

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

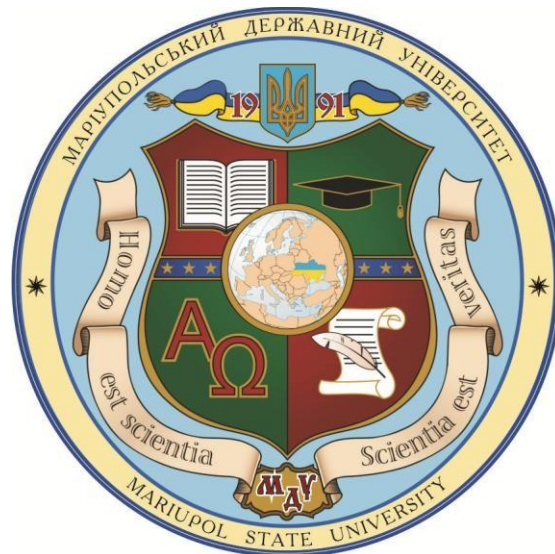
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 18

МАРИУПОЛЬ
2019

УДК33(05)

Вісник Маріупольського державного університету

Серія: Економіка

Збірник наукових праць

Видається 2 рази на рік

Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 4 від 27.11.2019 р.)

**Видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія:Економіка»
включено до Переліку наукових фахових видань України згідно наказу Міністерства
освіти і науки України №642 від 26.05.2014**

Видання включено до міжнародних наукометричних баз даних:
«Index Copernicus International»(Польща).

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – к.е.н., доцент І.О. Ліщинський

Заступник головного редактора – д.е.н., професор О.В. Булатова

Відповідальний секретар – к.е.н., доцент О. А. Беззубченко

Члени редакційної колегії: д.е.н., проф. О.О. Борзенко, д.е.н., проф. М.Г. Бойко,
д.е.н., проф. Й. Васілев, д.е.н., проф. С.П.Калініна, д.е.н., проф. Лизун М.В.,
д.е.н., проф. Ю.В. Макогон, доктор філософії з економіки С. Максименко,
д.е.н., проф. Т.М. Мельник, д.е.н., проф. Т.В. Орехова, д.е.н., проф. Д. Пармаклі,
д.е.н., проф. М. С. Пашкевич, доктор філософії з економіки А. Пелін,
доктор філософії з економіки Я. Половчек, д.е.н., проф. Н.В. Резнікова,
д.е.н., проф. А.В. Сидорова, д.е.н., доц. Р.О. Толпежніков,
д.е.н., проф. О.Б. Чернега, д.е.н., проф. Г.О.Черніченко.,
доктор філософії з економіки Ш. Шабурішвілі

Засновник Маріупольський державний університет

87500, м.Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.:(0629)53-22-59, e-mail: msuj_e@mdu.in.ua

Офіційний сайт видання: www.visnyk-ekonomics.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації (Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення № 070/19

© МДУ, 2019

ЗМІСТ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Nikolenko T., Ivanova I. PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS INVESTMENT ACTIVITIES IN THE WORLD ECONOMY	5
Борзенко О. О., А. Б. Глазова СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВІРТУАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ФІНАНСОВОГО РИНКУ	14
Василенко А. А. ПЕРСПЕКТИВИ ВАЛЮТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН ЄАВТ.....	23
Балабаниць А. В. УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ.....	32
Балабанова Н. В., Шкурат О. О. АНАЛІЗ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ.....	42
Грибіненко О. М. ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	51
Шагоян С.М. БЕЗПЕКОВА КОМПОНЕНТА СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТНК ДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ.....	61

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Пастернак О. М., Мітюшкіна Х. С., Лазаренко Д. Т. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ТА СТАН ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОГО РОЗВИТКУ	71
Marena T. V., Peronko A. M. DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF THE DEBT SECURITY OF UKRAINE.....	79
Мітюшкіна Х. С., А. І. Зарагулова ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ.....	86
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	98

CONTENTS

WORLD ECONOMY, THE ECONOMY OF FOREIGN COUNTRIES

Nikolenko T., Ivanova I. PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS INVESTMENT ACTIVITIES IN THE WORLD ECONOMY.....	5
Borzenko O.O., Glazova A.B. COMMON AND DIFFERENT FEATURES OF DIGITALIZATION AND VIRTUALIZATION OF THE WORLD FINANCIAL MARKET	14
Vasylenko A. PROSPECTS FOR EFTA COUNTRIES CURRENCY INTEGRATION.....	23
Balabanyts A. MANAGEMENT OF UKRAINE'S TOURISM INDUSTRY COMPETITIVENESS IN INTERNATIONAL MARKET OF TOURISM SERVICES.....	32
Balabanova N., Shkurat O. ANALYSIS OF THE IMPACT OF INTERNATIONAL FINANCIAL ORGANIZATIONS ON THE ECONOMIC GROWTH OF THE COUNTRY.....	42
Hrybinenko O. ENVIRONMENTAL COMPONENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY.....	51
Shagoyan S.M. SECURITY COMPONENT OF DEVELOPMENT STRATEGIES OF MINING TNC	61

NATIONAL AND REGIONAL ECONOMY

Pasternak O., Mityushkina K., Lazarenko D. ECONOMIC GROWTH AND THE ENVIRONMENTAL STATE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTING THE LOW CARBON DEVELOPMENT STRATEGY.....	71
Marena T. V., Peronko A. M. DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF THE DEBT SECURITY OF UKRAINE.....	79
Mityushkina K., Zarahulova A. INSTITUTIONAL FRAMEWORK OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF UKRAINE AND POLAND.....	86
CONTRIBUTORS.....	98

УДК 334.726:339.727.22

T. Nikolenko
I. Ivanova

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS INVESTMENT ACTIVITIES IN THE WORLD ECONOMY

The article is concerned with the features of transnational corporations in the world. In particular, the most attractive countries for TNC investments were considered, the scale and degree of concentration of foreign assets owned by the 20 largest TNCs in the world were estimated as one of the most important factors of transnationalization of a company; the dynamics of global FDI flows was studied and forecast; the countries of the world were marshalled according the level of investment attractiveness with the purpose of identifying the reasons for the attraction of large global TNCs in certain countries.

Keywords: *transnational corporations, transnationalization, world economy, countries of the world,, direct investment, investment activity, investment attractiveness, investment policy, foreign assets, production specialization.*

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-18-5-14

The problem statement. Investment activity determines the basis for the successful development of the world economy and the prospects for modernization and diversification of the economy of different countries of the world. Currently, TNCs contribute to the formation of a new investment mode, which in turn affects the degree of countries sustainable development, an increasing role in research and development, the production on their basis of technologically more advanced products, foreign trade operations, labour force organization and training. It resulted into companies' active integration into the system of transnational relations, in which the most important role belongs to TNCs.

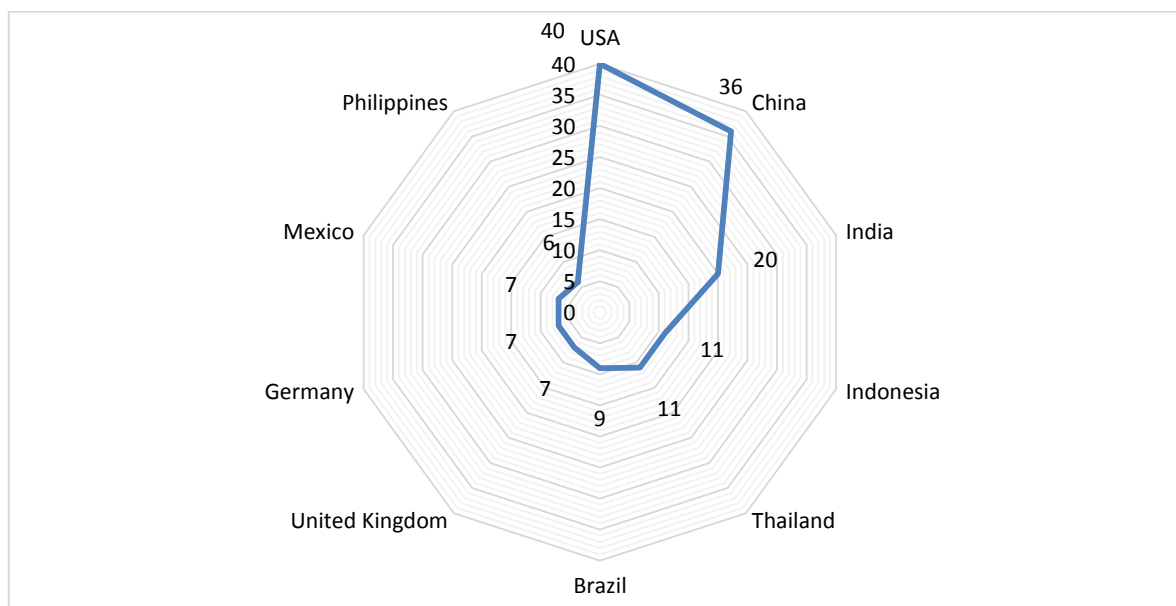
Research Analysis. Problems of studying the phenomenon of TNCs, the economic mechanism of their functioning, the peculiarities of investment activities were highlighted by a number of domestic and foreign scientists, such as: Grabitova, L.D., Zavidovskiy V.P., Zagorodni A.G., Ivanova N.A., Kosenko V.I., Kuznetsov, A.V., Lomakin V.K., Lukyanik N.N., Makogon Yu.V., Matsuka V.M., Melnik T.N., Ovcharka, M.P., Pechenka A.I., Puchkov A.V., Reverchuk S.K., Rokochaya V.V., Shagurina, S.V. and others.

The purpose of the article is to identify the main features and trends of transnational corporations investment activity in the world economy.

Statement of basic materials. Today, transnational corporations are not only the main subjects of the world economy, but also an important part of the national economy, the role of which is growing every year. Historically, the main activity of TNCs is carried out in developed countries. This is due to the loyal tax laws in relation to companies, a favorable investment climate, developed infrastructure, market size, intense scientific activity etc. One of the types of TNCs participation in the modern world processes is the movement of capital in the form of foreign direct investment.

According to a UNCTAD business research, the most attractive countries for transnational investment in 2017-2018 were the USA and China (Fig. 1). The rating is based on a survey carried out among experts and managers in various industries. For example, in most cases, high-tech enterprises are likely to develop investment projects targeted the United

States or India. The same situation is observed in the United States, that secure its leading position in the ranking based on leadership in high-tech and telecommunications industries.

**Fig. 1. The most attractive countries for TNC investments in 2017-2019 pp.
 (% Of responding managers) [6; 7].**

Today the leading role in the global economy is played by the top 100 TNCs, most of them located in the industrialized countries and control 70% of all foreign direct investment. The geographical distribution structure of the 100 largest TNCs in the USA is approximately 30%; Japan - 20%; Germany and France at 10%; Great Britain - 7%; Switzerland - 5%. A total of 82 of 100 transnational corporations are located in these six countries [2, 3].

According to Forbes, the top ten largest TNCs in the world in 2017 included: seven banking institutions, four of which are Chinese (ICBC, China Construction Bank Corporation, JPMorgan Chase, Agricultural Bank of China, Bank of America, Wells Fargo, Bank of China), a diversified American holding company (Berkshire Hathaway), an American technology company (Apple) and a Chinese insurance company (Ping An Insurance Group).

To conduct a statistical analysis of the geographical structure differences of 2007 and 2017, the linear coefficient of structural changes intensity, the integral coefficient of Gatiev (0.2) and the Ryabtsev index (0.14) were increased. On calculating these coefficients, we can conclude that the TNCs distribution structure between countries has undergone insignificant, but statistically essential changes, and namely, over 10 years the geographical structure has changed by 2.9%.

Summing up the peculiarities of TNCs geographic location, it must be said that the United States remain the absolute record holder for the number of the largest world corporations, but over 10 years their share has decreased by 2%, the same tendencies being observed in the TNCs in Japan and the UK. The same cannot be said about the number of Chinese TNCs, which in recent years has reached almost 14%. All these changes are due to the fact that China has recently been the fastest growing economy in the world, and, as a result, the country has become more attractive for a huge number of large global transnational corporations. Thus, they are considering investment in China as an important stage of victory over rivals in the competition and establishing the company as an industry leader.

At the present stage of development, TNCs control more than half of world industrial output, about 2/3 of world trade, 4/5 of the number of patents and licenses for new

technology, techniques and know-how. TNCs control 90% of the world wheat market, coffee, corn, timber, tobacco, jute, iron ore, 85% of the copper market, bauxite, 80% - tea, tin, 75% - bananas, natural rubber and crude oil. TNCs own about 95% of the number of patents and licenses issued worldwide. The share of TNCs in payments related to technology transfer is more than 80% in the USA and Great Britain and 90% in Germany. Considering all the abovementioned, it would be appropriate to analyze the changes that have occurred over 10 years in the sectoral structure of TNCs. Having analyzed the division of TNCs by production specialization, it can be noted that today more percent falls on the most profitable and high-tech industries: financial, oil refining, pharmaceutical, chemical, food, high-tech, etc. As for the changes, it should be noted that in 2017, food production increased by 2%, automobile production - by 3%, oil and gas quarry decreased by 4%. Gatev's structural changes coefficient in the industrial structure is 0.13, which indicates that over 10 years the changes occurred in the sectoral structure of the largest TNCs in the world are not significant but are statistically essential. Thus, it should be noted that the main areas of the largest TNCs activity in 2007 - 2017 years remain almost unchanged.

One of the most important factors of a firm's transnationalization is the volume of its foreign assets. Therefore, in order to see the degree of transnationalization and how much the actual distribution of assets between different TNCs differs from the uniform distribution, it is necessary to evaluate the scale and degree of assets concentration of the 20 largest TNCs in the world (Table 1) using structural characteristics (modes, medians, quartiles, deciles), quartile and decile differentiation coefficients, Gini coefficient, and also construct the Lorentz curve. (Table 2).

Table 1.

The largest TNCs in the world in terms of foreign assets in 2017 [4]

<i>№</i>	<i>Corporation</i>	<i>Country of residence</i>	<i>Area</i>	<i>Foreign assets, million USD dollars</i>	<i>Transnationalization Index,%</i>
1.	Fannie Mae	США	finance	3,345,529	93,3
2.	JPMorgan Chase	США	banking	2,533,600	11,2
3.	Bank of America Corp.	США	banking	2,281,234	12,9
4.	Freddie Mac	США	finance	2,049,776	46,4
5.	Wells Fargo	США	banking	1,951,757	12,7
6.	Citigroup	США	banking	1,842,465	14,4
7.	Goldman Sachs Group	США	banking	916,776	44,3
8.	Morgan Stanley	США	banking	851,733	36,2
9.	Prudential Financial	США	insurance	831,921	35,1
10.	MetLife	США	insurance	719,892	35,8
11.	Berkshire Hathaway	США	insurance	702,095	14,9
12.	TIAA	США	insurance	583,632	77,9
13.	AIG	США	insurance	498,301	42,9
14.	U.S. Bancorp	США	banking	462,040	51,2
15.	AT&T	США	telecommunicatio	444,097	23,2
16.	PNS Financial Services	США	banking	380,768	67,2
17.	General Electric	США	industry	377,945	26,6
18.	Apple	США	technology	375,319	28,7
19.	Bank of New York Mellon	США	banking	371,758	70,1
20.	Capital One Financial	США	banking	365,693	56

Based on the data of the Fortune Global 500 rating, an analysis of the uniformity of the TNCs distribution was carried out according to six groups, under which we calculated the average amount of the assets owned by 20 largest TNCs in the world according to the arithmetic average formula. [4] The results showed that in average, there is 1135484 million USD of assets per TNC.(Table 2)

Table 2.

Estimated distribution, amount and concentration of assets owned by the 20 largest TNCs in the world

Indicator	Formula	Calculation result
Weighted arithmetic mean	$\bar{x} = \frac{\sum xf}{\sum f}$,	1135484 mln USD
Mode	$M_o = x_H^{M_o} + h_{M_o} \cdot \frac{(f_{M_o} - f_{M_o-1})}{(f_{M_o} - f_{M_o-1}) + (f_{M_o} - f_{M_o+1})}$	623945,5 mln USD
Median	$M_e = x_H^{M_e} + h_{M_e} \cdot \frac{\frac{\sum f}{2} - S_{M_e-1}}{f_{M_e}}$	747723,3 mln USD
The first quartile	$Q_1 = x_{Q_1} + h_{Q_1} \cdot \frac{\frac{\sum f}{4} - S_{Q_1-1}}{f_{Q_1}}$,	556708,1 mln USD
The third quartile	$Q_3 = x_{Q_3} + h_{Q_3} \cdot \frac{3 \frac{\sum f}{4} - S_{Q_3-1}}{f_{Q_3}}$,	1855612 mln USD
Quartile differentiation coefficient	$K_Q = \frac{Q_3}{Q_1}$,	3,3
The first decile	$d_1 = x_{d_1} + h_{d_1} \cdot \frac{\frac{\sum f}{10} - S_{d_1-1}}{f_{d_1}}$,	442099,1 mln USD
Ninth decile	$d_9 = x_{d_9} + h_{d_9} \cdot \frac{9 \frac{\sum f}{10} - S_{d_9-1}}{f_{d_9}}$,	2352251 mln USD
Decile coefficient of differentiation	$K_d = \frac{d_9}{d_1}$,	5,3
The Gini coefficient	$K^{Джк} = 1 - 2 \sum f_{відн} \cdot x_{к\text{ум}} + \sum f_{відн} \cdot x_{відн}$,	0,33 (33%)

The calculation of the average amount of assets in most TNCs, that is, modes, showed that most TNCs have assets in the average amount of 623945,5 million USD (Table 2). Median assets equaled 747723,3 million USD, i.e. half of the TNCs have an average asset amount of no more than 747723,3 million USD whereas the other half of TNCs have assets higher than the indicated amount (Table 2). Since the amount of the median and modal assets of TNCs is lower than the average amount of TNCs assets, this suggests that most TNCs have assets below the average.

The next step in the analysis was the calculation of the quartile differentiation coefficient which required calculating the first and third quartiles. The calculation showed that the amount of assets does not exceed 556708,1 million USD is owned by 25% of small transnational corporations, and assets do not exceed 1855612 million USD - 75% of all transnational corporations. The quartile differentiation coefficient is 3.3 (Table 2). This means that the minimum amount of assets in 25% of the largest TNCs exceeds the maximum value

of assets for 25% of small-sized assets of TNCs by 3 times. Thus, 20 studied TNCs are characterized by an average concentration of assets.

In the process of studying the TNCs differentiation by asset level, such an indicator is used as the decile differentiation coefficient, which is calculated as the ratio of the minimum amount of assets in 10% of the largest TNCs to the maximum amount of assets of 10% of TNCs. According to a range of TNCs distribution, in 10% of small-sized assets of TNCs, the maximum amount of assets equals 442099,1 million USD, and among the 10% of the largest TNCs, their minimum amount is 2352251 million USD, that is, for 90% (without 10% of the largest) TNCs the maximum value of assets concentrated within one TNC equals 2352251 million USD. (Table 2). At the same time, the minimum amount of assets in 10% of the largest TNCs exceeds the maximum amount of assets for 10% of small TNCs by 5 times. So the degree of assets concentration is average. [5]

An estimation of TNC concentration degree by amount of assets is supplemented by the calculation of the Gini concentration coefficient (Table 2), which shows the nature of the TNCs distribution according to the amount of foreign assets. Its value indicates the amount of deviation of the actual distribution of their uniform distribution. The more uniform the distribution of income, the closer Gini coefficient to “0”, and vice versa - the higher the inequality, the higher this coefficient, therefore, since the coefficient obtained is 0,3, this indicates a relatively uniform distribution of assets between different TNCs in the world.

The calculation of the Gini coefficient is based on the Lorenz curve, which is is a graphic display of the cumulative distribution, (Fig. 2.)

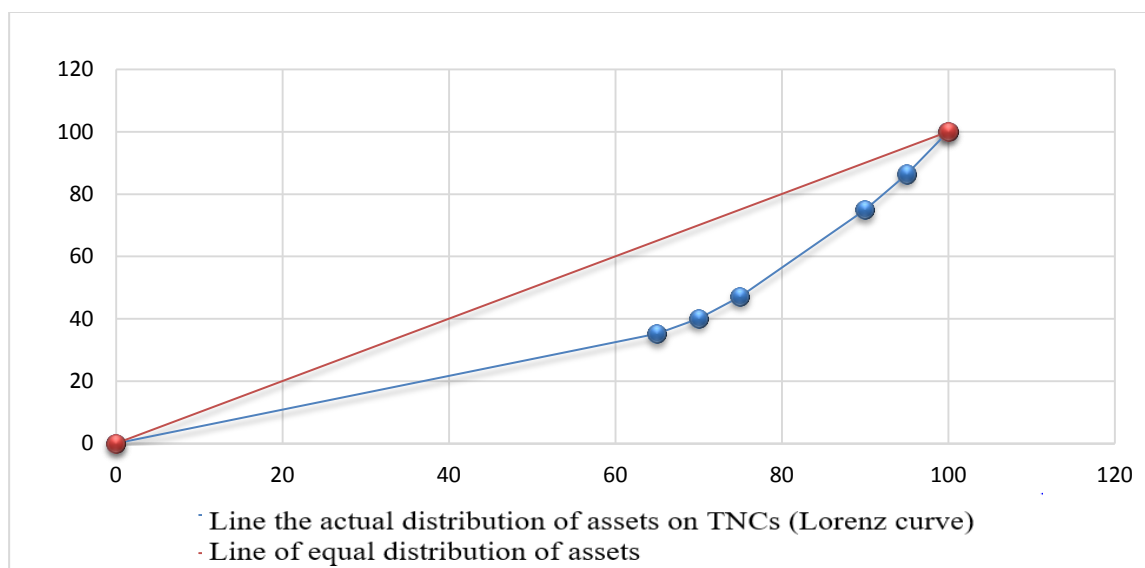

Fig. 2. Lorenz curve of the distribution of TNCs by the size of foreign assets in 2017

Thus, the curve shows a slight deviation of the actual distribution of TNCs by the amount of foreign assets from a uniform one. The less the curve deviates from the uniform distribution, the greater the concentration of assets in individual TNCs. This also confirms the fact that recently the transnationalization of the economy has been the dominant trend in the development of the world economy. The large-scale activity of TNCs indicates their key role in production, trade, monetary, financial, scientific and technological processes, as well as investment processes.

It should be noted that FDI is the basis of the TNCs dominance in the global economy. To understand the changes observed recently in the TNCs investment activities, it is necessary to analyze and predict the flows of global foreign direct investment. Thus, according to the United Nations Conference on Trade and Development, the report on world investments points out that in 2017 the inflow of global FDI fell by 23% and equaled 149 billion US dollars, while in 2016 the inflow was 19,2 billion US dollars. This trend is contrary to other macroeconomic indicators such as GDP and trade volume, which increased significantly in 2017. It should be noted that the drop in global FDI inflows in the global economy is partly due to a 22% decrease in the net value of cross-border mergers during 2017. The volume of declared investments in new projects is one of the key indicators of future trends - it also decreased by 14% and equaled 720 billion US dollars [1]. (Fig. 3)

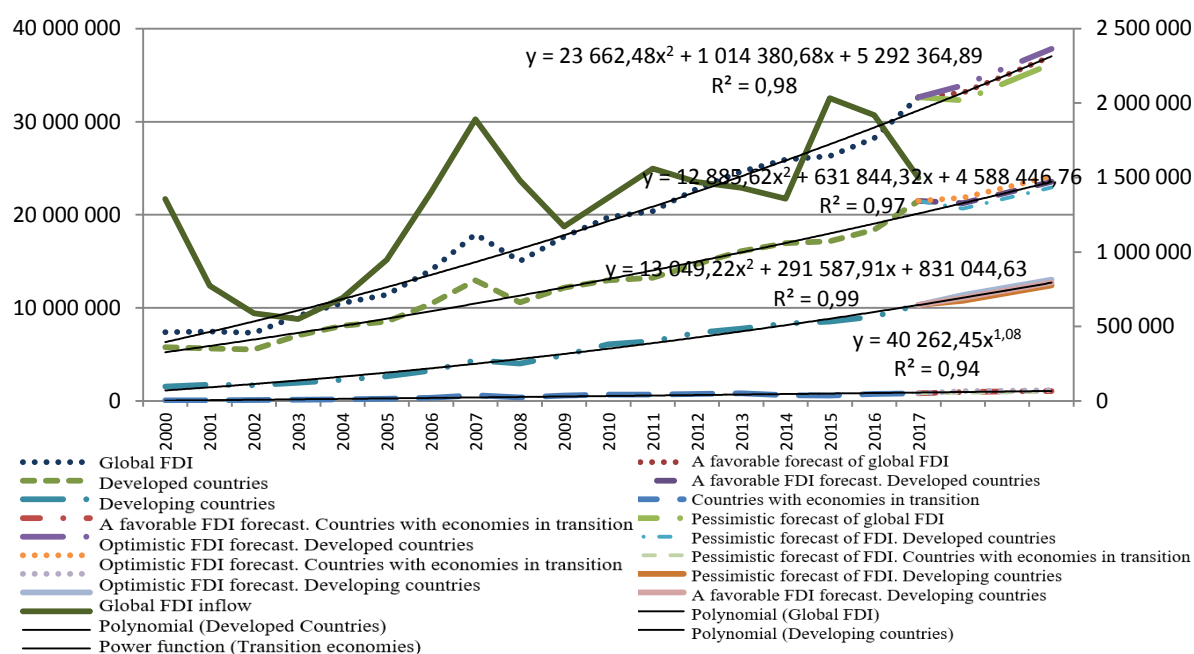

Fig.3. Dynamics of global flows and inflows of FDI in 2000-2017., Forecast for 2018-2020. [6;7]

The study showed that since 2000-2007 there has been a rapid increase in global FDI in general and for groups of countries in particular. A sharp decline can be observed in 2007-2008 due to the global financial crisis of 2008, but since 2009 there has been a moderate recovery, and the growth of global FDI flows until 2016 after which FDI flows decreased by 10-15%, which reflects the instability of the global economy, the imbalance in the total demand, inconsistency of policies to terminate tax inversion agreements and a sharp decline in profits in TNCs. [2] According to the forecast, global FDI flows in 2018-2020 will grow. Thus, the most probable forecast showed that global FDI volumes in 2020 would reach 3,7 trillion dollars USD. As for other forecast options, they deviate from the main forecast by an average of 2,7% up and down. (Fig. 3). Prediction was also carried out for groups of countries, the data obtained indicate a similar situation, that is, FDI will increase for all groups of countries. Thus, we can confidently say that global FDI will increase over the next years, moreover, there is a possibility that in the future, beyond the forecast, this trend will continue.

In order to understand why some countries are attractive to foreign investors, whereas others still remain on the sidelines, on the basis of the abovementioned, we have developed a classification of countries in terms of investment attractiveness. To fulfill this, all countries

were analyzed according to the volume of available FDI in 2017, which made it possible for them to be divided into 4 groups according to the investment attractiveness criterion: "Countries with low investment attractiveness" (102 countries including Afghanistan, Tajikistan, Nepal, the Republic of Moldova, Iceland, etc.), "Countries with medium investment attractiveness" (78 countries among which Georgia, Belarus, China, Ukraine, Poland, etc.), "Countries with investment attractiveness above average" (17 countries among which Sweden, Italy, Russia, France, Germany and others.) and "Countries with high investment attractiveness" (5 countries - Singapore, China, England, Hong Kong, the SAR, USA). It should be noted that more than 50% of the countries of the world are included in the category of countries with low investment attractiveness (Table 3). In this group, the smallest volumes of FDI are observed, which do not exceed 100 million USD. The highest concentration of FDI is the United States - 7,8 trillion USD. China and Singapore also have high investment attractiveness and potential.

Table 3.

The results of the marshalling of countries according to investment attractiveness

Group name	Number of countries	FDI, million US dollars		Share of the group in the number of countries, %	Group's share in world FDI volumes, %
		total	average value		
Countries with low investment attractiveness	102	471669,19	4624,21	50,5	1,45
Countries with medium investment attractiveness	78	6460117,92	82822,02	38,6	19,82
Countries with above average investment attractiveness	17	11554285,3	67966,84	8,42	35,44
Countries with high investment attractiveness	5	14115406,39	2823081,28	2,48	43,29

An analysis of the number of data concerning accumulated FDI for 2017 made it possible for us to identify the convergence of the economies of different countries in four groups, using the coefficients of variation, differentiation and decile differentiation. The asymmetry of these countries should also be taken into account (Table 4).

Table 4.

Coefficients of variation, differentiation and decile differentiation by groups of countries (%)

	Low investment attractiveness	Average investment attractiveness	Investment attractiveness of higher than average	High investment attractiveness
Coefficient of variation	97	87	37	99
Differentiation coefficient	20	16	3	6
Decile differentiation coefficient	50	11	3	6
Asymmetry	1	1	0,2	2,1

Asymmetry is deviation of the indicator which differs from the majority. As can be seen, among the groups of low and medium investment attractiveness, which includes 78 states and 102, asymmetry is 1. If the indicator is higher than 0,5 - it shows a high degree of asymmetry of development of the countries of these groups. In countries with investment attractiveness above the average, the asymmetry indicator is 0,2. In this group of FDI are about the same.

In countries with high investment attractiveness, this indicator is 2,1, which indicates that the asymmetry border is 3 times higher. Because the largest concentration of FDI in this group falls on the United States, the available FDI in which is 3 times higher than in China, namely Hong Kong, which takes 2nd place in the rating of investment attractiveness of the countries of the world.

The coefficient of variation characterizes the variability, the presence of some of the differences. Considered, that if the coefficient of variation exceeds 33%, then this indicates the heterogeneity and the need to exclude the largest and smallest values. So, in countries with low, medium and high investment attractiveness, the coefficient of variation was more than 85%. In these groups, the presence of FDI is very variable, as is the development of these countries. But in the group with average investment attractiveness, the coefficient of variation was 37%, so the convergence of the countries of this group is closer. So, the third group are approximately equal. The conversion factors of differentiation and decile differentiation observed the same trend.

The data obtained indicate a disproportion between countries with low, medium and high investment attractiveness. Partial convergence of economies by the presence of FDI is observed in the countries where the investment attractiveness of higher than average, but too large spread of the minimum and maximum values. If you look at which countries are included in each of these groups and consider the socio-economic and political aspects in these countries, you can understand why some are not attractive to investors, while others are attractive. The main reasons that impede the development and attraction of new investors are inflationary processes, low liquidity of investments, corruption, an imperfect legislative system and other problems that can be traced in these countries.

Conclusion. Thus, considering all the abovementioned, it should be noted that in recent decades international economic relations has been greatly influenced by the rapid growth in the number of transnational corporations and the scale of their operations. At the same time, there is expansion of the geography of their activities. For several decades, the leader among home countries with the largest TNCs OECD countries, including the United States, Japan, the European Union countries. In the last decade, the second largest TNCs country was China. At the present stage of the world economy, the intensification of processes of internationalization, leading to an increase in the volume of global FDI. As a result, there is a disproportion between countries with low, medium and high investment attractiveness, therefore the activities of transnational corporations is important for the economy of any country, because they mainly positively affect the economies of the host countries, namely, scientific and technological progress is accelerating, FDI is being attracted, opening access to financial resources of multinational corporations; integration into world economic processes is accelerating; access to foreign markets is ensured.

Список використаної літератури

1. Моторнюк У. І. Транснаціоналізація як фактор розвитку світової економіки [Електронний ресурс] / У. І. Моторнюк, М. І. Теребух, Н. Р. Стасюк // Ефективна економіка. – 2018. – № 11. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/105.pdf ; Motorniuk U. I. Transnatsionalizatsiia yak faktor rozvytku svitovoi ekonomiky [Elektronnyi resurs] / U. I. Motorniuk, M. I. Terebukh, N. R. Stasiuk // Efektyvna ekonomika. – 2018. – № 11. – Rezhym dostupu : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/105.pdf

2. Павлюк Т.С. Аналіз розвитку світових ТНК: досвід для України [Електронний ресурс] / Т. С.Павлюк, М. В. Діденко // Економіка і суспільство. – 2018. – № 15. – Режим доступу : http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/8.pdf ; Pavliuk T.S. Analiz

pozytku switovykh TNK: dosvid dlia Ukrainy [Elektronnyi resurs] / T. S.Pavliuk, M. V. Didenko // Ekonomika i suspilstvo. – 2018. – № 15. – Rezhym dostupu : http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/8.pdf

3. Смагло О. В. Інноваційно-інвестиційна діяльність транснаціональних корпорацій [Електронний ресурс] / О. В. Смагло // Причорноморські економічні студії. - 2018. - Вип. 26(1). - С. 33-36. – Режим доступу : http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/8.pdf ; Smahlo O. V. Innovatsiino-investytsiina diialnist transnatsionalnykh korporatsii [Elektronnyi resurs] / O. V. Smahlo // Prychornomorski ekonomichni studii. - 2018. - Vyp. 26(1). - S. 33-36. – Rezhym dostupu : http://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/8.pdf

4. Fortune Global 500 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://fortune.com/global500/2018/>

5. Nikolenko T. The influence of the activities of mncs on the development of the world economies / T. Nikolenko, I. Ivanova // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка. – 2018. – Вип. 15. – С. 133-144 ; Nikolenko T. The influence of the activities of mncs on the development of the world economies / T. Nikolenko, I. Ivanova // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seria : Ekonomika. – 2018. – Vyp. 15. – S. 133-144.

6. UNCTADSTAT. United nations conference on trade and development [Electronic resource]. – Mode of access : <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>

7. World Investment Report 2018 Investment and new industrial policies [Electronic resource] // UNCTADSTAT. United nations conference on trade and development. – Mode of access : https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_overview_en.pdf

Стаття надійшла до редакції 16.08.2019.

Т. Ніколенко

І. Іванова

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ У СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Дана стаття присвячена особливостям розвитку інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій у світовому господарстві. На основі дослідження встановлено, що зростання ролі прямих іноземних інвестицій в сучасній економіці пов'язане не тільки з розширенням масштабів міжнародного виробництва, але і з діяльністю транснаціональних корпорацій.

На основі компаративного аналізу особливостей географічної структури інвестиційної діяльності ТНК визначено, що абсолютними рекордсменами за кількістю найбільших світових корпорацій залишаються розвинуті країни, а саме США, Японія та Західна Європа. Це пояснюється лояльним податковим законодавством по відношенню до компаній, сприятливим інвестиційним кліматом, розвинутою інфраструктурою, активною науковою діяльністю тощо. В останній час питома вага розвинутих країн поступово зменшується на користь країнам, що розвиваються. Яскравим прикладом є Китай, який демонструє високі темпи економічного розвитку, і як наслідок, набуває значної привабливості для великої кількості крупних світових ТНК, тому сьогодні вони розглядають інвестиції до Китаю як головний етап перемоги в конкурентній боротьбі.

Проаналізовано особливості галузевої структури розвитку ТНК, зазначено, що на сучасному етапі розвитку ТНК контролюють більше половини світового промислового

виробництва, близько 2/3 світової торгівлі, 4/5 кількості патентів і ліцензій на нову техніку, технології та ноу-хау. Що стосується змін, які відбулись за 10 років, то вони є не суттєві але статистично значущі, про що свідчать розрахований коефіцієнт інтенсивності структурних зрушень та інтегральний коефіцієнт Гатєва, тобто галузі діяльності найбільших ТНК світу у 2007–2017 рр. залишаються майже незмінними.

Визначено, що одним з найважливіших показників транснаціоналізації фірми є обсяг її іноземних активів, тому для виявлення різниці між фактичним та рівномірним розподілом активів різних ТНК, за допомогою структурних характеристик, проведена оцінка розміру та ступеню концентрації активів 20 найбільших ТНК світу. Дослідження показало, що сьогодні існує незначне відхилення фактичного розподілу ТНК за розміром іноземних активів від рівномірного, також спостерігається достатньо висока концентрація іноземних активів в окремих ТНК.

Щоб зрозуміти, які зміни спостерігаються в останній час у інвестиційній діяльності ТНК, за допомогою статистичних методів був проведений аналіз та побудовано прогнози потоків глобальних прямих іноземних інвестицій як у світі загалом, так і за групами країн. З метою виявлення основних причин привабливості деяких країн для інвестицій ТНК, країни було систематизовано на чотири групи за рівнем інвестиційної привабливості: «Країни з низькою інвестиційною привабливістю», «Країни з середньою інвестиційною привабливістю», «Країни з інвестиційною привабливістю вище середнього» і «Країни з високою інвестиційною привабливістю». Доведено, що між зазначеними групами спостерігається диспропорційність розвитку.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, транснаціоналізація, світове господарство, країни світу, глобальні інвестиції, прямі іноземні інвестиції, міжнародна інвестиційна діяльність, інвестиційна привабливість, інвестиційна політика, іноземні активи, виробнича спеціалізація.

УДК 339.7.01

О. О. Борзенко
А. Б. Глазова

СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВІРТУАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ФІНАНСОВОГО РИНКУ

У статті проаналізовані теоретико-методологічні особливості цифровізації та віртуалізації фінансового ринку. Визначено основні їх спільні та відмінні риси. Структуровано явище віртуалізації світового фінансового ринку за формою, а також проаналізовано економічний аспект цифровізації та віртуалізації фінансового ринку. Досліджено концептуальні основи віртуалізації світового фінансового ринку та удосконалено понятійно-категоріальний апарат фінансового ринку з урахуванням віртуалізації.

Ключові слова: віртуалізація, цифровізація, фінансовий ринок, глобалізація, віртуалізація світового фінансового ринку

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-18-14-23

Постановка проблеми. Питання сталого системного розвитку фінансової системи невід’ємно пов’язане з економічною системою в цілому. Зважаючи на повсюдну інформатизацію всіх сфер життя, актуалізується питання модернізації фінансового ринку шляхом імплементації інформаційно-телекомунікаційних технологій, новітнього програмного забезпечення, електронних комунікаційних платформ. Імплементація ІТ у фінансовий сектор зумовлює підвищення продуктивності операційної діяльності, видозмінює форму існування грошей, виділяючи інформаційну складову. Використання ІТ дозволяє фінансовим інституціям отримувати інформацію про зміни кон’юнктури ринку, координувати ресурси, вибираючи оптимальну стратегію. Наявність вище перелічених особливостей нерозривно пов’язано із конкурентоспроможністю та прибутковістю. Конвергенція інформаційно-комунікаційних технологій з фінансами та подальший розвиток новітніх інструментів та схем (інтегрованих систем) розрахунків на цій основі становить віртуалізацію світового фінансового простору. Даний феномен охоплює банківський сектор, фондові ринки та корпоративні фінанси.

Врахування позитивних аспектів, а також аналіз негативних впливів та ризиків віртуалізації є важливим з огляду сталого системного розвитку світового фінансового ринку та глобальної економічної системи. Тому, беручи до уваги останні тренди розвитку на фінансових ринках, варто чітко сформулювати теоретико-методологічні засади віртуалізації та цифровізації, визначити їх основні риси та ключові відмінності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концептуально категорії «цифровізація» та «віртуалізація» є досить новими. Навколо терміну «віртуалізація» точаться наукові дискусії і є різні точки зору з даного питання. Проблеми віртуалізації економіки досліджували Кругова Е.Ю., Гарькуша М.С. Вотінцева Л.І., Дроздовська Л.П. Проте дане питання до кінця ще не вивчене і потребує систематизації.

Виклад основного матеріалу. Аналіз розвитку світового фінансового ринку та його трансформацій варто провидити комплексно, – в умовах глобалізації. Тому розглянемо теоретичну складову категорії «глобалізація».

Глобалізація – економічний, політичний, культурний процес інтеграції, уніфікації та універсалізації, становлення єдиної структури, взаємозв’язків і відносин у різноманітних сферах життєдіяльності. Термін глобалізація походить від лат. *globus* – планета, земна куля. У 1961 році термін *globalization* уперше зафіксовано в англословнику. А в У 1983 році професор Гарвардської школи бізнесу Теодор Левітт опублікував статтю «Глобалізація ринків», після чого термін здобув широку популярність [1]. З 1996 року після XXV сесії Всесвітнього економічного форуму в Давосі, де основна дискусія відбувалась навколо теми «Глобалізація основних процесів на планеті», поняття «глобалізація» активно почало вживатись в лексиконі. Криза 1997-1999 р. поставила глобалізацію в центр дискусій цивілізацій.

Феномен глобалізації характеризується обмеженістю глобального простору, єдиною світовою економікою, всеохоплюючою економічною взаємозалежністю, глобальними інфокомунікаціями.

В. Геець характеризує глобалізацію як поширення у масштабах планети культурних, ділових, інформаційних, фінансових процесів, що видозмінюють соціокультурне життя держав на базі суверенітету, невтручання у внутрішнє життя, права на самовизначення і розвиток на основі засад демократії [2].

Д. Лук’яненко, А. Поручник та Я. Столярчук розглядають глобалізацію як глобальну модель економічного розвитку, що являє собою інтеграцію структурних елементів міжнародної економічної системи, в основі якої знаходиться поглиблення інтернаціоналізації виробництва та обміну, зростання транснаціоналізації, модернізація технологічних основ сучасної ринкової системи, встановлення універсальних

стандартів життєдіяльності та формування інститутів глобального менеджменту [3, с.80]

До наслідків глобалізації відносять міжнародний поділ праці, міжнародну міграцію людських та виробничих ресурсів, капіталу, уніфікацію законодавства, економічних та технічних процесів. Крім того, науковці виділяють фінансову глобалізацію. Зокрема Плотніков О.В. детермінує фінансову глобалізацію як процес та ідеологію взаємозлиття фінансових активів, реалізація спільних фінансових стратегій, вільний та ефективний рух капіталів між країнами та регіонами, єдиний фінансовий ринок на основі зростання міжнародного руху фінансового капіталу, створення системи наддержавного регулювання міжнародних фінансів, реалізацію глобальних фінансових стратегій транснаціональних корпорацій та банків[4, с. 89-93].

В. Сіденко зазначає, що глобалізація є асинхронною та асиметричною, оскільки на одних територіях спостерігається висока концентрація глобалізаційних процесів, в той час як на інших – обмеженість, що призводить до «розриву розвитку»[5 с.98].

Відповідно до визначення МВФ, фінансова глобалізація визначається як ступінь взаємозв'язку країн через взаємне трансграничне володіння фінансовими активами. У 2000 МВФ році ідентифікував чотири базові аспекти глобалізації: торгівлю й фінансові транзакції, рух капіталу та інвестицій, міграцію людей та розповсюдження знань [6].

Як справедливо зазначає В. В. Бакаєва [7] відсутність єдиної думки відносно періоду зародження процесів глобалізації, складність і багатогранність глобалізації зумовили на сьогодні відсутність унітарного підходу до визначення та дослідження поняття «глобалізація», і категорій, пов'язаних з її впливом на різні напрями економічного життя. Загалом виділяється 3 підходи до розуміння глобалізації [8, 9, 10]:

Таблиця 1.

Підходи до розуміння глобалізації

<i>Підхід</i>	Апологетичний	Поміркований підхід	Антиглобалізаційний
<i>Прибічники</i>	Т. Фрідман, О. Білорус, В. Власов, А. Маршалл, К. Омае, Е. Гідденс, М. Хорсман	К. Уолтс, Д. Гелд, Г. Томпсон, Е. Макгрю, П. Герст, У. Бек, Д. Стігліц	Ф. Утар, Е. Туссен, К. Агтитон, Н. Хомський
<i>Концепція</i>	Глобалізація – неминучий процес, абсолютна влада світового порядку над національними державами та суспільствами	Глобалізація – процес, що впливає на держави та суспільства. Існують як і головні «гравці» - національні держави і уряди, так і визначені локальні культури, які зазнають суттєвих змін під дією глобалізаційних процесів	Глобалізація – світовий міф, насправді це підвищений рівень інтернаціоналізації господарства, яке поступово все в більших масштабах поділяється на головні регіональні блоки, в межах яких національні уряди залишають за собою вагомий вплив

В інформаційну епоху глобалізація – всеохоплюючий процес, що сприяє симбіозу інформаційних технологій і соціальних процесів. Бурхливе розповсюдження ІТ технологій є характерною рисою сучасного інформаційного суспільства. ІТ технології сприяють розвитку інформаційної інфраструктури економіки, а рівень їх використання є своєрідним індикатором так званої «нової економіки». За дослідженнями Гарькуши М.С., «нова економіка» характеризується віртуалізацією системи, що зумовлює надбання платіжними засобами нових функцій. Зокрема, дослідниця стверджує, що новим потребам віртуальної економіки відповідає нова форма грошей – електронні, які мають значний потенціал внутрішнього розвитку [9].

Кругова Е.Ю. [10] зазначає, що специфіка становлення нової економіки полягає в тенденції її віртуалізації та обумовлена як об'єктивними факторами функціонування і динаміки розвитку соціуму, такими як глобалізація, медіатизація, інформатизація, так і суб'єктивними умовами формування світоглядних систем і провідних ідеологій.

За її визначенням, віртуалізація економічної сфери суспільства – це процес злиття дійсного економічного світу з віртуальними реальностями людської свідомості, при якому компоненти економічного життя суспільства (предмети, речі, товари, гроші, ринки) в першу чергу проходять процес віртуалізації.

Крім того Кругова Е.Ю. визначає, що перехід економіки в новий якісний стан (характеризується як нова економіка) обумовлений такими тенденціями:

- 1) прискорення процесів суспільного відтворення (забезпечення розширеного відтворення і збільшення його швидкості досягається за рахунок віртуалізації господарської діяльності та підвищення мобільності факторів виробництва);
- 2) посилення ролі інформаційно-інтелектуальних імперативів господарської діяльності (в якості ключового фактора виробництва виступають знання і інформація, що підсилює роль людини як їх головного споживача і носія; інформаційно-комунікаційні технології надають детермінуючого впливу на розвиток національного господарства в єдності його галузей і видів діяльності);
- 3) домінування фінансової сфери над реальним сектором економіки та її віртуалізації (виходячи за рамки індустріального суспільства, фінансовий капітал переростає промислове виробництво, створюючи особливий вид віртуальних ресурсів);
- 4) активізації процесу міжнародної інтеграції (відбувається розвиток міжнародного виробництва в рамках економіки нового типу, що виступає закономірним результатом функціонування міжфірмових мереж в рамках великих транснаціональних корпорацій) [10].

Необхідно зазначити, що поняття «віртуальний» має безліч різних значень. Часто термін використовується у негативному значенні – механізм відходу від реального сектору шляхом свідомого спотворення даних, або представлення неіснуючих матеріальних активів у вигляді вартості на папері. У такому ключі поняття «віртуальний» розглядають економісти з США Кліффорд Геді і Баррі Ікес [11].

У нашому дослідженні ми звернулися до іншої сторони віртуальності, яку ще називають «інформаційною» («цифровою»). Саме з такої позиції розглядають поняття «віртуальної економіки» і дослідники Вотінцева Л.І., Дроздовска Л.П. [12].

За визначенням Оксфордського тлумачного словника [13], віртуалізація (англ. virtualization) – комп'ютерна технологія зі створення репрезантації ресурсу, об'єкта в інформаційному просторі; об'єкт, до якого здійснюється доступ за допомогою комп'ютера та всесвітньої мережі.

Відповідно до Кембріджського словника [14] *віртуальний* (англ. virtual) – об'єкт, створений за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; якість об'єкта, перенесена в інформаційну сферу функціонування з допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Таблиця 2

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ	
Позитивне значення (<i>Вотінцева Л.І., Дроздовска Л.П.</i>)	Негативне значення (<i>К. Геді, Б. Ікес</i>)
- технологія, що дозволяє прискорити процес обробки та зберігання інформаційних ресурсів;	- відхід від матеріальності;
- створений об'єкт за допомогою ІКТ;	- механізм відходу від реального сектору шляхом свідомого спотворення даних;
- репрезантація об'єкта в інформаційному просторі (та кібер-просторі);	- представлення неіснуючих матеріальних активів у вигляді вартості на папері
Економічний аспект віртуалізації	
Позитивне значення (цифрова віртуалізація або діджиталізація)	Негативне значення (спекулятивна віртуалізація)
- розвиток ринків та інфраструктури на основі ІКТ;	- відхід від реального сектору економіки;
- імплементація ІКТ в операційній діяльності організацій, і як наслідок, – підвищення продуктивності;	- акумулювання ризиків та нарощення спекулятивного капіталу шляхом оперування нереальними активами;
- перехід у кібер-простір існування та функціонування;	

Цифровізація (або діджиталізація (з англ. digitalization)) – запровадження цифрових технологій, «цифрова трансформація». У широкому сенсі означає перехід на цифрові технології, переведення інформації з аналогового формату у цифровий для подальшого її використання, зберігання та обробки на електронних носіях. Цифровізація – апаратна віртуалізація.

З економічної точки зору, цифровізація – це проникнення цифрових технологій з метою оптимізації та автоматизації операційних процесів, збільшення продуктивності.

У нашому дослідженні ми розглядаємо віртуалізацію, як процес трансформації світового фінансового ринку на основі введення цифрових технологій у фінансовий сектор. Крім того, ми берем до уваги і проблему можливості нарощення спекулятивного капіталу за рахунок використання досягнень віртуалізації міжнародного фондового ринку (табл.3).

Таблиця 3

Спільні та відмінні риси цифровізації та віртуалізації			
Спільні риси	Цифровізація	Віртуалізація	
		Введення цифрових технологій у операційну діяльність	
		Цифрова (віртуальна) сфера існування та функціонування	
		Перехід у кіберпростір	
Відмінні риси	Матеріально виражена	Матеріально не виражена (або частково виражена)	
		Віртуальне спотворення даних (віртуальне зростання)	
		Віртуальне створення активів (неіснуючих)	

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – сукупність програмно-технічного забезпечення інтегрованого з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження інформації в інтересах її користувачів [15].

Економічний аспект ІКТ проявляється у розвитку ринків на основі інформаційних технологій. Інформаційно-комунікаційні технології виступають інфраструктурним забезпеченням економіки. Технологічно віртуалізація – це технологія, яка дозволяє прискорити процес обробки та зберігання інформаційних ресурсів. Технічним забезпеченням віртуалізації виступають фізичні носії інформації, серверні мережі. Відповідно до технічного забезпечення віртуалізації, виділяють наступні її форми:

- *серверна віртуалізація* (або апаратна віртуалізація) – технологія, що дозволяє з'єднувати окремі комп'ютери у потужну серверну систему;
- *програмна віртуалізація* – технологія, що дозволяє використовувати додатки у віддаленому доступі, не інсталиючи їх на девайс;
- *віртуалізація оперативної пам'яті* – збільшення оперативної пам'яті за допомогою використання пулу пам'яті (memory pool – пам'ять на окремих фізичних носіях інтегрується у єдину систему);
- *віртуалізація баз даних* – використання пам'яті у віддаленому доступі (хмарні сервіси).

Віртуалізацією світового фінансового ринку є процес його перетворення на основі ІКТ, імплементація телекомунікативних, інформаційних, комп'ютерних технологій у фінансовому секторі. Матеріальною забезпеченням віртуалізації є комп'ютерно-технологічні інновації. Передовими провідниками віртуалізації виступають ТНК світу, де широко використовуються системи інтегративно-комунікативних схем. Віртуалізація фінансових ринків характеризується інтегруванням інформаційно-телекомунікаційних систем з фінансовим сектором. Технічно-логічним забезпеченням виступають інфокомунікації [16, с. 56].

Інфокомунікації – поняття, що характеризується нерозривним зв'язком інформаційних та телекомунікаційних елементів інформаційного обміну. За визначенням науковців інфокомунікації – це злиття телекомунікацій з інформаційними, комп'ютерними технологіями. Інфокомунікації є найважливішим фактором створення інфраструктури фінансового ринку, оскільки вони виконують як і традиційну роль, що полягає у передаванні, збереженні інформації, так і надають можливості для виникнення нових видів послуг інструментів у фінансовому секторі. [17, с. 39]. На рисунку 1 представлено значення інфокомунікативної складової в організаційній єдності фінансового ринку.

Віртуалізація світового фінансового ринку характеризується розвитком електронних фінансових ринків, ринків електронних фінансових послуг та електронних грошей; розвитком та використанням електронних платіжних систем та систем безготівкових розрахунків з одного боку та виникнення нових платіжних засобів, створених в інформаційній площині – крипто валют (або як їх ще називають віртуальними валютами) з іншого боку.

Віртуалізація та глобалізація два взаємообумовлених, взаємозалежних процеси. Світовий фінансовий ринок підпадає одночасному впливу цих факторів, що виявляється у синергетичному ефекті. Первинно, цифровізація видозмінює форму операційних процесів глобального фінансового ринку, що у результаті призводить до подальших специфікацій у структурних його елементах. Віртуалізація фінансової системи проявляється у цифровізації операційних процесів, розвитку цифрових платіжних систем (як банківських, так і позабанківських), запровадженні хмарних сервісів у фінансовому секторі, інституційній консолідації на основі серверної віртуалізації.

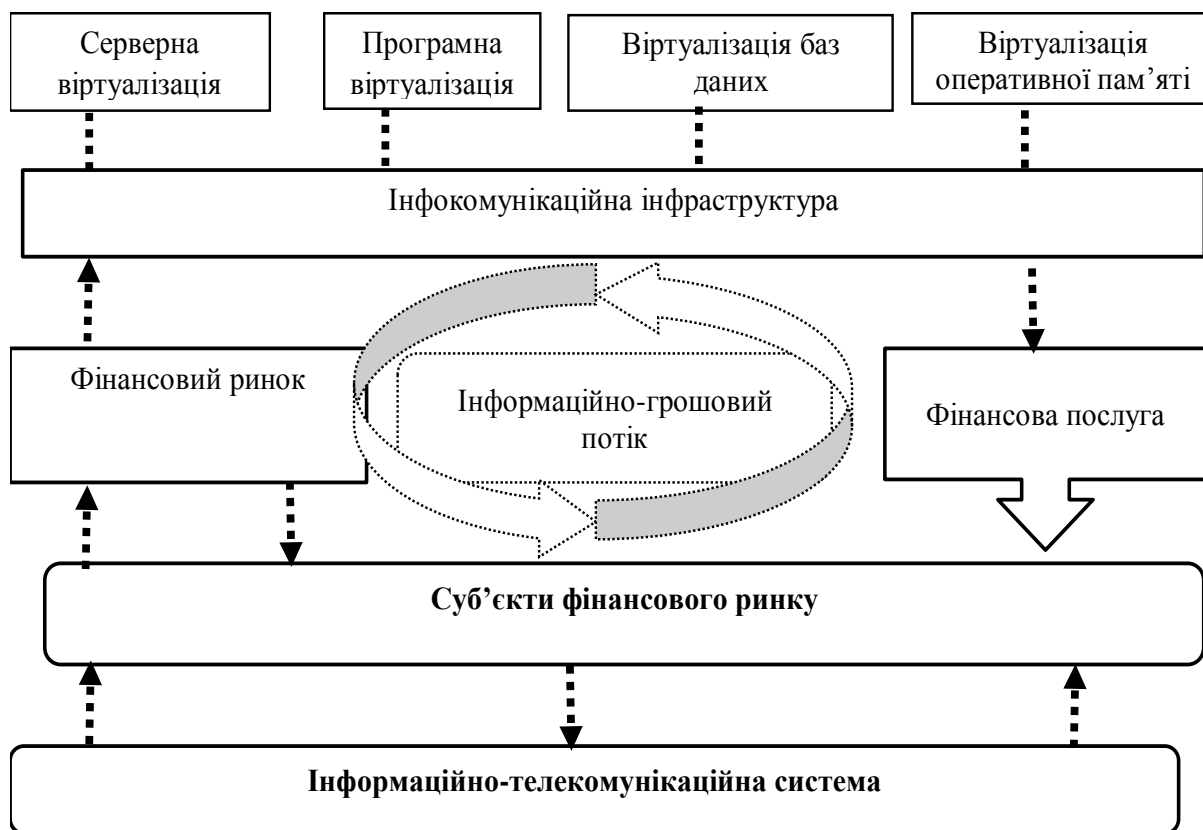

Рис.1. Значення інфокомунікативної складової в організаційній єдності фінансового ринку фінансових послуг

Джерело: розроблено автором

Висновки. У постіндустріальну епоху соціально-економічного розвитку для інформаційної економіки характерним є розвиток усіх сфер економіки на базі електронно-інформаційних технічних засобів зв'язку. Нова економічна парадигма інформаційної економіки визначається віртуалізацією господарської діяльності, суспільно-економічних відносин, економічний аспект яких детермінується розвитком ринків на основі ІТ. Трактуювання терміну «віртуальний» визнається множинністю значень. Поняття «віртуалізація» ширше поняття за змістом, ніж «цифровізація». Існує два аспекти віртуалізації: репрезантація ресурсу, об'єкта в інформаційному просторі за допомогою спеціального програмного забезпечення та комп'ютерних технологій, а також віртуальне (нереальне) зростання.

Віртуалізація світового фінансового ринку – перехід у інформаційне середовище функціонування (кібер-простір) глобального фінансового ринку; розвиток цифрової інфраструктури ринку, зумовлений масштабною імплементацією телекомунікаційних, інформаційних, комп'ютерних технологій та систем у операційній діяльності ринків; застосування цифрових технологій для створення нових платіжних одиниць розрахунку (віртуальні валюти). Технологічним підґрунтям даного процесу є серверна віртуалізація, віртуалізація баз даних, віртуалізація оперативної пам'яті. Віртуалізація світового фінансового ринку проявила себе постфактум. Віртуалізована фінансова система є взаємопов'язаною та взаємозалежною інтергованою сукупністю фінансових ринків, інститутів, розвинутих на базі серверної віртуалізації (інформаційно-комунікаційних мереж), що слугують їй інфраструктурним забезпеченням.

Список використаної літератури

1. Levitt T. The globalization of markets [Electronic resource] / T. Levitt // Harvard Business Review. – 1983. – Vol. 25, Issue 3. – Mode of access : <https://web.archive.org/web/20091229120942/http://www.vuw.ac.nz/~caplabtb/m302w07/Levitt.pdf>
2. Геєць В. М. Характер перехідних процесів до економіки знань / В. М. Геєць // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 4–14 ; Heiets V. M. Kharakter perekhidnykh protsesiv do ekonomiky znan / V. M. Heiets // Ekonomika Ukrainy. – 2004. – № 4. – S. 4–14.
3. Лук`яненко Д. Глобальні фінансові дисбаланси та їх макроекономічні наслідки / Д. Лук`яненко, А. Поручник, В. Столярчук // Журнал європейської економіки. – 2010. – Т. 9, № 1. – С. 73–92; Lukianenko D. Hlobalni finansovi dysbalansy ta yikh makroekonomichni naslidky / D. Luk`ianenko, A. Poruchnyk, V. Stoliarchuk // Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky. – 2010. – Т. 9, № 1. – S. 73–92.
4. Плотніков О. В. Фінансовий менеджмент у транснаціональних корпораціях : навч. посіб. / О. В. Плотніков. – Київ : Кондор, 2008. – 251 с. ; Plotnikov O. V. Finansovyi menedzhment u transnatsionalnykh korporatsiakh : navch. posib. / O. V. Plotnikov. – Kyiv : Kondor, 2008. – 251 s.
5. Сиденко В. Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель / В. Р. Сиденко. – Киев : Феникс, 2008. – Т. 1 : Глобализация и экономическое развитие. – 376 с. ; Sidenko V. R. Globalizatsiya – evropeyskaya integratsiya – ekonomicheskoe razvitie: ukrainskaya model / V. R. Sidenko. – Kiev : Feniks, 2008. – Т. 1 : Globalizatsiya i ekonomicheskoe razvitie. – 376 s.
6. Globalization: Threats or Opportunity [Electronic resource] // International Monetary Fund. – Mode of access : <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/041200to.htm>
7. Бакаева В. В. Управление конкурентным преимуществом в розничной торговле : моногр. / В. В. Бакаева, Н. Л. Роголева, Н. А. Щетинина. – Петропавловск-Камчатский : Изд-во КамчатГТУ, 2013. – 164 с. ; Bakaeva V. V. Upravlenye konkurentnym preymushchestvom v roznychnoi torhovle : monohr. / V. V. Bakaeva, N. L. Rohaleva, N. A. Shchetynyna. – Petropavlovsk-Kamchatskiy : Yzd-vo KamchatHTU, 2013. – 164 s.
8. Власов В. І. Глобалізація і глобалістика: історія, теорія, практика, персоналії / В. І. Власов. – Київ : ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2011. – Т. 1 : Історичні аспекти науки глобалістики. – 530 с. ; Vlasov V. I. Hlobalizatsiia i hlobalistyka: istoriia, teoriia, praktyka, personalii / V. I. Vlasov. – Kyiv : NNTs «In-t ahrar. ekonomiky», 2011. – Т. 1 : Istorychni aspekty nauky hlobalistyky. – 530 s.
9. Гарькуша М. С. Электронные деньги как феномен виртуальной экономики: функции и способы институционализации : дис. канд. эк. наук : спец. 08.00.01 / Марина Степановна Гарькуша; Юж. федер. ун-т. – Краснодар, 2010. – 147 с. ; Garkusha M. S. Elektronnye dengi kak fenomen virtualnoy ekonomiki: funktsii i sposoby institutsionalizatsii : dis. kand. ek. nauk : spets. 08.00.01 / Marina Stepanovna Garkusha; Yuzh. feder. un-t. – Krasnodar, 2010. – 147 s.
10. Кругова Е. Ю. Становление новой экономики в России : детерминирующая роль виртуализации денег : автореф. дис. ... канд. эк. наук : спец. 08.00.00 / Екатерина Юрьевна Кругова; Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. – Тамбов, 2012. – 551 с. ; Krugova Ye. Yu. Stanovlenie novoy ekonomiki v Rossii : determiniruyushchaya rol virtualizatsii deneg : avtoref. dis. ... kand. ek. nauk : spets. 08.00.00 / Yekaterina Yurevna Krugova; Tamb. gos. un-t im. G. R. Derzhavina. – Tambov, 2012. – 551 s.
11. Gaddy G. G. Beyond a Bailout: Time to Face Reality about Russia's Virtual Economy [Electronic resource] / G. G. Gaddy, B. M. Ickes. – Washington : Brookings Institution Press, 1998. – Mode of access : <https://www.semanticscholar.org/paper/Beyond-a-Bailout%3A-Time-to-Face-Reality-about-Gaddy-Ickes/2e7a0c7e2f97aa03f0d2509fc0f1856e42adf37d>

12. Вотинцева Л. И. Виртуализация экономики как фактор развития новых форм финансового посредничества [Электронный ресурс] / Л. И. Вотинцева, Л. П. Дроздовская, Ю. В. Рожков // Экономика и предпринимательство. – 2012. – № 3. – С. 75-81. - Режим доступа : http://www.fin-econ.ru/works/dr_vo_ro.pdf ; Votintseva L. I. Virtualizatsiya ekonomiki kak faktor razvitiya novykh form finansovogo posrednichestva [Elektronnyy resurs] / L. I. Votintseva, L. P. Drozdovskaya, Yu. V. Rozhkov // Ekonomika i predprinimatelstvo. – 2012. – № 3. – S. 75-81. - Rezhim dostupa : http://www.fin-econ.ru/works/dr_vo_ro.pdf

13. Virtual [Electronic resource] // Lexico.com. - Mode of access : <https://en.oxforddictionaries.com/definition/virtual>

14. Virtual [Electronic resource] // Cambridge Dictionary. – Mode of access : <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/virtual>

15. Поняття "Інформаційні технології" [Електронний ресурс] https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96_%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97

16. Юрчук Г. В. Розвиток фінансових послуг на основі систем електронного бізнесу : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.04.01 / Галина Володимирівна Юрчук ; Українська академія банківської справи. – Суми, 2003. – 20 с. ; Yurchuk H. V. Rozvytok finansovykh posluh na osnovi system elektronnoho biznesu : avtoref. dys. ... kand. ek. nauk : spets. 08.04.01 / Halyna Volodymyrivna Yurchuk ; Ukrainaska akademiia bankivskoi spravy. – Sumy, 2003. – 20 s.

17. Кривуца В. Г. Основи інфокомунікацій : навч. посіб. для 11 кл. / В. Г. Кривуца, Л. Н. Беркман, В. В. Лапінський; за ред. В. Г. Кривуци. – Київ : ДУІКТ, 2011.— 276 с. ; Kryvutsa V. H. Osnovy infokomunikatsii : navch. posib. dlia 11 kl. / V. H. Kryvutsa, L. N. Berkman, V. V. Lapinskyi; za red. V. H. Kryvutsy. – Kyiv : DUKIT, 2011.— 276 s.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2019.

O.O. Borzenko

A.B. Glazova

COMMON AND DIFFERENT FEATURTES OF DIGITALIZATION AND VIRTUALIZATION OF THE WORLD FINANCIAL MARKET

The new economic paradigm of the information economy is determined by the virtualization of economic activity, socio-economic relations, the economic aspect of which is determined by the development of markets based on IT. Virtualization of the global financial market has proven itself after the fact. A virtualized financial system is an interconnected and interdependent set of financial markets, institutions developed on the basis of server virtualization (information and communication networks), which serve its infrastructure support.

The article analyzes the theoretical and methodological features of digitalization and virtualization of the financial market. Their main common and distinctive features are identified. The global financial market virtualization phenomenon is structured, and the economic aspect of digitalization and financial market virtualization is analyzed. The conceptual bases of virtualization of the world financial market are investigated, the conceptual and categorical apparatus of the financial market is improved with regard to virtualization.

It is investigated that the term "virtual" is recognized by a plurality of meanings. The concept of "virtualization" is broader in its meaning than "digitization". There are two aspects to virtualization: the representation of a resource, an object in the information space by means of special software and computer technologies, and virtual (unrealistic) growth.

It is summarised that virtualization of the world financial market is a transition to the information environment of functioning (cyber space) of the global financial market; development of digital infrastructure of the market due to the large-scale implementation of telecommunications, information, computer technologies and systems in the operational activities of the markets.

Key words: virtualization, digitalization, global financial market, globalization

УДК 339.74:332.135

А. А. Василенко

ПЕРСПЕКТИВИ ВАЛЮТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН ЄАВТ

У статті розглянуто етапи розвитку інтеграційних процесів між країнами Європейської асоціації вільної торгівлі у валютно-фінансовій сфері. Досліджено особливості здійснення валютного регулювання в країнах-членах цього об'єднання. Виявлено причини, через які об'єднання ЄАВТ тривалий час лишається на етапі зони вільної торгівлі. Запропоновано подальші можливі сценарії розвитку зазначеного регіонального об'єднання в світовому економічному просторі з урахуванням фактору глобалізації та визначено напрями валютно-фінансової інтеграції країн ЄАВТ.

Ключові слова: валютне регулювання, регіональна інтеграція, оптимальна валютна зона, Європейська асоціація вільної торгівлі.

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-18-23-32

Постановка проблеми. Однією з характерних особливостей розвитку світового господарства на початку ХХІ сторіччя є розвиток процесів регіоналізації. Створюються нові інтеграційні об'єднання, змінюється склад та глибина інтеграції існуючих об'єднань, проте у будь-якому разі їх головна мета полягає в тому, щоб посилити взаємодію в усіх сферах міжнародних економічних відносин між країнами, що їх утворюють, та завдяки цьому забезпечити конкурентоспроможність об'єднання на світових ринках, а також супутнє зростання добробуту населення, яке мешкає в рамках даних об'єднань. Сучасні міжнародні економічні відносини неможливо уявити без валютно-фінансової складової, яка не тільки сприяє здійсненню обміну товарами та послугами, але й супроводжує міграцію населення, транскордонне переміщення позикового, спекулятивного та підприємницького капіталу. Одним з прикладів об'єднань, яке на даний час є найбільш інтегрованим об'єднанням світу у валютно-фінансовій сфері, є Єврозона. Окрім неї в Європі існують й інші об'єднання, що знаходяться на значно нижчих рівнях інтеграції, одним з яких є Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), яке вже майже 60 років залишається на етапі «зони вільної торгівлі». Отже, актуальним завданням є виявлення причин такого стану, а також визначення подальших сценаріїв розвитку інтеграційних процесів у валютно-фінансовій сфері в даному об'єднанні з урахуванням фактору глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку процесів регіональної інтеграції у валютній сфері та формуванню оптимальних валютних зон присвячено велику кількість публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як С. Боринець, Т. Шемет, Д. Казарінов, А. Пінчук, Р. Манделл, Р. МакКінен, Б. Кенен та інші. Водночас, дослідження здебільшого носять теоретичний характер або стосуються об'єднань, які вже мають досвід валютно-фінансової взаємодії. Разом із тим, можливості, доцільність та перспективи розвитку інтеграції у валютно-фінансовій сфері між країнами Європейської асоціації вільної торгівлі наразі залишаються поза увагою науковців.

Мета статті. Метою статті є на основі дослідження розвитку процесів регіональної інтеграції країн Європейської асоціації вільної торгівлі у валютно-фінансовій сфері виявити причини затримки інтеграції на етапі зони вільної торгівлі та визначити перспективи подальшого розвитку валютно-фінансової інтеграції країн об'єднання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейська асоціація вільної торгівлі (European Free Trade Association – EFTA) – регіональне об'єднання в Європі, яке було утворено у 1960 році, а станом на середину 2019 року знаходиться на етапі зони вільної торгівлі та включає Ісландію, Ліхтенштейн, Норвегію та Швейцарію (таблиця 1) [15].

Асоціацію було створено як альтернативу для країн, які не мали бажання приєднатися до Європейського союзу. Основна мета об'єднання – створення сприятливих умов для вільного обміну товарами та послугами, а також посилення економічного співробітництва між її учасниками як в межах Європи, так і в усьому світі.

Таблиця 1

Основні події інтеграційних процесів в ЄАВТ

Рік	Подія	Склад
1960	Засновано ЄАВТ	Австрія, Данія, Норвегія, Португалія, Швеція, Швейцарія, Великобританія (7)
1961	Фінляндія приєднується до ЄАВТ	Австрія, Данія, Норвегія, Португалія, Швеція, Швейцарія, Великобританія, Фінляндія (8)
1966	Угода про вільну торгівлю промисловою продукцією	
1970	Ісландія приєднується до ЄАВТ	Австрія, Данія, Норвегія, Португалія, Швеція, Швейцарія, Великобританія, Фінляндія, Ісландія (9)
1973	Данія та Великобританія вступають до ЄС	Австрія, Норвегія, Португалія, Швеція, Швейцарія, Фінляндія, Ісландія (7)
1986	Португалія вступає до ЄС	Австрія, Норвегія, Швеція, Швейцарія, Фінляндія, Ісландія (6)

1991	Ліхтенштейн приєднується до ЄАВТ	Австрія, Норвегія, Швеція, Швейцарія, Фінляндія, Ісландія, Ліхтенштейн (7)
1995	Швеція, Фінляндія та Австрія приєднуються до ЄС	Ісландія, Норвегія, Швейцарія, Ліхтенштейн (4)
2001	Оновлено Конвенцію ЄАВТ	
2012	Покращений доступ до ринку сільськогосподарської продукції	

Джерело: складено автором на основі даних [9]

Дві з цих країн станом на 2019 рік мають свою власну валюту: Ісландія – ісландську крону (ISK), Норвегія – норвезьку крону (NOK), а Ліхтенштейн та Швейцарія разом використовують швейцарський франк (CHF) [9, с. 57]. Для визначення фіксованості валютних курсів між країнами, які мають бути головною передумовою створення оптимальної валютної зони (ОВЗ), побудовано графік динаміки парних валютних курсів (рис. 1).

Графічний аналіз дозволяє зробити попередній висновок про те, що відносно фіксованим є лише курс швейцарського франка по відношенню до норвезької крони. В подальшому це підтверджується розрахунком простого середнього квадратичного відхилення та квадратичного коефіцієнту варіації, які відповідно становили $\pm 1,8$ CHF/NOK та 39% у досліджуваному періоді. Стосовно інших пар валют відмічається значне перевищення нормативного квадратичного коефіцієнту варіації у 33%, а саме для пари NOK/ISK він становить 75%, а для CHF/ISK – 90% відповідно.

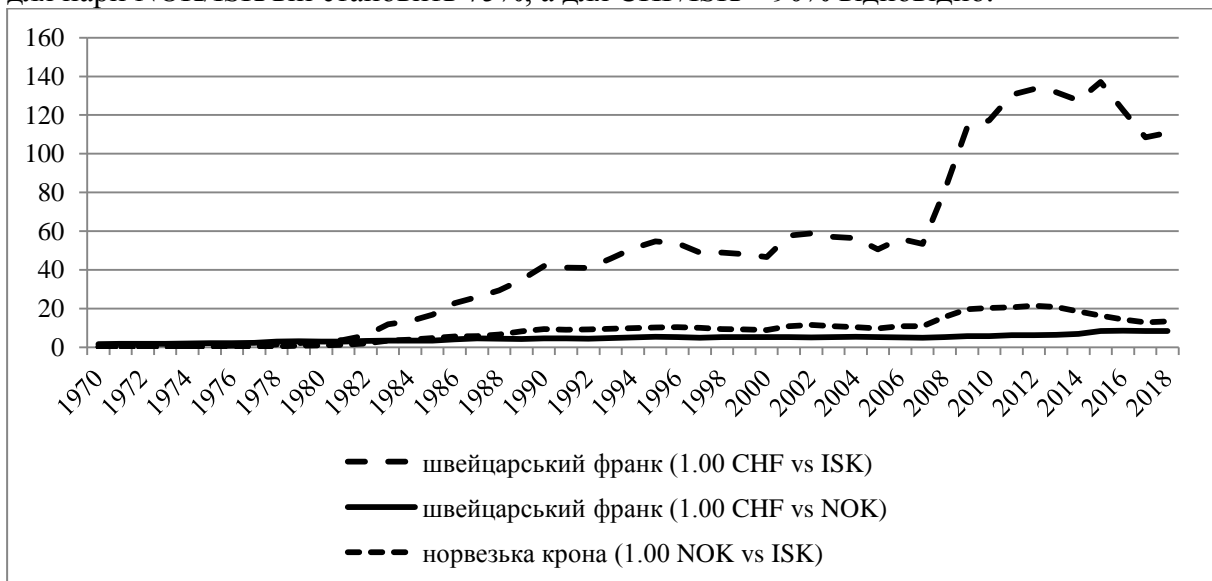

Рис. 1. Динаміка парних валютних курсів країн ЕФТА у 1970-2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі аналізу джерела [14]

Аналізуючи динаміку валютних курсів країн ЕФТА по відношенню до долара США (рис. 2.), можна відмітити, що швейцарський франк, не зважаючи на періоди девальвації, має загальний тренд на укріплення протягом 1970-2018 років. Норвезька корона має досить низький квадратичний коефіцієнт варіації – 15%, що значно менше нормативного значення у 33%, загальний тренд – девальвативний. В свою чергу ісландська корона, на відміну від норвезької, зменшила значну волатильність починаючи з 1984 року. Квадратичний коефіцієнт варіації у періоді 1984-2018 рр. вже становив 40%, що є незначним перевищенням норми. Загальний тренд є також девальвативним.

Отже, загалом можна зробити висновки про те, що валюти країн ЕФТА мають середню волатильність по відношенню до долара США.

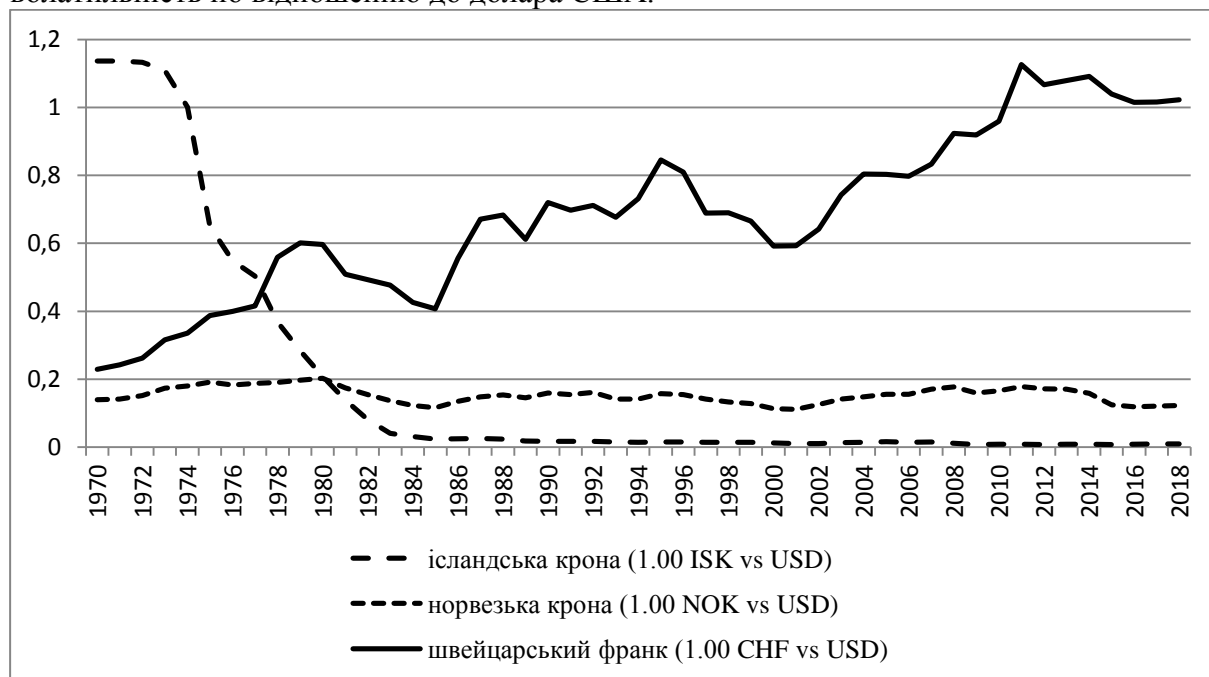

Рис. 2. Динаміка валютних курсів країн ЕФТА по відношенню до долара США у 1970-2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі аналізу джерела [14]

Значно менша волатильність спостерігається по відношенню до євро: у норвезької та ісландської крони квадратичний коефіцієнт варіації у періоді 1999-2018 років становив 7% та 30% відповідно. Загальний тренд для крон – девальвативний. Натомість, швейцарський франк мав досить низький квадратичний коефіцієнт варіації (15%) у досліджуваному періоді разом із ревальвативним трендом зростання по відношенню до євро.

Таблиця 2 наочно демонструє, що швейцарський франк та норвезька крона займають достатньо високі позиції у сфері міжнародних розрахунків протягом тривалого періоду часу, хоча, останніми роками все ж таки спостерігається незначне падіння в рейтингу.

Таблиця 2

Частка та рейтинг деяких валют країн ЕФТА у щоденному обороті на світовому валютному ринку, 2001–2019 рр.

Валюта	Показник	2001	2004	2007	2010	2013	2016	2019
Швейцарський франк, CHF	Частка	6,0	6,0	6,8	6,3	5,2	4,8	5,0
	Рейтинг	5	5	5	6	6	7	7
Норвезька крона, NOK	Частка	1,5	1,4	2,1	1,3	1,4	1,7	1,8
	Рейтинг	10	10	10	13	14	14	14

Джерело: складено автором на основі аналізу джерела [4, с. 10]

Аналогічну таблицю побудовано на підставі даних комунікативної платформи SWIFT, яка щомісяця відстежує просування статусу китайського юаню в якості міжнародної валюти (табл. 3). На відміну від даних Банку міжнародних розрахунків, загальна частка досліджуваних валют складає 100%.

**Частка та рейтинг деяких валют країн ЕФТА у міжнародних розрахунках,
 2014–2019 рр.**

Валюта	Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Швейцарський франк, CHF	Частка	1,38	1,55	1,44	1,63	1,41	0,81
	Рейтинг	8	8	8	7	9	11
Норвезька крона, NOK	Частка	0,8	0,65	0,67	0,70	0,65	0,71
	Рейтинг	13	13	13	13	13	13

Джерело: складено автором на основі аналізу джерела [11, с. 3]

За даними SWIFT, частка швейцарського франка у міжнародних розрахунках зменшується протягом 2014-2019 років, а норвезька крона вже тривалий час посідає 13 місце в рейтингу досліджуваних валют.

За версією журналу Економіст, швейцарський франк та норвезька крона є найбільш переоціненими валютами в світі (рис. 3).

Ісландія de jure має режим вільно плаваючого валютного курсу, комерційні банки можуть вільно встановлювати обмінний курс для клієнтських транзакцій, а три банки – Arionbanki, Islandsbanki та Landsbankinn – можуть приймати участь на валютному ринку, виступаючи поряд з центральним банком маркет-мейкерами. З 2001 року було встановлено формальний рівень інфляції, який склав 2,5% щорічно, відхилення в розмірі $\pm 1,5\%$ вимагають від центрального банку Ісландії надання звіту до уряду з поясненням причин відхилення, а також заходів банку щодо його нівелювання. З 2009 року банк активно використовує інтервенції на валютному ринку для зменшення волатильності валютного курсу [1, с. 1535].

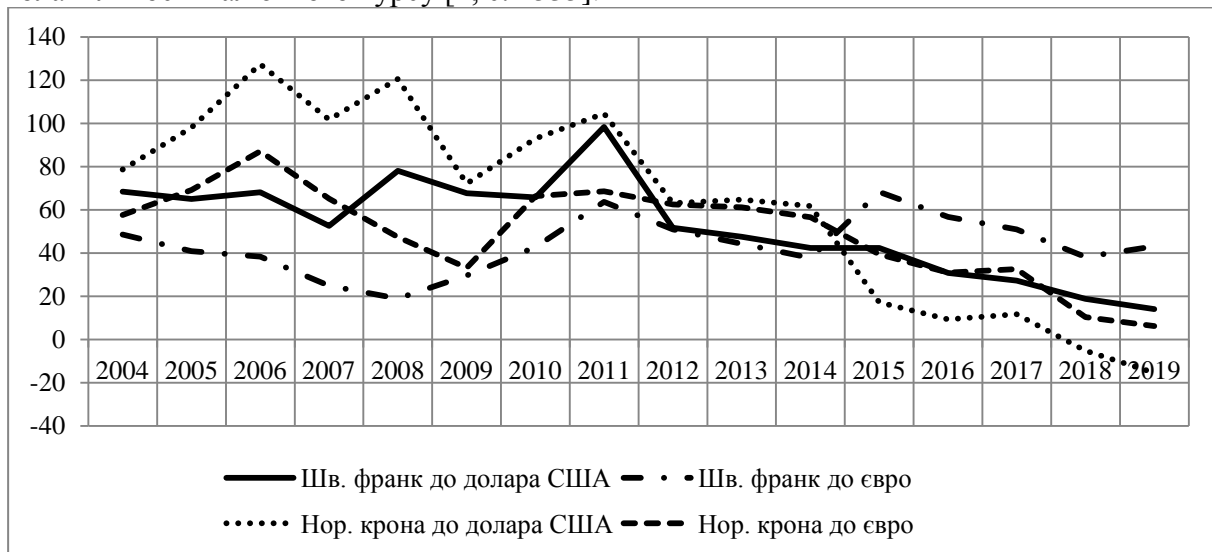

Рис. 3. Динаміка переоцінки валютних курсів швейцарського франка та норвезької крони у 2004-2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі аналізу джерела [13]

Світова фінансова криза 2008 р. негативно позначилась на обмінному курсі ісландської крони, девальвація на 49% у 2007-2009 роках змусила уряд замислитися щодо переходу на євро. У 2009 році, за інформацією журналу Iceland Review, розглядали три можливі варіанти розвитку подій: залишити ісландську крону, перейти на євро, але не приєднуватися до європейського Союзу, також був варіант, який передбачав повноцінне членство в останньому разом із переходом на євро [3].

Посилене втручання центрального банку Ісландії у функціонування валютного ринку через проведення валютних інтервенцій (табл. 4) супроводжувалося зміною девальвативного тренду обмінного курсу ісландської крони по відношенню до євро на ревальвативний, з 2014 по 2017 рік обмінний курс укріпився в 1,3 рази.

Таблиця 4

Показники валютного ринку Ісландії, 2007–2018 рр.

Показник / Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
$\sigma_{ER EUR/ISK, \pm}$	2,4	24,6	13,3	10,0	3,1	5,2	4,8	1,2	3,7	8,3	4,3	6,2
$V_{ER EUR/ISK}$	3%	19%	8%	6%	2%	3%	3%	1%	3%	6%	4%	5%
$R_{ER EUR/ISK}$	7,9	77,9	39,0	27,2	9,6	18,0	16,3	4,7	12,1	23,6	13,0	17,5
$V_{R er eur/isk}$	9%	61%	23%	17%	6%	11%	10%	3%	8%	18%	11%	14%
Загальний оборот, млрд. ISK	5 020	7 541	62	45	90	167	166	266	493	702	407	187
Втручання ЦБ, млрд. ISK	19	-49	-15	30	13	17	1	111	272	386	70	-3
Ступінь втручання	0,4%	-1%	-24%	66%	14%	10%	1%	42%	55%	55%	17%	-2%
EUR/ISK	87,7	127,3	172,5	162	162	161	162	155	146	134	121	128
Валютні резерви, млн. дол.	2 632	3 571	3 883	5789	8548	4192	4238	4177	5041	7226	6566	6321
Валютні резерви, міс. імпорту	2	3	6	8	<u>10</u>	5	6	5	7	<u>9</u>	7	6
Сальдо поточного рахунку, млн. дол.	-2956	-4338	-1257	-881	-770	-551	926	687	888	1593	913	764

Джерело: розраховано автором на основі аналізу джерел [8]

Відповідно до звіту міністра іноземних справ Ісландії, великий рівень заборгованості країни потребує членства в ЄС та дозволить заощадити приблизно десятки мільярдів крон казначейства за рахунок більш привабливих умов кредитування. Такий крок став би важливим етапом в історії країни, а також підвищив би її авторитет на міжнародній арені [12, с. 7]. Однак після подання заявки на членство у 2009 році уряд Ісландії парламентською резолюцією від 2014 року відкликав заявку на вступ та запропонував посилити співпрацю з європейськими державами, мотивуючи тим, що не готовий оцінити переваги до приєднання [10, с. 4].

У 2017 році міністр фінансів у своєму інтерв'ю агентству Reuters заявив, що укріплення крони заважає розвитку економіки, це відбулося, на його думку, через відміну обмежень на рух капіталу після кризи 2008 року, зростання попиту на валюту серед туристів та інвесторів. Для стримування зростання національної валюти було запропоновано підвищити ПДВ на туризм, а також прив'язку до євро [7]. Аналітики агентства Bloomberg у 2017 році вважали причиною збільшення кількості туристів через популяризацію серіалу Гри престолів, який розпочався у 2011 році [5].

Окрім інтервенцій в Ісландії використовується такий інструмент валютного регулювання як обов'язок, а саме експортери зобов'язані оформлювати свої рахунки в конвертованій валюті. Також кредити, деноміновані в іноземній валюті або кроні, не можуть бути повернені в кроні та іноземній валюті відповідно [1, с. 1537].

Швейцарію, на нашу думку, можна вважати країною, яка є яскравим прикладом ліберальної моделі валютного регулювання. Станом на 2016 рік в країні були відсутні будь-які обмеження на експорт чи імпорт національних та іноземних банкнот, відсутні будь-які строки на повернення валютного виторгу від експортних операцій [1, с. 3248].

За даними офіційного сайту країн ЕФТА, члени цього об'єднання мали найвищі ціни на товари та послуги в Європі [6]. За офіційною статистикою євростату, найдорожчою країною у 2017 році виявилася Ісландія, ціни якої на 72% перевищували середньоєвропейські, Швейцарія та Норвегія в свою чергу мали перевищення на 66% та 52% відповідно [6]. При цьому, ціни опинилися вищими навіть за США та Японію. Високорозвинутість інфраструктури, автоматизоване обладнання, реінвестування накопичених прибутків, висока продуктивність робочої сили, яка відповідно вимагає високого рівня заробітної плати, вважаються причиною високих цін, але у той же час роблять їх найрозвинутішими країнами світу. Також, до додаткових факторів було віднесено інфляцію та обмінні курси. Високі ціни можуть виявитися значними для відвідувачів країн ЕФТА, у той же час для мешканців цих країн вони компенсуються високими доходами на душу населення.

Проведений аналіз підтвердив, що з усіх країн ЕФТА лише у Ісландії існує висока зворотна експоненціальна залежність між індексом споживчих цін та валютним курсом ісландської крони по відношенню до євро (рис. 4). У разі девальвації ісландської крони по відношенню до євро спостерігається зростання внутрішніх цін. Особливо це було відмічено у період 2007-2009 років.

Побудовані аналогічні кореляційні поля для норвезької крони та швейцарського франка показали, що зміна валютного курсу цих валют по відношенню до євро за аналогічний період не впливає на рівень інфляції в цих країнах.

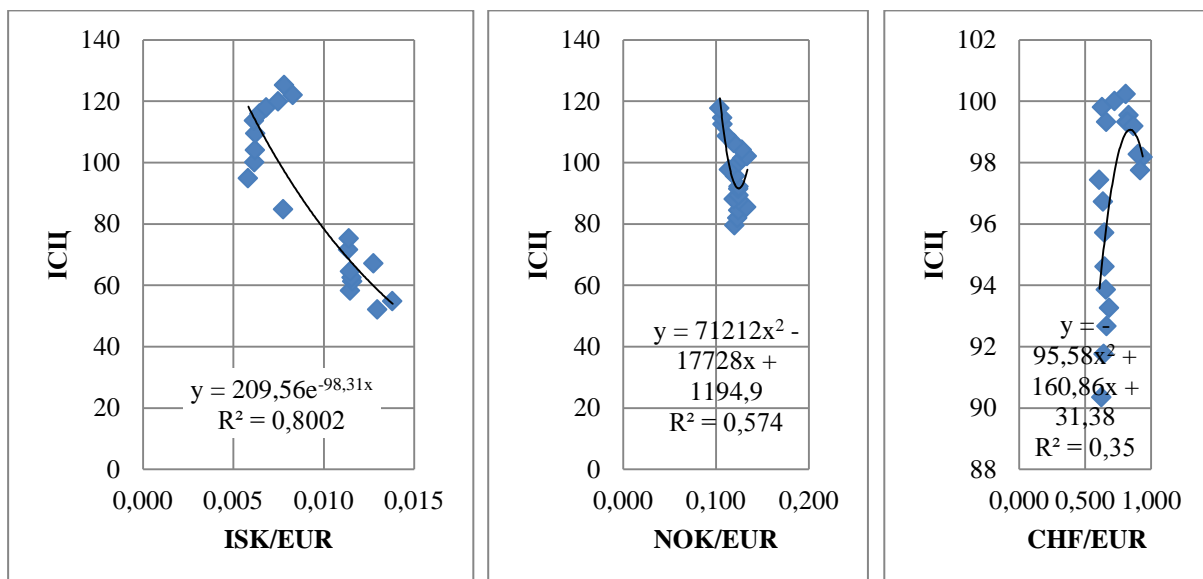

Рис. 4. Кореляція між ІСЦ та валютними курсами у 1999-2018 рр.

Джерело: розраховано автором на підставі аналізу джерела [14]

Не зважаючи на те, що теоретично всі країни регіонального об'єднання в кінцевому підсумку мають перейти на використання єдиної грошової одиниці, фактично можна побачити, що вже тривалий час в рамках Європейського союзу існують окремо Єврозона та окремі валюти. При цьому країни, які не перейшли на використання євро, не збираються здійснювати цей крок у найближчій перспективі, до того ж валюти таких країн як Швейцарія та Великобританія є вільноконвертованими за

всіма видами операцій і навіть мають важливий міжнародний статус як у ролі міжнародного платіжного засобу, так і у ролі резервних активів.

Найсильнішою з валют країн ЕФТА, безумовно, вважається швейцарський франк, який у світі використовується для збереження резервних активів. Фактично можна говорити про те, що в даному регіональному об'єднанні вже існує валютна зона. При цьому Ліхтенштейн, який утворює її разом із Швейцарією, в світі має неформальний статус податкового сховища, а отже, стимулює активне транскордонне переміщення капіталу.

Питання залишається лише в тому, яким чином вона може розвиватися надалі. На нашу думку, в майбутньому можливі два основні варіанти розвитку регіональної валютної інтеграції: перший передбачає перехід країн ЕФТА повністю на швейцарський франк, який, підвищуючи свою конкурентоспроможність, яка підтверджувалася вже не одне десятиліття, підпорядковує єврозону, а потім розширюючи кордони та сфери використання стає єдиною валютою Європи. Поведений аналіз виявив наявність відносної фіксації курсу норвезької крони до швейцарського франку, отже, вона може бути першою країною, яка перейде на використання останнього. Для Ісландії, звісно, необхідне використання інструментів для нівелювання різких коливань ісландської крони по відношенню до валют інших учасників.

Другий варіант розвитку подій залишає євро серед світових валют і передбачає приєднання країн ЕФТА до ЄС та подальший перехід усіх чотирьох країн на євро, який має стати єдиною валютою Європи. Але, на нашу думку, такий сценарій розвитку завдає шкоди економікам асоціації, адже в 2019 році облікова ставка Швейцарського ЦБ була від'ємною (-0,75%), тоді як в країнах єврозони вона дорівнювала 0% [2], що фактично свідчить про здорожчання кредитів для країн асоціації, яке, в свою чергу, може спровокувати економічний спад серед економік країн асоціації.

Проте в будь-якому разі вже досить тривалий час це регіональне об'єднання лишається на етапі зони вільної торгівлі, поглиблення валютної інтеграції можливо за умови створення митного союзу, а згодом спільного ринку. Також слід відмітити, що країни цього об'єднання географічно віддалені одна від одної, що, безумовно, створює перешкоди для більш активної взаємодії.

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підводячи підсумок проведеного дослідження, слід відмітити, що валюти країн ЕФТА є одними з переоцінених валют з усіх валют світу. Валютне регулювання в кожній з цих країн має свої виклики. Швейцарський франк є однією з небагатьох валют світу, що має глобальний ревальвативний тренд, а ісландська та норвезька крони – девальвативний, отже, франк і надалі протягом багатьох років продовжує залишатися найпривабливішим сховищем накопичень інвесторів, а також утримувати статус світової резервної валюти. Ісландія та Норвегія, прагнучи утримувати режими вільного руху капіталу, стикаються з необхідністю регулювання обмінного курсу власних валют. Волатильність курсу ісландської крони суттєво впливає на рівень цін в економіці, на відміну від швейцарського франка та норвезької крони. Ісландії було необхідно майже 10 років, для того щоб перейти до ліберальної моделі валютного регулювання після кризи 2008 року. Головний ризик переходу на євро полягає в різниці відсоткових ставок, що може викликати посилення руху капіталу та валютних курсів. Існують думки щодо майбутнього розширення ЕФТА за рахунок приєднання Великобританії після завершення процедури Brexit, яка колись стояла біля витоків формування об'єднання, однак ця країна разом зі своєю валютою може скласти велику конкуренцію існуючим валютам та згодом поглинути їх. Вважаємо, що подальші дослідження можуть бути спрямовані на тестування на відповідність критеріям оптимальності утворення валютної зони серед країн ЕФТА.

Список використаної літератури

1. Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 2016. – Washington, D.C. : International Monetary Fund, 2016. – 3801 p.
2. BIS statistics [Electronic resource] // Bank for International Settlements. – Mode of access: <https://www.bis.org/statistics/index.htm>
3. Could EU Application Save Billions for Iceland? [Electronic resource] // Iceland Review. – 2009. – March 27. - Mode of access : <https://www.icelandreview.com/news/could-eu-application-save-billions-iceland/>
4. Foreign Exchange Turnover in April 2019. – Basel, Switzerland: BIS Triennial Central Bank Survey, 2019. – 21 p.
5. Game of Thrones Crowns Iceland Krona as World's Best Currency [Electronic resource] // Bloomberg. – 2017. – May 3. - Mode of access : <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-05-03/world-beating-krona-weather-iceland-s-rate-cuts-on-tourism-boom>
6. GDP per capita, consumption per capita and price level indices [Electronic resource] // Eurostat Statistics. – 2018. – Mode of access : https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/GDP_per_capita,_consumption_per_capita_and_price_level_indices#Price_levels_in_Europe
7. Global Foreign Exchange Rates. Currencies Against the US Dollar, year-to-date Change [Electronic resource] // Reuters. – 2019. – Mode of access : <https://graphics.reuters.com/GLOBAL-CURRENCIES-PERFORMANCE/0100301V041/index.html>
8. Interbank market - Monthly turnover [Electronic resource] // Central Bank of Iceland. – 2019. – Mode of access : <https://www.cb.is>
9. Omarsson T. Annual Report of the European Free Trade Association 2018 / T. Omarsson. – Geneva, Switzerland : EFTA, 2019. – 90 p.
10. Proposal for a parliamentary resolution on the withdrawal of Iceland's application for accession to the European Union and on the strengthening of cooperation with the European Union and the European states. – Reykjavík, Iceland : Parliament, 2014. – 12 p.
11. RMB Tracker Monthly Reporting and Statistics on Renminbi (RMB) Progress Towards Becoming an International Currency. – Brussels, Belgium : SWIFT, 2019. – 9 p.
12. Skarphéðinsson Ö. Excerpt from a Report by the Minister for Foreign Affairs, Össur Skarphéðinsson, on foreign and international affairs / Ö. Skarphéðinsson. – Reykjavík, Iceland : Ministry for Foreign Affairs, 2009. – 11 p.
13. The Big Mac index [Electronic resource] // The Economist. – 2019. – Jul. 10. - Mode of access : <http://www.economist.com/content/big-mac-index>
14. UNCTADStat Data Center [Electronic resource] // UNCTADStat. – Mode of access : <http://unctadstat.unctad.org/EN/>
15. World Trade Organization [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.wto.org>

Стаття надійшла до редакції: 10.09.2019.

A. Vasylenko

PROSPECTS FOR EFTA COUNTRIES CURRENCY INTEGRATION

This paper examines the stages of development of integration processes in the European Free Trade Association in the monetary and financial sphere. The peculiarities of the

implementation of currency regulation in each country of association under consideration have been studied.

It was noted that the currencies of the EFTA countries are one of the overvalued currencies among all currencies in the world, and currency regulation in each of these countries has its own challenges.

It has been confirmed that the Swiss franc is one of the few currencies in the world, that have a global revaluation trend, and the Icelandic and Norwegian crowns are devaluative, which means that the franc continues to be the most attractive store of investors' savings as well as continues to hold the status of the world reserve currency for many years.

The reasons for which this association has been remained in the Free Trade Area stage for a long time have been identified. Iceland and Norway, seeking to maintain free movement regimes, are faced with the need to regulate their own exchange rates. The volatility of the Icelandic crown has a significant impact on the price level in national economy, unlike the Swiss franc and the Norwegian crown. It took Iceland almost 10 years to move to a liberal model of currency regulation after the 2008 global crisis.

Further possible scenarios for the development of this regional association in the global economic space have been outlined, taking into account the globalization factor. The transfer of all EFTA member states to the use of the Swiss franc was proposed. It is noted that the main risk of the changeover to the euro, in our opinion, lies in the difference in interest rates, which can cause an increase in movements of capital and exchange rates. The possibility of a future expansion of the EFTA by joining the UK after the Brexit process, which once stood at the origins of the association, was considered. It has been suggested that this country, together with its currency, can compete with existing currencies and subsequently absorb them.

Keywords: *currency regulation, regional integration, optimum currency area, European Free Trade Association.*

УДК 338.486

А. В. Балабаниць

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

В роботі обґрунтовано рівневий підхід до управління конкурентоспроможністю туристичної індустрії на міжнародному ринку туристичних послуг, який відбиває багатоцільовий характер і багатовекторність синергійного управлінського впливу на чотирьох рівнях: державний рівень, регіональний рівень, рівень підприємства, рівень продукту. Визначено цільові настанови управлінського впливу та обґрунтовано методичний інструментарій для кожного з управлінських рівнів.

Ключові слова: *міжнародний ринок туристичних послуг, конкурентоспроможність туристичної індустрії, конкурентоспроможність туристичного підприємства, конкурентоспроможність туристичного продукту, рівневий підхід до управління конкурентоспроможністю.*

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-18-32-42

Постановка проблеми. Міжнародна торгівля туристичними послугами в даний час стала по-справжньому глобальним соціально-економічним явищем, одним з найвпливовіших факторів зростання економік держав та регіонів. Туристична індустрія сьогодні перетворилася на один з провідних напрямків діяльності, рентабельність якого не багато в чому поступається передовим автомобілебудуванню, видобутку енергоносіїв або високотехнологічному сектору. Міжнародні надходження від туризму у 2018 році досягли 1,7 трл. дол., а кількість міжнародних прибуттів збільшилася на 5 % і склала 1,4 млрд. та продовжує щорічно зростати [16]. Водночас, туризм опосередковано сприяє розвитку й інших сфер економіки: торгівлі, будівництва, сільського господарства, виробництва товарів народного споживання, комунікацій, транспорту, громадського харчування, побутового обслуговування. Розвиток туристичної індустрії допомагає у вирішенні багатьох соціальних проблем, зокрема зниження безробіття і зростання рівня зайнятості.

Сьогодні на туристичному ринку України спостерігається, з одного боку, швидке насичення ринку туризму, збільшення кількості туристичних підприємств, покращення показників їхньої діяльності. З іншого – значне переваження імпорту, що суттєво зменшує його значення для розвитку національної економіки. Все це обумовлює необхідність підвищення конкурентоспроможності національної туристичної індустрії в умовах глобальної конкуренції на міжнародному ринку туристичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про важливість і необхідність наукових розробок з питань забезпечення конкурентоспроможності туристичних підприємств та туристичної індустрії країни в цілому свідчить велика кількість публікацій і досліджень науковців, а саме: І. Бабіна [2], В. Волошенко [5], В. Вязовська [7], Л. Капустіна [7], М. Колосінська [8], І. Смирнов [11], Н. Степаненко [12] та ін. Незважаючи на велику кількість наукових праць і на значні досягнення у цій сфері, питання розробки ефективного комплексного механізму забезпечення стійкої конкурентоспроможності туристичної індустрії потребують додаткового вивчення.

Виходячи з наведеного, мета статті полягає в науковому обґрунтуванні комплексного підходу до управління конкурентоспроможністю національної туристичної індустрії на міжнародному ринку в умовах глобальної конкуренції з урахуванням особливостей вітчизняних туристських дестинацій та рівня розвитку інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. Масштабність і важливість туризму, його належність в більшості розвинутих країн до стратегічних галузей національної економіки свідчать про необхідність формування стійких конкурентних переваг у туристичній сфері. О. Бартошук наголошує на необхідності створення цілісної системи управління задля підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі у країні – таку систему, що відповідатиме сучасним і перспективним вимогам динамічного розвитку та реалізуватиметься на різних рівнях: державному, регіональному, рівні окремого підприємства [3, с 67].

У вітчизняній економічній літературі виділяється кілька рівнів конкурентоспроможності: мікрорівень (види продукції, виробництва, підприємства); мезорівень (галузі, корпоративні об'єднання); макрорівень (народногосподарські комплекси). В. Андріанов виділяє чотири рівні: конкурентоспроможність товару, фірмову конкурентоспроможність, галузеву конкурентоспроможність, конкурентоспроможність країни [1]. Виходячи з даних тверджень, можемо відмітити, що управління конкурентоспроможністю туристичної індустрії необхідно здійснювати на основі рівневого підходу, який передбачає комплексну оцінку зовнішніх та внутрішніх факторів та розробку превентивних та адаптивних заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності як на рівні туристичних підприємств, так і на

державному рівнях. Комплексний характер управління конкурентоспроможністю туристичної індустрії на основі рівневого підходу представлений на рис. 1.

Конкурентоспроможність туристської індустрії виступає багатоплановою категорією і залежить не тільки від якісного функціонування суб'єктів туристичної індустрії, а й від рівня економічного розвитку країни в цілому, що враховує рівень сервісного обслуговування, розвиненість транспортної і готельної інфраструктури, цінову політику, якість освіти і підготовки кадрів та ін. Це обґрунтовує необхідність розробки на державному рівні механізму формування потенціалу можливостей щодо забезпечення стійких конкурентних переваг туристичної індустрії країни на міжнародному рівні.

Для діагностики конкурентних переваг туристичного ринку України найдоцільнішим є застосування методики оцінки індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму (англ. Travel and Tourism Competitiveness Index, TTCI), що здійснюється Всесвітньою радою з туризму та подорожей (англ. World Travel and Tourism Council, WTTC). Результати оцінки публікуються раз на два роки (починаючи з 2007 р.) у щорічному звіті "Travel and Tourism Competitiveness Report" в межах Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum, WEF).

Рис.1. Рівневий підхід до управління конкурентоспроможністю туристичної індустрії на міжнародному ринку туристичних послуг

Індекс конкурентоспроможності країни у сфері подорожей і туризму складається з чотирьох субіндексів: сприятливість середовища (The Enabling Environment subindex), державна політика та створення сприятливих умов (The T&T

Policy and Enabling Conditions subindex), інфраструктура у сфері подорожей та туризму (The Infrastructure subindex), природні та культурні ресурси (The Natural and Cultural Resources subindex).

Ці субіндекси, у свою чергу, включають 14 груп підіндексів, що характеризує мультивекторність розвитку сфери туризму. В таблиці 1 представлено профіль конкурентоспроможності туристичної індустрії України на основі ТТСІ

Таблиця 1

Профіль індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму країни

Субіндекси та підіндекси оцінки конкурентоспроможності	Оцінка в балах						
	1	2	3	4	5	6	7
1. Сприятливість середовища:			3,9●	4,6●			
✓ Бізнес-середовище			3,2● 3,7●				
✓ Рівень безпеки			3,5●	4,2●			
✓ Охорона здоров'я та гігієна					5,5●	6,6●	
✓ Людські ресурси та ринок праці				4,4● 4,9●			
✓ Інфраструктура інформаційно-комунікаційних технологій		2,6●		4,2●			
2. Державна політика та створення сприятливих умов				4,1● 4,3●			
✓ Пріоритетність сфери подорожей та туризму			3,3●	4,3●			
✓ Міжнародна відкритість		2,9●		4,0●			
✓ Цінова конкурентоспроможність					4,9● 5,2●		
✓ Екологічна стійкість			3,0● 3,9●				
3. Інфраструктура		2,9●	3,1●				
✓ Інфраструктура повітряного транспорту		2,4● 2,6●					
✓ Інфраструктура наземного та водного транспорту			3,0● 3,4●				
✓ Туристична інфраструктура				4,0●			
4. Природні та культурні ресурси		2,2●		4,1●			
✓ Природні ресурси		2,3●			5,2●		
✓ Культурні ресурси та ділові поїздки		2,1●	3,1●				

— профіль індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму у 2017 р.

- - - профіль індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму у 2007 р.

Джерело: розроблено автором за даними [15].

У 2017 році у порівнянні з 2007 роком. Україна за загальним індексом туристичної конкурентоспроможності у 2017 році посіла 88 місце (з 136 країн) - позиція близька до Македонії (89), Вірменії (84) та Казахстану (81).

По відношенню до 2007 року, коли ми посідали 78 сходинку з 124 країн світу, нами втрачено 10 позицій. Як видно, конкурентними перевагами України у сфері туризму у 2017 р. є охорона здоров'я та гігієна – 6,6 балів (8 місце як у світі, так і в Європі), а також (хоча і з дещо гіршими позиціями) людські ресурси та ринок праці - 4,9 бали (41 місце у світі і 25 – у Європі), цінова конкурентоспроможність туристичної індустрії - 5,2 бали (45 місце у світі і 10 – у Європі), культурні ресурси та ділові поїздки (51 місце у світі і 22 – у Європі).

Найгірші показники спостерігались за такими складовими Індексу конкурентоспроможності як рівень безпеки в країні - (127 місце, останнє серед європейських країн) та бізнес-середовище (124 місце, передостаннє в Європі, позаду лише Боснія і Герцеговина). Ці показники дуже залежать від політичної стабільності в країні.

Слід відзначити, що за останні два роки Україна піднялася на 10 позицій в Індексі конкурентоспроможності у сфері подорожей і туризму 2019 р. і посіла там 78 сходинку. По мірі стабілізації та відновлення країни Україна різко покращила ділове середовище (зі 124 на 103 місце), безпеку (зі 127 на 107 місце), міжнародну відкритість (зі 78 на 55 місце) та загальну інфраструктуру (зі 79 на 73 місце) [16].

Проблемними залишаються позиції державної політики та регулювання в секторі подорожей і туризму. В умовах відносно низьких витрат при веденні бізнесу залишаються надто дорогими послуги, що є важливими саме для туристичного сектору, зокрема такі, як послуги готелів і аеропортів.

Визначення конкурентних переваг і зовнішніх можливостей для сфери туризму на основі індексу конкурентоспроможності у сфері подорожей та туризму дає основу для розробки стратегій розвитку туристичних регіонів країни і вітчизняних туристичних підприємств.

На регіональному рівні важливим завданням у напрямку забезпечення стійкої конкурентоспроможності туристичної індустрії повинно бути вимірювання конкурентоспроможності кожного туристичного регіону країни. Під конкурентоспроможністю регіону з точки зору його туристичної привабливості слід розглядати його спроможність отримувати конкурентні переваги перед іншими регіонами країни за рахунок прийому іноземних туристів протягом тривалого періоду.

Вимірювання конкурентоспроможності туристичного регіону доцільно здійснювати за допомогою спеціально розробленої системи збалансованих показників, що дозволить зробити об'єктивні висновки щодо конкурентоспроможності туристичного регіону з врахуванням змін в зовнішньому середовищі, базуючись як на фінансовій, так і не фінансовій інформації; посилити стратегічну спрямованість розвитку регіону туризму на основі постійного моніторингу і зворотного зв'язку.

Система збалансованих показників дозволяє переводити стратегію розвитку туристичного регіону в систему чітко поставлених цілей і завдань, а також показників, що визначають ступінь досягнення стратегічних установок в рамках чотирьох основних складових – фінансової, клієнтської, внутрішніх бізнес-процесів, навчання і розвитку персоналу. У якості ключових показників фінансової складової доцільно розглядати показники інтенсивності туристичних потоків до регіону, обсяг наданих туристичних послуг в регіоні, фінансовий результат діяльності туристичних підприємств регіону. Клієнтська складова визначає коло клієнтів і сегменти споживчого ринку, які охоплює туристичний регіон. Найважливішими індикаторами при оцінці результатів роботи з клієнтами можуть бути: ступінь задоволення потреб

споживачів, їх лояльність, збереження і розширення клієнтської бази. Ці показники дозволяють визначити споживчу цінність туристичної пропозиції та ефективність маркетингової взаємодії туристичного регіону із цільовим ринком. Складова внутрішніх бізнес-процесів визначає види діяльності, найбільш важливі для досягнення цілей розвитку туристичного регіону. До цієї складової, наприклад, можна віднести такі показники: показники ефективності маркетингової діяльності (оновлення асортименту туристичних послуг регіону, використання оптимальних каналів розподілу, результативність рекламної діяльності тощо), стан і розвиток матеріально-технічної бази туристичного регіону. Складова навчання і розвитку – це складова визначення факторів, що сприяють підвищенню ефективності роботи туристичного персоналу для успішної реалізації стратегій розвитку туристичного регіону. Наприклад, показниками, можуть бути: розвиток стратегічних областей компетенцій, оновлення технологій у туристичній діяльності підприємств регіону.

При впровадженні системи збалансованих показників в процес оцінки конкурентоспроможності туристичного регіону керівникам регіонів необхідно докладати постійні зусилля, спрямовані на реалізацію стратегічних цілей регіону у напрямку підвищення конкурентної позиції туристичної індустрії країни на міжнародному ринку в цілому.

Рівень конкурентоспроможності туристичного регіону залежить від конкурентоспроможності усіх його суб'єктів. Конкурентоспроможність підприємства у туризмі – це узагальнююча характеристика ринкової стійкості підприємства, що обумовлюється ефективністю використання наявного ресурсного потенціалу, здатністю надавати привабливі та якісні туристичні продукти, можливістю адаптуватися до змін динамічного конкурентного середовища. Зростання конкурентоспроможності на рівні туристичних підприємств залежить, з одного боку, від управлінських рішень на рівні самих підприємств, з іншого – від державної та регіональної політики у сфері створення відповідного економіко-правового середовища й державної підтримки зусиль суб'єктів туристичного ринку щодо підвищення їх конкурентоспроможності.

Головними завданнями вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності туристичного підприємства є забезпечення цільового фокусування і конкурентної диференціації на міжнародному ринку туристичних послуг. У якості важливих методів оцінки конкурентоспроможності туристичного підприємства слід розглядати:

- Бенчмаркінг маркетингової діяльності туристичного підприємства - це аналітика діяльності конкурентів, яка дозволяє виокремити позитивні практики застосування певних рішень і використати їх у власній туристичній діяльності.

- Оцінка конкурентоспроможності туристичного підприємства на основі метода профілю полярностей, який передбачає проведення порівняльної оцінки діяльності підприємства й активного конкурента за допомогою вирахування з оцінки кожного показника діяльності підприємства оцінки відповідного показника активного конкурента. Розробка відповідного профілю дозволить підприємству виявити свої конкурентні переваги, визначити слабкі конкурентні сторони та вирішити як їх посилити.

Важливою складовою конкурентних переваг туристичного підприємства є переваги його туристичного продукту, тому зусилля підприємств повинні бути сконцентровані на постійне підвищення якості туристичних послуг та формування раціональної цінової політики. Конкурентоспроможність туристичного продукту можна розглядати як найкращу його відповідність потребам споживачів у порівнянні з товарами-конкурентами. Характерними особливостями якості туристського продукту на міжнародних ринках є:

- диференційованість, яка визначає ступінь відмінності національного туристичного продукту та індустрії серед аналогічних за ціною і якістю пропозицій на глобальному ринку;
- гарантованість туристської послуги - це здатність держави і національної туристичної індустрії в точності надати обіцяну послугу;
- адаптивність - це можливість трансформації національної туристичної індустрії до мінливих вимог глобальної конкуренції;
- превентивність - намір підприємств, що становлять національну туристичну індустрію, посприяти клієнту, без затримки надати набір необхідних послуг під час поїздки;
- доступність і простота спілкування - відкритість і комунікабельність представників національної туристичної індустрії; легкість встановлення контактів з підприємствами конкретної країни.

Систему показників оцінки конкурентоспроможності туристичного продукту доцільно формувати у розрізі його чотирьохрівневої структури:

1. Ядро продукту (характеристики, що підтверджують корисність продукту). На цьому рівні туристичного продукту основними показниками вимірювання конкурентоспроможності можуть бути такі: безпека туру (окремих послуг); відповідність умов обслуговування очікуванням споживачів; відповідність класності засобів розміщення рівню комфортності обслуговування тощо.

2. Функціонал якості (функціональні характеристики, що задовольняють потреби споживачів послуг). Серед показників конкурентоспроможності цього рівня слід розглядати такі: досягнення мети подорожі, культура обслуговування в засобах розміщення, психологічна атмосфера туру, взаємовідносини з обслуговуючим персоналом і між учасниками туру, якість харчування і культура ресторанного обслуговування; якість екскурсійної програми, ставлення місцевого населення; зручність і швидкість транспортного обслуговування на маршруті тощо.

3. Конкурентні відмінності (унікальні атрибути туристичного продукту з урахуванням специфіки регіону і потреб цільових груп споживачів). До показників конкурентоспроможності цього рівня можна віднести, наприклад, такі: програми лояльності, унікальна технологія обслуговування тощо.

4. Підтримуюча атрибутика (підтримуючі атрибути продукту). Цей рівень конкурентоспроможності туристичного продукту характеризується такими показниками: доступність (за ціною, за зручністю розташування, за режимом роботи); забезпечення сувенірною продукцією; сервісне обслуговування, тощо.

Таким чином, підвищення конкурентоспроможності української туристичної індустрії в цілому можливо на основі здійснення наступних заходів:

1. На державному рівні:
 - розробка і реалізації стратегічних програм розвитку суб'єктів туристичної індустрії;
 - вдосконалення нормативно-правової бази туристичної діяльності;
 - розвиток і підтримка взаємодії туристичної індустрії із суміжними та допоміжними галузями.
2. На регіональному рівні:
 - підтримання та ефективне використання туристичних ресурсів регіону;
 - підвищення якості матеріально-технічної бази туризму та підготовка висококваліфікованих фахівців для підприємств туристичної сфери;
 - забезпечення «здорової» конкуренції між туристичними регіонами, що виявляється у підвищенні якості обслуговування;
3. На рівні туристичних підприємств:

- прискорення інновацій в туристичних продуктах відповідно до вимог туристичного ринку;
- координація маркетингової діяльності з метою досягнення відповідності сучасним вимогам бізнесу;
- зміцнення маркетингової взаємодії з клієнтами, партнерами і співробітниками.

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Конкурентоспроможність туристичної індустрії є складовою багаторівневої економічної категорії «конкурентоспроможність» поряд із конкурентоспроможністю товару, підприємства, регіону, національної економіки.

У результаті дослідження обґрунтовано, що досягнення масштабного бачення перспектив конкурентоспроможного розвитку туристичної індустрії на міжнародному ринку можливо на основі рівневого підходу до в результаті синергічного впливу управлінських зусиль на державному рівні, на регіональному рівні і на рівні туристичних підприємств.

Розробка стратегій розвитку туристичних регіонів країни і вітчизняних туристичних підприємств повинна здійснюватися на основі визначення конкурентних переваг і зовнішніх можливостей для сфери туризму з урахуванням індексу конкурентоспроможності країни у сфері подорожей та туризму.

Вимірювання конкурентоспроможності туристичного регіону доцільно здійснювати за допомогою спеціально розробленої системи збалансованих показників, що дозволить посилити стратегічну спрямованість розвитку регіону туризму на основі постійного моніторингу і зворотного зв'язку.

Забезпечення конкурентоспроможності туристичних підприємств на міжнародному ринку туристичних послуг повинно здійснюватися на основі результатів бенчмаркінгу та комплексної порівняльної оцінки туристичної діяльності підприємств-конкурентів.

Маркетингові зусилля туристичних підприємств повинні бути сконцентровані на постійне підвищення конкурентоспроможності туристичних продуктів з урахуванням результатів оцінки його якості на основі розробленої мультиатрибутивної моделі туристичного продукту, яка має рівневу структуру: ядро продукту (показники, що оцінюють ступінь корисності туристського продукту для споживачів), функціонал якості (показники, що оцінюють функціональні характеристики туристського продукту), конкурентні відмінності (показники, що визначають конкурентну диференціацію туристичного продукту), підтримуюча атрибутика (показники, що оцінюють маркетингову підтримку туристичного продукту).

Напрямами подальших досліджень може стати розробка механізму інтегрованого управління конкурентоспроможністю туристичної індустрії на міжнародному туристичному ринку. Результати таких досліджень можуть бути корисними у визначенні пріоритетних напрямів розвитку конкурентоспроможності туристичного регіону на основі удосконалення існуючих та розробки нових туристичних продуктів.

Список використаної літератури

1. Андрианов В. Конкурентоспособность России в мировой экономике / В. Андрианов // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. - № 3. – С. 47-52 ; Andrianov V. Konkurentosposobnost Rossii v mirovoy ekonomike / V. Andrianov // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya. – 2000. - № 3. – S. 47-52.
2. Бабіна Н. І. Аналіз рейтингу конкурентоспроможності країн у галузі міжнародного туризму [Електронний ресурс] / Н. І. Бабіна // Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. - Вип. 3. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/vipusk-3-2015/326-babina-n-ianaliz-rejtingu-konkurentospromozhnosti-krajn-u-galuzi->

mizhnarodnogo-turizmu ; Babina N. I. Analiz reitynhu konkurentospromozhnosti krain u haluzi mizhna-rodnoho turyzmu [Elektronnyi resurs] / N. I. Babina // Hlobalni ta natsiona-lni problemy ekonomiky. 2015. - Vyp. 3. – Rezhym dostupu : <http://global-national.in.ua/vipusk-3-2015/326-babina-n-ianaliz-rejtingu-konkurentospromozhnosti-krajn-u-galuzi-mizhnarodnogo-turizmu>

3. Бартошук О. В. Моделі розвитку індустрії туризму (зарубіжний досвід) / О. В. Бартошук // Держава і регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011. – № 2. – С. 62-68 ; Bartoshuk O. V. Modeli rozvytku industrii turyzmu (zarubizhnyi dosvid) / O. V. Bartoshuk // Derzhava i rehiony. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo. – 2011. – № 2. – С. 62-68.

4. Браймер К. Основы управления предприятиями и организациями индустрии гостеприимства / К. Браймер // Alma mater: Вестник высшей школы. – 2013. – № 6. – С. 40-47 ; Braimer K. Osnovy upravleniya predpriyatiyami i organizatsiyami industrii gostepriimstva / K. Braimer // Alma mater: Vestnik vysshei shkoly. – 2013. – №6. – С. 40-47.

5. Волошенко В. Механізми державного управління конкурентоспроможністю туристичної галузі в сучасній Україні [Електронний ресурс] / В. Волошенко // Публічне адміністрування: теорія та практика. - 2014. Вип.1. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2014_1_6 ; Voloshenko V. Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia konkurentospromozhnosti turystychnoi haluzi v suchasni Ukraini [Elektronnyi resurs] / V. Voloshenko // Publichne administru-vannia: teoriia ta praktyka. - 2014. Vyp.1. - Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2014_1_6

6. Дубик В. Я. Маркетинговий підхід до аналізу конкурентоспроможності вітчизняних підприємств туристичного бізнесу в умовах євроінтеграції / В. Я. Дубик, О. Б. Осідач // Науковий вісник НЛТУ України. - 2016. - Вип. 26.2. - С. 64-69 ; Dubyk V. Ya. Marketynhovyi pidkhid do analizu konkurentospromozhnosti vit-chyznianskykh pidpriemstv turystychnoho biznesu v umovakh yevrointehratsii / V. Ya. Dubyk, O. B. Osidach // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. - 2016. - Vyp. 26.2. - S. 64-69.

7. Капустина Л. М. Конкурентоспособность стран на мировом рынке туристских услуг : моногр. / Л. М. Капустина, В. В. Вязовская. - Екатеринбург : Уральский гос. экономический ун-т, 2017. - 166 с. ; Kapustina L. M. Konkurentospodobnost stran na mirovom rynke turist-skikh uslug : monogr. / L. M. Kapustina, V. V. Vyazovskaya. - Yekaterinburg : Uralskiy gos. ekonomicheskii un-t, 2017. - 166 s.

8. Колосінська М. І. Дослідження конкурентоспроможності туристичного ринку України [Електронний ресурс] / М. І. Колосінська // Регіональна економіка. - 2012. - № 2. - С. 185-193. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_2_23 ; Kolosinska M. I. Doslidzhennia konkurentospromozhnosti turystychnoho rynku Ukrainy [Elektronnyi resurs] / M. I. Kolosinska // Rehionalna ekonomika. - 2012. - № 2. - S. 185-193. - Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_2_23

9. Мігущенко Ю. В. Методика оцінки конкурентоспроможності туристичної сфери України [Електронний ресурс] / Ю. В. Мігущенко // Економіка. Управління. Інновації. - 2013. - № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_39 ; Mihushchenko Yu. V. Metodyka otsinky konkurentospromozhnosti turystychnoi sfery Ukrainy [Elektronnyi resurs] / Yu. V. Mihushenko // Ekonomika. Uprav-linnia. Innovatsii. - 2013. - № 1. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_39

10. Смирнов Є. В. Стратегічні імперативи розвитку туристичної галузі України / Є. В. Смирнов, О. П. Смирнова // Економіка та держава. - 2016. - № 8. - С. 28-34 ; Smyrnov Ye. V. Stratehichni imperatyvy rozvytku turystychnoi haluzi Ukrainy / Ye. V. Smyrnov, O. P. Smyrnova // Ekonomika ta derzhava. - 2016. - № 8. - S. 28-34.

11. Смирнов І. Г. Визначення рівня конкурентоспроможності країн світу в туризмі: сучасні підходи / І. Г. Смирнов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси,

право. - 2015. - № 5-6. - С. 37–49 ; Smyrnov I. H. Vyznachennia rivnia konkurentospromozhnosti krain svitu v tury-zmi: suchasni pidkhody / I. H. Smyrnov // Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. - 2015. - № 5-6. - S. 37–49.

12. Степаненко Н. О. Розвиток туристичної діяльності України в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / Н. О. Степаненко // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». - 2017. - № 10. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3107 ; Stepanenko N. O. Rozvytok turystychnoi diialnosti Ukrainy v umovakh yevroin-tehratsii [Elektronnyi resurs] / N. O. Stepanenko // Mizhnarodni vidnosyny. Seriiia «Ekonomichni nauky». - 2017. - № 10. – Rezhym dostupu : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3107

13. UNWTO Tourism Highlights, 2014 Edition [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416226>

14. Travel & Tourism Economic Impact, 2018. Ukraine [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economicimpact-research/countries-2018/ukraine2018.pdf>

15. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourismcompetitiveness-report-2017>

16. International Tourism Highlights, 2019 Edition [http](http://www.tourlib.net/wto/WTO_highlights_2019.pdf) [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.tourlib.net/wto/WTO_highlights_2019.pdf

Стаття надійшла до редакції 05.09.2019

A. Balabanyts

MANAGEMENT OF UKRAINE'S TOURISM INDUSTRY COMPETITIVENESS IN INTERNATIONAL MARKET OF TOURISM SERVICES

The study substantiates the level approach to managing the competitiveness of tourism industry in the international tourist services market in the conditions of global competition, taking into account the characteristics of domestic tourist destinations and the level of infrastructure development, which reflects the multi-purpose nature of marketing interaction and multi-vectoring synergistic management influence. Strengthening the international competitiveness of the tourism industry should be ensured by appropriate management efforts in four areas: state level, regional level, enterprise level, product level.

It is argued that in order to diagnose the competitive advantages of the tourist market of Ukraine, the most appropriate method is to apply the methodology for assessing the competitiveness index in the field of travel and tourism. Based on the developed competitiveness index, the competitive advantages of the country's tourism industry in the international market have been analyzed, its weaknesses have been identified, and directions for strengthening the competitive international position of the tourism sector have been developed.

It is established that measuring the competitiveness of the tourist region is expedient to carry out with the help of a specially developed system of balanced indicators, which will allow to strengthen the strategic direction of development of the region of tourism on the basis of constant monitoring and feedback.

It is proved that ensuring the sustainable competitiveness of a tourist enterprise internationally is possible on the basis of simultaneous provision of target focus and competitive differentiation.

A system of indicators for assessing the competitiveness of a tourist product in terms of its four-tier structure is developed: the product core (indicators that assess the degree of utility of a tourist product for consumers), quality functional (indicators that evaluate the functional characteristics of the tourism product), competitive differences (indicators that

determine competitive differentiation tourist product, supporting attributes (indicators that assess the supporting attribute of the tourism product).

Key words: *International market of tourism services, competitiveness of a tourism industry, competitiveness of a tourism enterprise, competitiveness of a tourism product, level approach to competitiveness management.*

УДК 339.96: 336.278

О. О. Шкурат

Н. В. Балабанова

АНАЛІЗ ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ

У статті здійснено аналіз економічної співпраці України з Міжнародними фінансовими організаціями на різних етапах розвитку. Виявлено закономірності взаємозв'язку кредитних запозичень з динамікою економічного зростання України та країн ЄС; визначено граничні значення рівня боргового навантаження в обраній вибірці країн. А також здійснено теоретичний аналіз наслідків залучення кредитних коштів від МФО на економічну ситуацію країни та запропоновано шлях ефективного здійснення боргової політики уряду. Розкрито наслідки та проблеми використання зовнішніх запозичень; окреслено заходи щодо вдосконалення та покращення економічної співпраці з міжнародними фінансовими організаціями.

Ключові слова. *Міжнародні фінансові організації, боргове навантаження, економічне зростання, країни ЄС, кредитні ресурси, державні запозичення.*

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-18-42-51

Постановка проблеми. На сучасному етапі неможливо уявити економіку, яка не залучена до системи міжнародного кредитування і в повній мірі забезпечує фінансові потреби своєї країни та є прикладом стабільного економічного зростання без залучення додаткових кредитних коштів. Автаркічна модель розвитку в сьогоденних реаліях зовсім втратила свою актуальність, процеси глобалізації з кожним днем посилюють значущість міжнародних організацій у системи світового господарювання та переплетіння взаємозалежності економік світу. Міжнародні фінансові організації (МФО) відіграють дуже важливу роль у світовому русі грошових ресурсів та виступають рушійною силою у фінансовій підтримці економік світу. Кредитні ресурси, як джерело фінансування, при умовах недостатніх власних фінансів, є ефективним шляхом для реалізації певних проектів та подолання короткострокових фінансових проблем. Однак перевищення граничних розмірів зовнішніх запозичень, що є прямим наслідком співпраці країни з міжнародними кредитними установами, ставлять під загрозу економічну безпеку країни та стають тягарем для державного бюджету за рахунок зростання витрат на обслуговування боргу. Тож до сьогодні вчені-економісти не сформували єдиного погляду щодо впливу зовнішніх кредитних запозичень на динаміку економічного зростання країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання ефективності співробітництва країн з міжнародними фінансовими організаціями, залучення кредитних ресурсів та визначення впливу зовнішніх запозичень на економічне зростання країни перебували та продовжують залишатися в центрі уваги наукових

шкіл, вчених та політиків. Серед зарубіжних науковців це, зокрема: Ф.Емереніні, У.Істерлі, Ф.Ротер, П.Кругман, К. Рейнхарт, К.Футагамі, С.Сельванатхана та інші. Серед вітчизняних учених варто відзначити, Н.Кравчук, В.Михайлюка, В.Базилевича, О.Барановського, Т.Богдан, О.Карпетян, А.Гальчинського, Т.Кубах, В. Козюка, В. Федосова та інших.

Метою дослідження є комплексний аналіз практичних аспектів, виявлення тенденцій та закономірностей впливу кредитних запозичень від провідних міжнародних фінансових організацій на економічне зростання країн світу, зокрема України.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день залучення країною зовнішніх позик для розвитку економіки є загальноприйнятою міжнародною практикою. Україна є очевидним прикладом країни, яка задля стабілізації своєї економіки потребує підтримки від МФО. У системі міжнародних відносин ресурси МФО за умови їх ефективного використання є важливим ресурсом у забезпеченні реалізації пріоритетних проектів і завдань соціального та економічного розвитку, інструментом інституційних перетворень та міжнародної інтеграції. За роки незалежності Україна стала активним гравцем на міжнародній арені, відповідно до відомостей Єдиного державного реєстру Міжнародних організацій, Україна є членом 83 міжнародних організацій. Що стосується міжнародних фінансових інституцій, то найвагомішими з них є Міжнародний валютний фонд (МВФ), група Світового банку, Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейським інвестиційним банком (ЄІБ). Саме завдяки фінансовим ресурсам цих установ Україна має змогу залучати цільові фінансові ресурси на конкретні проекти, які мають пріоритетне спрямування. Перш за все це реалізація проектів у державному секторі, у тому числі проектів-мультиплікаторів, які напряму або опосередковано впливають на регіональний розвиток, а саме: розвиток автомагістралей та реформа дорожнього сектору, підвищення енергоефективності, переоснащення магістральних газопроводів та розвиток міської інфраструктури.

Всього за час співробітництва України з МФО для реалізації проектів економічного та соціального розвитку (далі – проекти МФО) було залучено позик на загальну суму 12 579 млн дол. США та 5 923 млн євро, з них від МБРР – 11 605 млн дол. США (з урахуванням анульованих 1 133 млн дол. США), від ЄБРР – 974 млн дол. США та 2 089 млн євро, від ЄІБ – 3 417 млн євро.

Загальний обсяг кредитів, наданих міжнародними фінансовими організаціями для України впродовж 2008–2018 рр., розрахований на основі даних офіційних сайтів організацій, наведено у таблиці 1[5,7,10].

Таблиця 1

Обсяги кредитування міжнародними фінансовими організаціями економіки України, 2008-2018рр.

Назва МФО	од. виміру	Роки										
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
МВФ	млн. СПЗ	3000	4000	2250	-	-	-	2972,67	4728,1	716,11	734,05	1000
МБРР	млн. США	500	860	-	350	-	-	1082	1085	1600	500	700
ЄБРР	млн. євро	66,79	28,25	5,91	3,6	934	798	1210	997	581	740	300
ЄІБ	млн. євро	150	100	15,5	625	640	418,68	940	1257,67	801	318,06	136

Отож, за період 2008–2018 рр. з-поміж усіх міжнародних фінансових організацій найбільші обсяги кредитів в економіку України надано Міжнародним Валютним

Фондом – 17666,88 млрд СПЗ або 23,668 млрд.дол.США, що складає 69 % від загальної кількості отриманих міжнародних кредитів. На другій позиції – обсяг кредитів, наданих Міжнародним банком реконструкції та розвитку, загальна сума яких склала 3432,0 млн дол. США (12,6 %). Обсяги кредитування економіки України з боку ЄБРР протягом аналізованого періоду склали 157,79 млн.дол.США, на кредити, надані Європейським Інвестиційним Банком приходиться 11,9% (2489,22 млн євро).

Фінанси від Світового банку та Європейських інституцій загалом мають цільовий характер. Пріоритетними напрямками кредитування від цих організацій виступають енергетика (36,8%), транспорт (29,1%), ЖКГ (11,7%). Також в сучасних реаліях з'явилась частка в структурі напрямків фінансування від МФО така, як відновлення Сходу України (рис.1). Наразі це є стратегічним напрямком та залучення підтримки саме в цьому аспекті є дуже важливим для України.

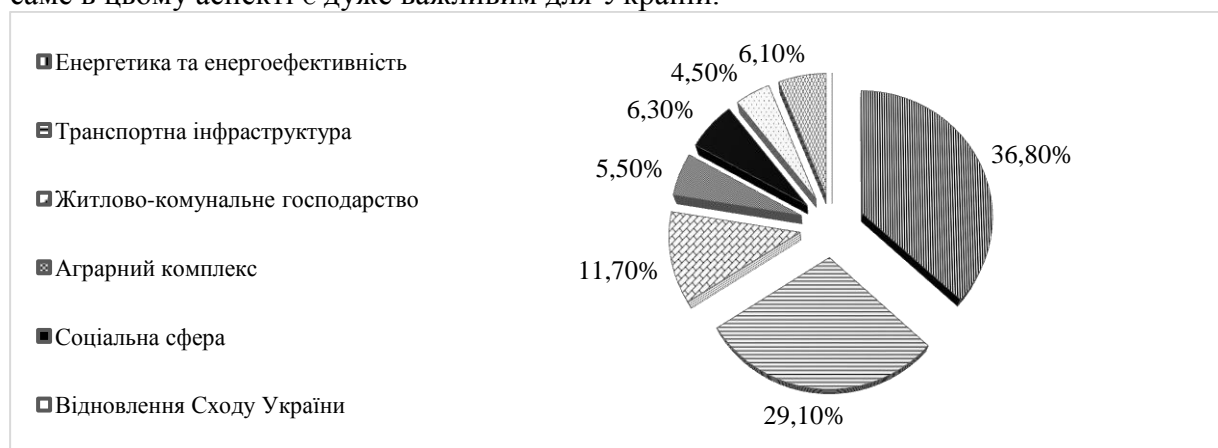

Рис.1. Галузева структура залучення фінансування від МФО за 2018р.

За роки співробітництва Світовий банк затвердив для України 50 позик загальним обсягом 10,1 млрд. дол. США, з яких отримано 7,4 млрд. дол. США. Більшу частину позикових коштів, що отримала Україна останніми роками від МБРР для реалізації проектів за кредитними угодами (84%), вкладено у системні перетворення через фінансування державного бюджету і тільки 16% спрямовано на реалізацію інвестиційних міжнародних проектів [7].

Фінансова підтримка Світового банку протягом всього періоду дії Концепції буде залежати від: (I) прогресу України в реалізації реформ; (II) покращення результатів впровадження портфеля проектів МБРР в Україні; та (III) загального кредитного потенціалу Світового банку і нормативу кредитування для України [1].

На сьогодні в Україні впроваджується 8 проектів технічної допомоги МБРР загальною вартістю близько 3293,45 млн. дол. США, з них вже профінансовано на 2986,73 млн. дол. США за такими напрямками: аграрний сектор; відновлення Донбасу та ВПО; енергетику та енергоефективність; освіту і науку; промисловість (прозорість вугільної галузі); реформу державного управління та фінансів.

Найбільші обсяги фінансування МБРР за поточними проектами розвитку України спрямовані до дорожнього сектору (частка у загальному обсязі становить 23,3%); на державне управління (20,5%), що включає загальний сектор, а також управління у сфері фінансів, енергетики та гірничодобувної промисловості, транспорту; теплопостачання та енергозбереження (14,4%); передачу та розподіл електроенергії (13,1%); великі гідроелектростанції (8,3%). Найменша частка коштів спрямована до секторів інших соціальних послуг, транспортного сектору, управління твердими відходами (4,8%)[8].

Що стосується даних співробітництва з Європейським банком реконструкції та розвитку, то станом на поточний рік ЄБРР реалізовував 169 проектів в Україні на

загальну суму 3,836 млрд євро. Операційні активи Банку в Україні складають 2,132 млрд євро, а участь в акціонерному капіталі українських підприємств – 11 % від загального портфелю активів Банку в Україні. Реалізуючи статутні цілі, ЄБРР найактивніше розвиває та сприяє запровадженню сучасних кредитно-боргових, фінансових інструментів у країнах операцій з тим, щоб постійно підвищувати ефективність співробітництва.

Виходячи з цільового призначення запозичень з боку МФО, їх практичного використання та умов повернення впливають і наслідки від їх використання на перспективу. В Україні нові зовнішні запозичення спрямовуються не на розвиток економіки, а на фінансування поточних витрат бюджету, включаючи й обслуговування вже наявної зовнішньої заборгованості. По оцінкам експертів за пару років Україна із «середньозаборгованої» країни, коли співвідношення зовнішнього боргу до ВВП було на рівні 40-45%, перетворилася в «сильнозаборговану» ВВП [2].

У світовій практиці для оцінки зовнішньоборгової залежності використовується близько двох десятків показників-індикаторів і ще більша кількість їх порогових значень. Також у кожній країні допустимий рівень зовнішнього боргу встановлюється індивідуально з урахуванням темпів економічного зростання, обсягів міжнародних резервів, експортної виручки тощо. Зокрема, згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України критичним вважається значення відношення державного зовнішнього боргу до ВВП, встановлене на рівні 60%. Проте, існують і загальноприйняті межі щодо його формування, перевищення яких може створити загрозу борговій безпеці держави. Так, у світовій практиці допустимим значенням щодо відношення державного боргу до ВВП вважається 60 %. Що ж стосується валового зовнішнього боргу, на думку експертів міжнародних фінансових організацій, він не становить реальної загрози для країни, якщо не перевищує 80% ВВП.

Проведений аналіз свідчить, що більшість країн ЄС значно перевищили зазначені межі. Зокрема, за підсумками 2018 року, валова державна заборгованість Греції становить 181,13% від ВВП, Італії – 132,16%, Португалії – 121,47%, Кіпру – 102,54%, Бельгії – 102,03%. В Україні показник відношення валового зовнішнього боргу до ВВП складає 85,74% (таблиця 2).

Таблиця 2

Відношення державного боргу до ВВП у країнах ЄС та Україні, 2018 р.

№	Країна	%	№	Країна	%
1	Естонія	8,39	16	Ірландія	63,64
2	Люксембург	21,38	17	Угорщина	70,38
3	Болгарія	22,64	18	Словенія	70,44
4	Чехія	32,46	19	Австрія	73,75
5	Данія	34,01	20	Хорватія	74,62
6	Литва	34,17	21	Україна	85,74
7	Румунія	34,88	22	Великобританія	85,82
8	Латвія	35,93	23	Іспанія	97,09
9	Швеція	38,83	24	Франція	98,39
10	Мальта	45,97	25	Бельгія	102,03
11	Польща	48,44	26	Кіпр	102,54
12	Словаччина	48,94	27	Португалія	121,47
13	Нідерланди	52,38	28	Італія	132,16
14	Фінляндія	59,26	29	Греція	181,13
15	Німеччина	61,69			

Та, незважаючи на те, що державна заборгованість у Франції, Великобританії, Німеччині також перевищує граничні межі до ВВП, вона не становить загрози економічному розвитку країн, адже у розвинених країнах ЄС залучені кредитні ресурси спрямовуються не на поточне споживання, а на збільшення активів, які дозволяють виконувати боргові зобов'язання й отримувати дивіденди [4]. Тобто проблема співробітництва країн з МФО полягає, насамперед, не в розмірах зовнішніх запозичень від них, а в ефективності їх використання. Адже окреслені вище межі - це лише загальноприйнятний орієнтир, оскільки навіть порівняно незначні розміри зовнішніх запозичень за умови їх неефективного використання можуть бути перешкодою стабільного функціонування економіки.

Аналіз та співставлення показників темпів зростання ВВП країн ЄС та України та темпів зростання державної заборгованості з урахуванням рівня державної заборгованості дозволяє зазначити, що для значної кількості країн ЄС з рівнем заборгованості вищим за середній рівень по об'єднанню (58%) є характерними невисокі темпи зростання ВВП. Так, для Греції, економіка якої характеризується найбільшим рівнем державної заборгованості середні темпи економічного зростання протягом останніх майже 20 років складають 1,6%. Для Італії, Бельгії, Франції, Німеччини, середній рівень державної заборгованості яких складає 114,9%, 100,6%, 79,90% та 69,30% відповідно середні темпи зростання економіки теж є невисокими – 102%, 103,2%, 102,6%. Та навпаки, в країнах, де рівень державної заборгованості не перевищує 50% (Естонія, Люксембург, Болгарія, Чехія, Данія та ін.) спостерігаються більш високі значення зростання ВВП (рис.2).

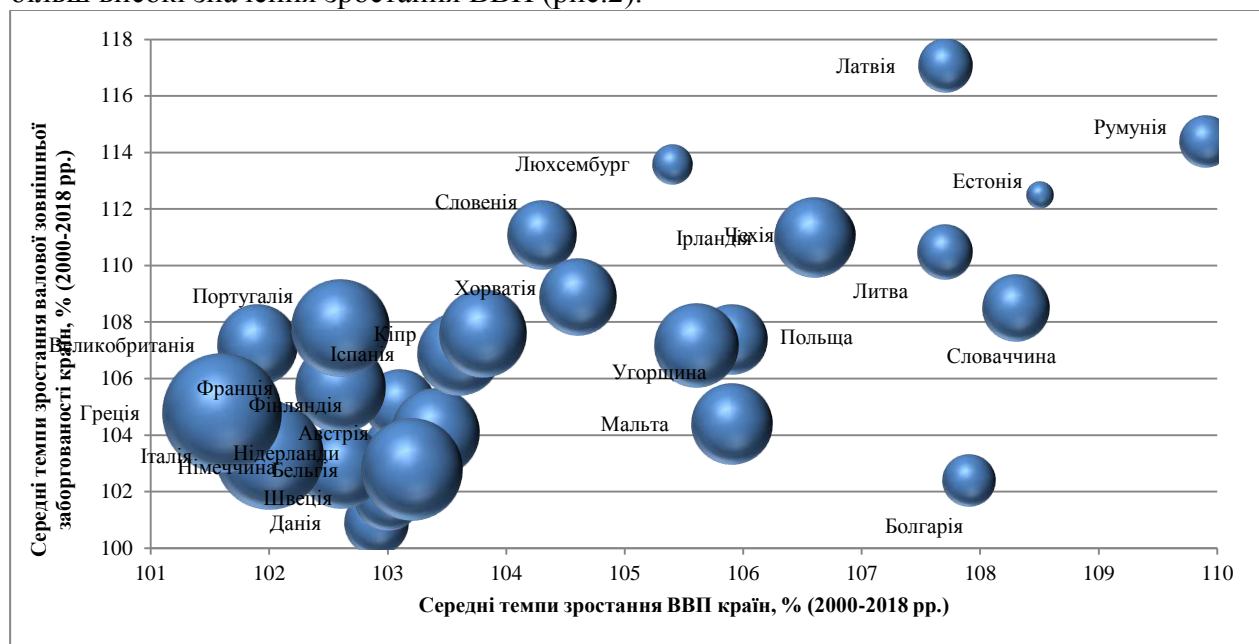

Рис.2. Візуалізація положення країн ЄС та України в координатах середніх темпів зростання ВВП, середніх темпів зростання державної заборгованості та середнього рівня державної заборгованості (за даними 2000-2018 рр.)

Державна заборгованість в контексті соціально-економічної ситуації в країні може виконувати дві протилежні функції. З одного боку, необхідність залучення коштів залежить від досягнутого рівня економічного розвитку, який оцінюється обсягом ВВП і рівнем ВВП на душу населення, з іншого боку, рівень зовнішнього боргу, в залежності від мети зовнішніх запозичень і від їх фактичного використання, може виступати

тимчасовим джерелом економічного зростання, а з іншого – руйнівним чинником для економіки країни.

Звичайно, з теорії відомо, що державним запозиченням за умови їх ефективного використання може бути властивий такий позитивний макроекономічний ефект, як прискорення темпів зростання національного доходу. Проте на практиці залучення до економіки зовнішніх запозичень, зокрема з боку МФО, має позитивний економічний вплив переважно у короткостроковому періоді, а у довгостроковому проявляються негативні наслідки, пов'язані з неефективним використанням залучених коштів та недотриманням безпечного рівня боргового навантаження.

Американськими економістами К. Рейнхарт і К. Рогофф [11], які досліджували економічне зростання 44 країн при різних рівнях державного боргу були зроблені наступні висновки: по-перше, виявлено досить слабкий зв'язок між державною заборгованістю та реальним економічним зростанням при показниках рівня заборгованості, що є нижчими за 90% ВВП. За умови перевищення порогових 90%, щорічне економічне зростання уповільнюється на 1%. По-друге, у країнах, що розвиваються граничні значення рівня державної заборгованості при яких починається зниження темпів економічного зростання є нижчими, ніж у розвинених країнах та дорівнюють 60%. У ситуації, коли державні запозичення перевищують цей показник, річне економічне зростання у країнах, що розвиваються уповільнюється на 2%.

Також Міжнародним валютним фондом в рамках проведення економічних досліджень було розроблено теорії щодо впливу заборгованості на економічне зростання країн. Основним результатом дослідження, в ході якого було проаналізовано 12 країн Єврозони за сорокарічний період, є висновок щодо наявності нелінійних зв'язків економічної динаміки та зовнішніх запозичень країни, тобто існує певна точка розвороту: до досягнення цієї точки вплив запозичень на економічне зростання є позитивним, після неї – економічне зростання починає гальмуватися [9].

Отже в роботі була поставлена задача, виявити закономірності та залежності темпів економічного розвитку країн ЄС та України від зміни рівня державних запозичень з метою визначення максимального значення рівня державної заборгованості, досягнення якого спричиняє уповільнення темпів економічного зростання країни. Таку закономірність встановлено на основі здійснення парного регресійного аналізу та побудови регресійної моделі, параметри якої відображають залежність досліджуваних показників. Виявлена залежність темпів зростання ВВП (Y) від державних запозичень (X) представлена у вигляді рівняння параболи другого порядку. Отримані результати дослідження представлено у таблиці 3.

Побудована модель та наведені рівняння регресії дозволяють розрахувати точку екстремуму – максимальне значення показника, при досягненні якого напрямок виявленої залежності між досліджуваними факторами змінюється. Тобто, коли величина державних запозичень досягає певного граничного рівня, економічне зростання країни починає уповільнюватися, а нові запозичення стають фактором його подальшого гальмування.

Такий висновок пояснюється тим, що перевищення певного граничного рівня зовнішніх запозичень може спричинити проблеми спроможності країни одночасно повною мірою виконувати свої платіжні зобов'язання та вирішувати соціально-економічні проблеми.

За отриманими результатами високий взаємозв'язок темпів економічного зростання з залученням країною зовнішніх запозичень виявлено для Хорватії та України. Для України існуюча макроекономічна та політична нестабільність, тривала реструктуризація економіки, нерівновага у фінансовій сфері також зумовлюють

потребу в залученні коштів, які у короткостроковому періоді виступають додатковим джерелом економічної динаміки.

Для групи країн з помірною кореляцією між досліджуваними показниками діапазон граничних значень рівня державної заборгованості складає 94,4%-101,3%. Виключенням є Угорщина, для якої максимальним рівнем державних запозичень, при якому можуть бути забезпечені позитивні темпи економічного зростання, складає 77,6% (70,38% за результатами 2018 р.). Естонія, Мальта, Латвія, Фінляндія та Болгарія за результатами 2018 р. мають рівень державної заборгованості, що коливається у межах від 8,39% (мінімальне значення серед досліджуваних країн) до 59,26%. Тобто можна припустити, що економічна динаміка в цих країн забезпечується не тільки та не стільки додатковими вливаннями зовнішніх фінансових ресурсів, а за рахунок інших чинників.

Таблиця 3

Результати розрахунків регресійного аналізу показників темпів економічного зростання та рівня заборгованості у країнах ЄС та України
 (розраховано на основі даних 2000-2018 рр.)

Групи країн	Країна	Рівняння регресії	Розраховане граничне значення рівня державних запозичень	Коефіцієнт детермінації (R ²)
Країни з високою кореляцією темпів економічного зростання та рівня державної заборгованості	Хорватія	$y = -0,5634x^2 + 114,17x - 5706,9$	101,3	0,81
	Україна	$y = -0,0505x^2 + 8,7339x - 256,59$	86,5	0,7
Країни з помірною кореляцією темпів економічного зростання та рівня державної заборгованості	Чехія	$y = -0,0474x^2 + 9,333x - 420,69$	98,5	0,61
	Греція	$y = -0,3382x^2 + 63,872x - 2848,1$	94,4	0,63
	Словаччина	$y = -0,0533x^2 + 10,897x - 508,55$	102,2	0,6
	Нідерланди	$y = -0,4169x^2 + 83,045x - 4072,6$	99,6	0,59
	Литва	$y = -0,0554x^2 + 10,631x - 469,63$	95,9	0,57
	Угорщина	$y = -0,0166x^2 + 2,5755x - 16,721$	77,6	0,57
	Франція	$y = -1,5072x^2 + 301,08x - 14940$	99,8	0,53
	Бельгія	$y = -0,7377x^2 + 149,43x - 7462,1$	101,3	0,52
	Італія	$y = -1,3022x^2 + 259,65x - 12816$	99,7	0,52
	Іспанія	$y = -1,0616x^2 + 215,38x - 10836$	101,5	0,5
Румунія	$y = -0,0233x^2 + 4,6764x - 203,12$	100,4	0,5	
Країни зі слабкою кореляцією між темпами економічного зростання та рівнем державної заборгованості	Естонія	$y = -0,0115x^2 + 2,2731x - 103,15$	98,8	0,47
	Мальта	$y = 0,0301x^2 - 7,6146x + 532,36$	126,5	0,37
	Латвія	$y = -0,0142x^2 + 2,3047x - 53,497$	81,2	0,36
	Фінляндія	$y = -0,3375x^2 + 67,17x - 3286,5$	99,5	0,33
	Болгарія	$y = -0,2391x^2 + 52,395x - 2836,4$	109,6	0,32
Країни з несуттєвою кореляцією між темпами економічного зростання та рівнем державної заборгованості	Кіпр, Португалія, Словенія, Австрія, Німеччина, Польща, Люксембург, Данія, Великобританія, Ірландія, Швеція			0,01-0,27 (мінімальне та максимальне значення за групою країн)

Отже, міжнародні запозичення мають як позитивні, так і негативні наслідки, характер та сила яких залежать від рівня розвитку конкретної країни та її боргового навантаження. Серед позитивних сторін слід зазначити: 1) підвищення ефективності міжнародних зв'язків, зростання обсягів національного та світового виробництва; 2) підвищення економічної ефективності зовнішньої торгівлі; сприяння інтернаціоналізації виробництва; 3) створення і відновлення інфраструктури; 4) стимулювання міжнародного поділу праці; зміцнення державних підприємств і банків, пов'язаних із міжнародним капіталом; 5) створення сприятливих умов для залучення зарубіжних приватних інвестицій.

Серед негативних сторін, які перш-за все проявляються у довгостроковому періоді слід враховувати: поглиблення у країн-позичальників внутрішніх структурних диспропорцій, оскільки розвиваються прибуткові галузі і не розвиваються ті галузі, до яких не надходять міжнародні фінансові ресурси; зростання конкуренції серед країн за ринки збуту, джерела сировини та сфери розміщення капіталів; зростання зовнішнього боргу та витрат на його обслуговування; підтримку в країнах-позичальниках вигідних країнам-кредиторам політичних та економічних режимів, маріонеткових урядів тощо.

Для подолання вказаних недоліків та забезпечення позитивного впливу кредитної діяльності МФО і некредитних форм підтримки на розвиток економіки України необхідно визначити вектор цілей співробітництва України з МФО і підкріпити їх конкретними важелями та інструментами. Партнерство України з МФО має спрямовуватися на досягнення таких цілей:

- відновлення зростання економіки України та досягнення його високих темпів;
- підвищення якості державного управління і ефективності роботи державного сектору економіки;
- сприяння реформам у освіті та охорони здоров'я за рахунок реалізації проектів, у рамках яких будуть відпрацьовані сучасні методи управління і фінансування в даних сферах;
- ініціювання, підготовка і реалізація лише тих проектів міжнародних організацій, які відповідають умовам високої фінансової і економічної ефективності, наявності стійких механізмів поширення результатів проекту на сектор у цілому, спроможність після реалізації проекту досягти основних завдань реформ.

Висновки. МФО на міжнародному фінансовому ринку є важливим гравцем у якості підтримки економічних реформ у країнах-реципієнтах, шляхом надання кредитів на пільгових умовах, прямих інвестицій в провідні галузі, а також технічної підтримки країн. Враховуючи сучасний стан економіки України саме позики МВФ допомагають підтримувати національну валюту, поповнювати резерви країни та здійснювати розрахунки по дійсним кредитам. Проте Україна повинна переорієнтувати спрямованість своєї політики і за допомогою залучених коштів розвивати потенціал економіки у довгостроковій перспективі.

Аналіз взаємозв'язків рівня боргового навантаження та темпів економічного зростання країни демонструють можливість позитивного впливу зовнішніх запозичень на економіку країни у короткостроковому періоді часу. Пояснюється ця тенденція тим, що залучення додаткового капіталу може прискорити темпи економічного розвитку окремих секторів та галузей країни, підвищити соціально-економічний рівень життя населення та призвести до економічного зростання економіки в цілому. Але за умовою не інвестиційного характеру використання залученого капіталу, негативними довгостроковими наслідками для економіки можуть стати: скорочення національних заощаджень, зменшення обсягів внутрішніх та іноземних інвестицій, зниження рівня національного виробництва та рівня життя населення.

Список використаної літератури

1. Базилюк Я. Б. Пріоритетні напрями підвищення результативності співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями / Я. Б. Базилюк // Фінанси України. – 2014. – № 1. – С. 54–66 ; Bazyliuk Ya. B. Priorytetni napriamy pidvyshchennia rezultatyvnosti spivrobitnytstva Ukrainy z mizhnarodnymy finansovymy orhanizatsiiamy / Ya. B. Bazyliuk // Finansy Ukrainy. – 2014. – № 1. – S. 54–66.
2. Богдан Т. Боргова безпека та її роль у гарантуванні фінансової стабільності / Т. Богдан // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 4. – С. 8-15 ; Bohdan T. Borhova bezpeka ta yii rol u harantuvanni finansovoi stabilnosti / T. Bohdan // Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy. – 2012. – № 4. – S. 8-15.
3. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://treasury.gov.ua> ; Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: <http://treasury.gov>
4. Мелих О. Ю. Зовнішня заборгованість зарубіжних країн та України: сучасний стан і ризику зростання / О. Ю. Мелих // Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка. - 2014. - Вип. 694-695. - С. 42-49. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_ec_2014_694-695_11; Melykh O. Yu. Zovnishnia zaborhovanist zarubizhnykh krain ta Ukrainy: suchasnyi stan i ryzyky zrostantia / O. Yu. Melykh // Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Ekonomika. - 2014. - Vyp. 694-695. - S. 42-49. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_ec_2014_694-695_11
5. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>; Ministerstvo finansiv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.minfin.gov.ua>
6. Пантелеєва К. О. Інвестиційно-кредитна активність міжнародних фінансових організацій як чинник подолання дисбалансів економічного розвитку України / К. О. Пантелеєва // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. - № 9. – С. 50-56; Pantelieieva K. O. Investytsiino-kredytna aktyvnist mizhnarodnykh finansovykh orhanizatsii yak chynnyk podolannia dysbalansiv ekonomichnoho rozvytku Ukrainy / K. O. Pantelieieva // Investytsii: praktyka ta dosvid. – 2019. - № 9. – S. 50-56.
7. Світовий банк в Україні [Електронний ресурс] // The World Bank. — Режим доступу: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine> ; Svitovyi bank v Ukraini [Elektronnyi resurs] // The World Bank. — Rezhym dostupu: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>
8. Українська призма: співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями [Електронний ресурс] / А. Чубик та ін. – Режим доступу: http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/prizma_ukr_int_2014.pdf; Ukrainaska pryzma: spivpratsia Ukrainy z mizhnarodnymy finansovymy orhanizatsiiamy [Elektronnyi resurs] / A. Chubyk ta in. – Rezhym dostupu: http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/prizma_ukr_int_2014.pdf
9. Eurostat [Electronic resource]. – Mode of access: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
10. International monetary fund [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.imf.org>
11. Reinhart C. M. Growth in a Time of Debt [Electronic resource] / C. M. Reinhart, K. S. Rogoff // American Economic Review. — 2010. – Vol. 100, Issue 2. – P. 573-578. - Mode of access : <http://www.nber.org/papers/w15639>

Стаття надійшла до редакції 10.10.2019.

O. Shkurat
N. Balabanova

ANALYSIS OF THE IMPACT OF INTERNATIONAL FINANCIAL ORGANIZATIONS ON THE ECONOMIC GROWTH OF THE COUNTRY

The article analyzes the economic cooperation of Ukraine with International Financial Organizations at different stages of development. It has been determined that for the whole period of Ukraine's cooperation with the MFIs, loans for the total amount of USD 12 579 million and EUR 5 923 million were attracted for the implementation of economic and social development projects. Of all international financial institutions, the largest amounts of loans to the Ukrainian economy were provided by the International Monetary Fund - USD 23.668 billion, which is 69% of the total amount of international loans received. In the second position - the volume of loans granted by the International Bank for Reconstruction and Development (12.6%), the volume of loans from the EBRD amounted to USD 157.79; loans granted by the European Investment Bank account for 11.9%. It is determined that, based on the purpose of borrowing by MFIs, their practical use and repayment conditions, there are consequences for their use in the future. In Ukraine, new external borrowings are directed not at economic development but at financing current budget expenditures, including the servicing of already existing external debt.

As a result of the analysis it is determined that most EU countries have significantly exceeded the generally accepted debt load limits. In particular, Greece's gross national debt is 181.13% of GDP, Italy - 132.16%, Portugal - 121.47%, Cyprus - 102.54%, Belgium - 102.03%. The ratio of gross external debt to GDP is 85.74% in Ukraine. It is noted that a high number of EU countries with debt levels above the average level of integration (58%) are characterized by low GDP growth rates. On the contrary, in countries where the level of government debt does not exceed 50% (Estonia, Luxembourg, Bulgaria, Czech Republic, Denmark, etc.) higher values of GDP growth are observed.

It is noted that government borrowing can be characterized by such a positive macroeconomic effect as accelerating the growth of national income with condition if borrowing money used effectively. However, in practice, attracting external borrowing to the economy, in particular by MFIs, has a positive economic impact mainly in the short term, with negative effects in the long term. In the article has been identified the patterns and dependencies between rates of economic development of EU and Ukrainian countries with changes in the level of government borrowing. Also has been determined the maximum value of the level of government debt, the achievement of which causes a slowdown in the country's economic growth rate. The implications and problems of using external borrowing are revealed. Measures are outlined to improve economic cooperation with international financial institutions.

Keywords. *International financial institutions, debt load, economic growth, EU countries, credit resources, government borrowing.*

УДК 338.23:502

О. М. Грибіненко

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Зростаюча роль впливу неекономічних факторів на розвиток світового господарства призвела до необхідності формування нової парадигми міжнародної

економічної безпеки. В умовах реалізації концепції сталого розвитку доцільним є дослідження соціальної та екологічної складової міжнародної економічної безпеки.

В статті досліджено концептуальне підґрунтя та визначено роль екологічного фактору у формуванні міжнародної економічної безпеки. Розглянуто концепції сталого розвитку: «суворой стійкості», «слабкої стійкості», «критичної стійкості» та сучасні цілі XXI століття. Доведено, що більшість стратегій соціально-економічного розвитку країн враховують цілі сталого розвитку й ґрунтуються на трьох важливих імперативах: соціальному, економічному та екологічному. Синтезовано зміст еколого-економічної безпеки в умовах сталого розвитку за рахунок визначення її загроз, показників оцінки, рівнів та факторів впливу.

Досліджено основні виміри (демографічний, інфраструктурний, інституційний, галузевий, екологічний, енергетичний) сучасної парадигми міжнародної економічної безпеки, що базуються на принципах та цілях концепції сталого розвитку.

Визначено, що еколого-економічна безпека є невід'ємною складовою міжнародної економічної безпеки та має визначатися, як стан захищеності соціальних, економічних і екологічних інтересів територій, країн, суспільства та особистості від загроз, що виходять від дії деструктивних природних сил, технічних систем і виробництв, з характерними для його забезпечення формами і методами передбачення небезпечних ситуацій, що дозволяють виходити з них з найменшими для природного середовища, економіки і здоров'я людей наслідками.

Ключові слова: сталий розвиток, імперативи сталого розвитку, міжнародна економічна безпека, еколого-економічна безпека.

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-18-51-61

На сучасному етапі розвитку суспільства господарська діяльність людини призводить до поглиблення протиріч між функціонуванням економічної та екологічної систем, хоча необхідно визнати, що економічний прогрес історично досягався за рахунок екологічного регресу. Сьогодні немає жодної країни світу, яку не торкнулися б проблеми забезпечення екологічної безпеки. Для їх вирішення необхідно розвиток співпраці у вигляді глобального партнерства, спрямованого на створення міжнародної еколого-економічної системи, яка буде сприяти економічному зростанню і сталому розвитку в усіх країнах. Дослідження концептуального підґрунтя в контексті визначення деяких інституційних фреймів еколого-економічної безпеки, сутність якої реалізується здатністю забезпечити баланс інтересів економіки і навколишнього середовища на мікро, макро, мезо, мета та глобальному рівнях є актуальним.

Так, зростаюча роль впливу неекономічних факторів на розвиток світового господарства концептуально підтверджена ще наприкінці 80-х років минулого століття. Б.Уінстон, П.Наган та К.Хаммер вважають, що в сучасних теоріях, що ґрунтуються на ринковому фундаменталізмі дещо знецінено важливість людського капіталу[1]. Суттєвим є вплив на глобальні ресурси та клімат й неоліберальної моделі розвитку. Суспільна свідомість стала визнавати те, що безупинне вільне підприємництво може виснажити ресурси та змінити клімат, відповідно, стати загрозою міжнародній безпеці, про що, зокрема, було зазначено у доповіді Х.Брундтланд: «Більшість сучасних тенденцій розвитку є причиною збільшення вразливої частини населення та призводять до погіршення стану навколишнього середовища» (1987 р.)[2].

Американський вчений П. Сенге в роботі «Необхідна революція: працюємо разом задля створення сталого світу» наголошує, що необхідність скорочення викидів парникових газів та створення сталого світу за межами індустріальної епохи чи не найбільша проблема, з якою стикалося людство [3]. Неможливість забезпечення

міжнародної економічної безпеки без врахування екологічної складової підтверджують її прибічники екологічного капіталізму М. Марієн та М. Сейлс [4].

Отже, еколого-економічна безпека є невід'ємною складовою міжнародної економічної безпеки та має визначатися, як стан захищеності соціальних, економічних і екологічних інтересів територій, країн, суспільства та особистості від загроз, що виходять від дії деструктивних природних сил, технічних систем і виробництв, з характерними для його забезпечення формами і методами передбачення небезпечних ситуацій, що дозволяють виходити з них з найменшими для природного середовища, економіки і здоров'я людей наслідками.

У багатьох дослідженнях українських вчених еколого-економічна безпека розглядається як певний стан розвитку соціально-економічної системи, що характеризується певними ознаками: стан, при якому навколишнє середовище може забезпечити існування суспільства та задоволення його потреб у доволі тривалій перспективі [5]; стан збалансованого розвитку та захищеності соціально-економічної підсистеми регіону від реальних та потенційних загроз, що створюються впливом як антропогенних, так і природних факторів на довкілля [6]; стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, за якої забезпечуються своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних екологічних загроз антропогенного чи природного характеру на сталий соціально-економічний розвиток країни [7].

Наприкінці ХХ століття було сформовано три напрямки сталого розвитку («sustainable development»), які орієнтувалися на добробут, капітал та збереження навколишнього середовища, концепції: «суворої стійкості», «слабкої стійкості» та «критичної стійкості» [8 с.29]. Найбільшої актуальності та розвитку набула концепція «Суворої стійкості», для якої характерний поділ добробуту суспільства й навколишнього середовища на економічний і екологічний сектори, що знаходяться в динамічній рівновазі. Згідно з концепцією «Суворої стійкості» умова, при якій стан «природного капіталу» не повинен зменшуватися або має бути постійним у часі, є найважливішою.

Ідея «слабкої стійкості», маючи на увазі єдність екологічного і економічного секторів з метою екологічно стійкого економічного зростання, висунула вимоги сталості рівня агрегованого капіталу, тобто природного і створеного людиною, за допомогою встановлення меж взаємозамінності капіталів (принцип «меж зростання»). Критерієм стійкості громадської системи, згідно з вимогами концепції, виступив рівень доходу, який визначається сумою реалізованих можливостей споживання, які здійснюються без зменшення його вихідного стану (Дж. Хікс). Відповідно до критерію сталий розвиток досягається в тому випадку, якщо споживання в період t не перевищує екологічний (соціальний) національний продукт за той же період.

Ідея «критичної стійкості» полягає в тому, що в якості критерію стійкості виступає мінімальний рівень забезпечення системи людської життєдіяльності, що відповідає обов'язковій умові, згідно з яким скорочення будь-якого ресурсу нижче рівня мінімального запасу не може бути компенсовано «надзабезпеченістю» іншим ресурсом. Практичний аспект реалізації ідеї «критичної стійкості» полягає в застосуванні прямих заходів державного регулювання, таких як моніторинг і контроль, використання методу діагностики для індикації відхилень фактичного стану від мінімального (безпечного) рівня.

Сьогодні формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки, а саме еколого-економічної безпеки відбувається на фоні актуалізації й активізації концепції сталого розвитку ХХІ століття (рис. 1).

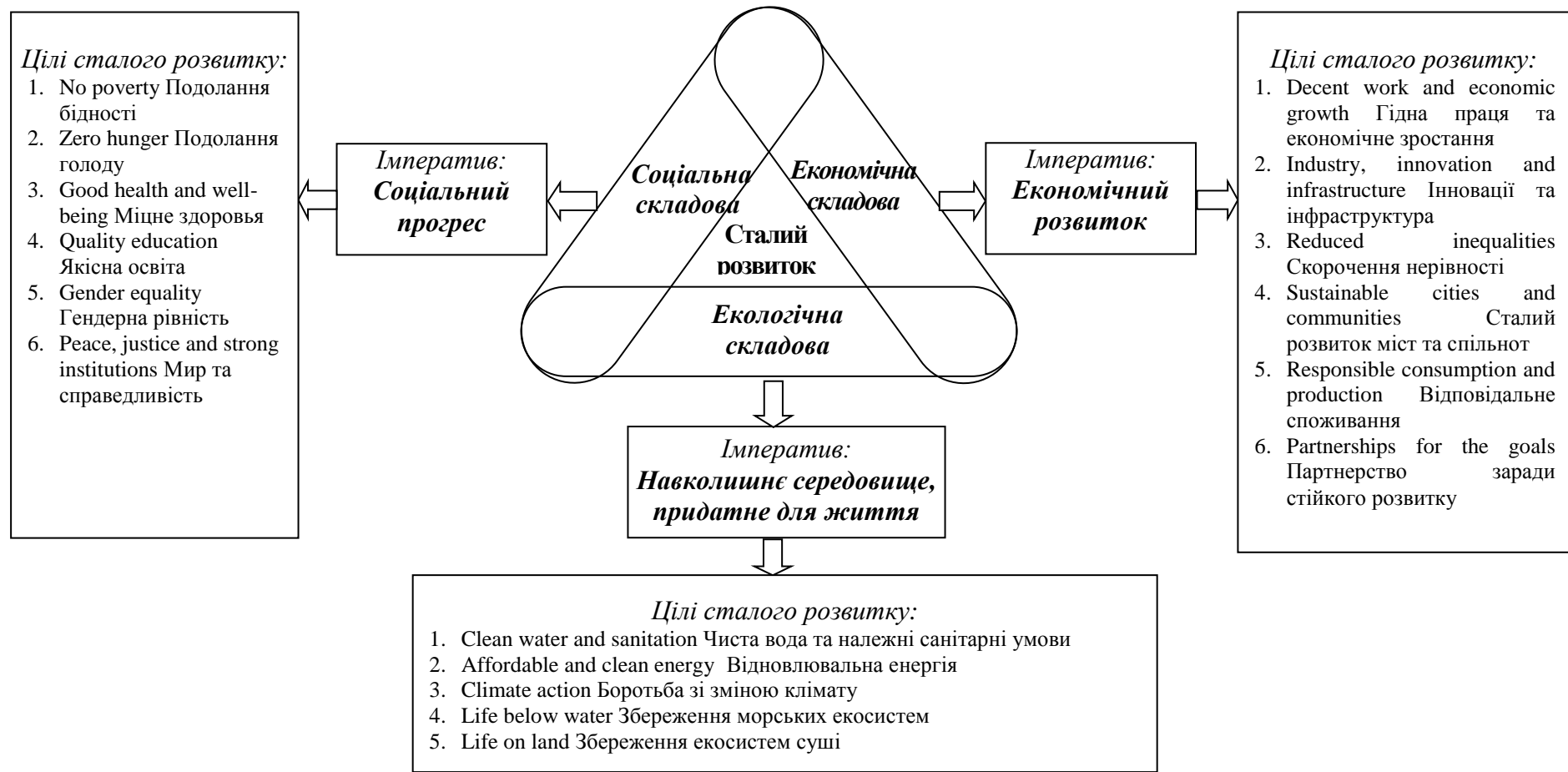

Рис. 1. "Трикутник" цілей сталого розвитку «sustainable development»

Джерело: розроблено автором на основі [9,10].

Завдання сталого розвитку, яких на сьогодні дотримуються всі країни світу, встановлюють власні показники розвитку і включають 17 цілей і 169 конкретних положень. Перелік цілей сталого розвитку був офіційно затверджений на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН в кінці вересня 2015 року [9] [10]:

1. No poverty (Подолання бідності - подолання бідності у всіх її формах та усюди);
2. Zero hunger (Подолання голоду - подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку суспільства);
3. Good health and well-being (Міцне здоров'я - забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці);
4. Quality education (Якісна освіта - забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх);
5. Gender equality (Гендерна рівність - забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток);
6. Clean water and sanitation (Чиста вода та належні санітарні умови - забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх);
7. Affordable and clean energy (Відновлювальна енергія - забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх);
8. Decent work and economic growth (Гідна праця та економічне зростання - сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх);
9. Industry, innovation and infrastructure (Інновації та інфраструктура - створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям);
10. Reduced inequalities (Скорочення нерівності - скорочення нерівності всередині країни і між ними);
11. Sustainable cities and communities (Сталий розвиток міст та спільнот - забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів);
12. Responsible consumption and production (Відповідальне споживання - забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва);
13. Climate action (Боротьба зі зміною клімату - вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками);
14. Life below water (Збереження морських екосистем - збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку);
15. Life on land (Збереження екосистем суші - захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття);
16. Peace, justice and strong institutions (Мир та справедливість - сприяння побудові миролюбного та відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях);
17. Partnerships for the goals (Партнерство заради стійкого розвитку - зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку);

Переважає більшість стратегій соціально-економічного розвитку країн враховує цілі сталого розвитку й ґрунтується на трьох важливих імперативах:

- Соціальний імператив, який полягає в необхідності розвитку і ефективного використання людського капіталу, найбільш повного задоволення його потреб.
- Економічний імператив полягає, в свою чергу, в тому, що національна економічна система країни повинна бути ефективною, конкурентоспроможною і одночасно соціально орієнтованою, ресурсо- та енергоефективною, екологічно захищеною.
- Екологічний імператив, який визначає необхідність виробити, на основі ідей і принципів сталого розвитку, відповідну екологічну політику і впровадити її в усі сфери життя країни.

Крім концептуального викладу Національні стратегії містять основні чисельні показники сталого розвитку, такі як: індекс людського розвитку, рівень антропогенного навантаження, індекс утворення відходів виробництва, індекс накопичення відходів виробництва і споживання, лісовідновлення до площі вирубки, індекси викидів шкідливих речовин в атмосферу, індекс скидання стічних вод, витрати на подолання наслідків аварій та техногенних катастроф, тощо.

Разом з тим практика переходу до сталого розвитку економік різних країн визначається складною і суперечливою природою процесу його реалізації з метою досягнення певного рівня міжнародної екологічної безпеки. З цією метою необхідно задіяти механізми інформаційного, організаційного та юридичного забезпечення з урахуванням ключових індикаторів стійкого розвитку, яких налічується близько 130 і які характеризують міжнародні, національні, політичні, правові, економічні, екологічні, інноваційні, інформаційні та інші аспекти [11]. Перед Україною, зокрема, стоїть завдання сформулювати свій механізм ефективної імплементації національної стратегії сталого та екологічно безпечного розвитку, з огляду на умови і потенціал її інтеграції в світовий економічний простір.

Рис. 2. Система еколого-економічної безпеки в умовах сталого розвитку «sustainable development»

Джерело: розроблено автором на основі [5,6,7,11,12].

Акцентуючи увагу на тому, що екологічна безпека характеризує ступінь захищеності природного комплексу і його компонентів від можливих екологічних уражень, а економічна - передбачає такий стан економіки, при якому зберігається стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз, можливість розширеного відтворення і задоволення потреб людини, суспільства і держави, слід синтезувати зміст еколого-економічної безпеки (рис. 2).

Також, слід зазначити, що в контексті існуючих трактувань концепції сталого розвитку можливі кілька варіантів формування еколого-економічної безпеки, а саме: збереження, екологічна модернізація, структурна екологізація, радикальний традиціоналізм, ноосферна перебудова [12].

"Збереження" - позиція екомодифікованої моделі суспільства, при якій зберігаються традиційний підхід до економічного зростання, який створює умови для спільного вирішення екологічних проблем країн світу;

"Екологічна модернізація" - використання функцій навколишнього середовища за рахунок різноманітних і специфічних для кожної країни методів державного екологічного регулювання, а також інтернаціоналізації екологічних витрат;

"Структурна екологізація" - передбачає кардинальну зміну способу життя, моделей виробництва та споживання, переорієнтацію країн світу на екологічні імперативи за умови зростаючого значення соціально-економічної нерівності між ними;

"Радикальний традиціоналізм" - відновлення традиційних культурних і екологічних цінностей кожної країни світу, які гармонізовані зі сферою його історичного розвитку і життя суспільства;

"Ноосферна перебудова" - усвідомлення людством величезної відповідальності за недопущення країнами світу настання нового екологічної кризи загальнопланетарного масштабу, яка може сприяти виникненню потужних цивілізаційних змін з непередбаченими наслідками.

Сучасний світ продовжує бути світом все більш зростаючих потреб, що виливаються в спонукальні мотиви діяльності. І всі суб'єкти еколого-економічної системи прагнуть ці інтереси задовольнити, стикаючись з іншими інтересами, суперечачи їм, і навіть вступаючи у відкриту боротьбу. Відтак, основною проблемою є досягнення збалансованості інтересів суб'єктів еколого-економічної безпеки.

Поки для більшості країн, що розвиваються розвиток в рамках концепції «сталого розвитку» є дуже повільним процесом, для чого є ряд причин природного, економічного і політичного характеру. Проте можна стверджувати, що саме за рахунок правильного формування інтересів всієї світової спільноти як ключового суб'єкта еколого-економічної безпеки, можливо буде говорити про сприятливе правове поле для розвитку «зеленої» економіки, і про необхідний рівень виховання і моральності населення, а також підприємств, від діяльності яких і орієнтованості на дотримання екологічного законодавства, залежить рівень загроз інтересам суспільства.

У зв'язку з цим достатній інтерес викликають питання, пов'язані з механізмом реалізації сталого розвитку на глобальному, національному та регіональному рівнях, а також формування сучасних вимірів еколого-економічної безпеки. Розглянемо основні виміри (демографічний, інфраструктурний, інституційний, галузевий, екологічний, енергетичний) сучасної парадигми міжнародної економічної безпеки, що базуються на принципах та цілях концепції сталого розвитку.

Демографічний вимір. Подолання демографічної кризи, особливо в малих містах та країнах з від'ємним та нульовим природним приростом населення. Забезпечення соціально-демографічної безпеки шляхом мінімізації ризиків депопуляції, старіння населення та нерегульованих міграційних процесів. Подолання негативних наслідків світових фінансово-економічних криз, що пливають на демографічну поведінку

населення (зниження рівня народжуваності, міграційний відтік населення). Подолання викликів демографічного характеру значною мірою пов'язане з розбудовою соціально-економічного розвитку країн, а саме: створення ефективної соціальної інфраструктури, інтенсивного розвитку людського капіталу, створення гнучкого ринку праці, побудови соціальної політики міст та регіонів з урахуванням вікового складу населення тощо.

Інфраструктурний вимір. Незадовільний або низький стан транспортної інфраструктури, відсутність доступу всіх верств населення до відповідних об'єктів, незадовільний стан доріг та низький рівень транспортної мобільності, недостатня кількість або відсутність об'єктів соціальної інфраструктури впливають на погіршення умов життя та морально-психологічного клімату населення, створюючи платформу для соціальних конфліктів та зростання рівня злочинності. Загострення проблеми відбувається через нестачу бюджетних коштів та скрутним фінансовим станом підприємств, які обслуговують об'єкти соціальної інфраструктури. Необхідно розширити доступ дрібних промислових та підприємств інших секторів, зокрема в країнах, що розвиваються, до фінансових послуг, до недорогих кредитів. Залучати інвестиції в брендингові активи міст та регіонів (природні, культурно-історичні, символічні), зокрема, для створення інноваційних інкубаторів та хабів, культурно-освітніх центрів, інтерактивних лабораторій, розробки туристичних маршрутів, з метою забезпечення недорогого та рівноправного доступу для всіх.

Інституційний вимір. Формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку потребує посилення уваги до розвитку локальних територіальних утворень та їх інституційного забезпечення. Основними інституційними механізмами забезпечення економічної безпеки міст мають стати впровадження системи електронного врядування, координація розвитку території за горизонтальним принципом, фінансова самостійність міст (децентралізація управління), тощо. Гострою залишаються проблеми: скорочення масштабів корупції та хабарництва; розширення участі країн, що розвиваються, в діяльності органів глобального регулювання; забезпечення верховенства права на всіх рівнях та рівного доступу до правосуддя. Відповідно до цілей сталого розвитку необхідним є, також, до 2030 року забезпечення наявності у всіх людей законних посвідчень особистості, включаючи свідоцтва про народження.

Галузевий вимір. Нова парадигма економічної безпеки потребує, перш за все, модернізації галузевої структури економіки. Так, одногалузевий або моноекторний промисловий розвиток багатьох регіонів та країн (особливо найменш розвинених країн Азії, Африки та Південної Америки), висока ресурсо- водо- матеріало- та енергоємність продукції, низька продуктивність праці, відсталість технічного та технологічного оснащення, слабкий розвиток сектору малого підприємництва, призводять до критичної ситуації, яка має прояв у закритті містоутворюючих підприємств, відповідного зростання рівня безробіття, підвищення рівня злочинності, загального зубожіння населення. Структурна перебудова, насамперед, має стимулювати ділову активність та залучення інвестиційних проектів, особливо, у сфері енергетичної та продовольчої безпеки. Цьому, зокрема підпорядкована 12 ціль сталого розвитку, щодо надання країнам, що розвиваються, допомоги в нарощуванні їх науково-технічного потенціалу для переходу до більш раціональних моделей споживання та виробництва.

Екологічний вимір. Забруднення повітря хімічними сполуками, забруднення водних ресурсів скидами стічних вод промислових підприємств та комунальних господарств, недостатня потужність та суттєва зношеність існуючих водоочисних споруд, великі площі, що зайняті під тверді побутові відходи, ще більші, що зайняті під відходи виробництва (тільки в Україні 7% територій техногенно забруднені) призвели до значної деградації довкілля міст, регіонів та країн. Саме тому вирішення проблеми

утилізації та опрацювання відходів, модернізація систем очисних споруд, зниження обсягів викидів вуглецевих сполук є невідкладним завданням сучасного світу й невід'ємною складовою безпеки країн. Економічне підґрунтя процесів екологізації вбачається у питанні визнання інвестиційної привабливості проектів та територій, що спрямовані на вдосконалення виробничих технологій та технологій утилізації наслідків техногенного та демографічного навантаження (роздільне збирання органічних та інших відходів; технології, що повертають ресурсоцінні вторинні матеріали в господарський обіг і здешевлюють вартість виробленої продукції; зменшують обсяги захоронення побутових відходів). Врешті впровадження заходів щодо запобігання змінам клімату (щорічна мобілізація 100 млрд. дол. для потреб країн, що розвиваються [12]) й забезпечення функціонування Зеленого кліматичного фонду шляхом його капіталізації.

Енергетичний вимір. На енергоефективність економіки, й відповідно, на економічну безпеку суттєво впливає зношеність основних виробничих фондів та фондів житлово-комунального господарства, домінування важкої промисловості та енергоємних виробництв, низький рівень впровадження енергоефективних технологій та використання альтернативних джерел енергії, насамперед, в країнах, що розвиваються. Проте, більшість країн та регіонів мають значний нереалізований потенціал енергозбереження, зокрема, підвищення енергоємності житлово-комунального сектору; зниження інтегрального споживання палива та енергії у галузях промисловості, сфері послуг та секторі житлового господарства; заміщення споживання викопного палива відновлюваними джерелами енергії. Згідно Стратегії активізація міжнародного співробітництва в галузі відновлювальної енергетики, заохочення інвестицій в енергетичну інфраструктуру і технології екологічно чистої енергетики, повинні подвоїти глобальний показник енергоефективності до 2030 року.

Отже, сьогодні одним із головних факторів розвитку світової економіки є сталий збалансований розвиток. Без нього неможливо досягти на практиці прийняттого рівня економічної безпеки окремого міста, регіону, країни та світового господарства в цілому. Взаємозв'язок між категоріями “економічна безпека” та “сталий розвиток” дослідженого у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. В загальному вигляді, економічну безпеку прийнято трактувати, як стан захищеності економічного механізму країни або регіону, від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Щодо міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку, то слід констатувати, що формування її нової парадигми базується на комплексному підході, що враховує взаємопов'язані компоненти (економічного, соціального, екологічного характеру) та сучасні виміри (демографічний, інфраструктурний, інституційний, галузевий, екологічний, енергетичний), які здатні забезпечити реалізацію національних інтересів в системі глобального розвитку. При цьому, стратегії забезпечення економічної безпеки окремої країни визначаються особливостями її потенціалу, налаштовані на забезпечення гідного рівню добробуту населення і динамічної рівноваги взаємодії економічної системи з навколишнім середовищем.

Список використаної літератури

1. Nagan W. B. Toward a New Theory of Sustainable Development: Drawing on Insights from Developments in Modern Legal Theory [Electronic resource] / W. B. Nagan, G. Hammer, M. Akhmetkaliyeva // Cadmus. - 2017. - Vol. 3 Issue 2. – P. 45-57. – Mode of access : <https://www.cadmusjournal.org/article/volume-3/issue-2/toward-new-theory-sustainable-development>

2. Развитие и международное экономическое сотрудничество: проблемы окружающей среды [Электронный ресурс] : доклад Всемирной комиссии по вопросам

окружающей среды и развития : записка генерального секретаря // Генеральная Ассамблея Организации Объединенных Наций. – 1987. – 4 августа. – Режим доступа : <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf> ; Razvitie i mezhdunarodnoe ekonomicheskoe sotrudnichestvo: problemy okruzhayushchey sredy [Elektronnyy resurs] : doklad Vsemirnoy komissii po voprosam okruzhayushchey sredy i razvitiya : zapiska generalnogo sekretarya // Generalnaya Assambleya Organizatsii Obedinennykh Natsiy. – 1987. – 4 avgusta. – Rezhim dostupa : <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>

3. The Necessary Revolution: Working Together to Create a Sustainable World [Electronic resource] / P. Senge et al. - New York : Broadway Books, 2010. - 406 p. - Mode of access : <https://www.penguinrandomhouse.com/books/163986/the-necessary-revolution-by-peter-senge-bryan-smith-nina-kruschwitz-joe-laur-sara-schley/>

4. Marien M. Greening Capitalism, Quietly: Seven Types of Organizations Driving the “Necessary Revolution” [Electronic resource] / M. Marien, M. Sales // Cadmus. - 2017. – Vol. 3, Issue 2. – P. 150-166. – Mode of access : <http://www.cadmusjournal.org/article/volume-3/issue-2/greening-capitalism-quietly>

5. Дубель В. М. Теоретичні основи проблеми еколого-економічної безпеки / В. М. Дубель // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. - 2010. - Ч. 1. - С. 223–226 ; Dubel V. M. Teoretychni osnovy problemy ekoloho-ekonomichnoi bezpeky / V. M. Dubel // Problemy razvitiya vneshneekonomicheskikh svyazey i privlecheniya inostrannykh investitsiy: regionalnyy aspekt : sb. nauch. tr. - 2010. - Ch. 1. - S. 223–226.

6. Древаль О. Ю. Проблеми управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки / О. Ю. Древаль, І. В. Грищенко // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. — 2011. — №1. — С. 21-26 ; Dreval O. Yu. Problemy upravlinnia ekonomichnym potentsialom rehionu z urakhuvanniam vumoh ekoloho-ekonomichnoi bezpeky / O. Yu. Dreval, I. V. Hryshchenko // Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomika. — 2011. — №1. — S. 21-26.

7. Михаліцька Н. Я. Еколого-економічна безпека як складова системи національної безпеки / Н. Я. Михаліцька // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. - 2012. - Вип. 2. - С. 107-119 ; Mykhalitska N. Ya. Ekoloho-ekonomichna bezpeka yak skladova systemy natsionalnoi bezpeky / N. Ya. Mykhalitska // Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia ekonomichna. - 2012. - Vyr. 2. - S. 107-119.

8. Пахомова Н. В. Экономика природопользования и экологический менеджмент / Н. В. Пахомова, К. К. Рихтер. - Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 1999. - 196 с. ; Pakhomova N. V. Ekonomika prirodopolzovaniya i ekologicheskiy menedzhment / N. V. Pakhomova, K. K. Rikhter. - Sankt-Peterburg : Izd-vo SPGU, 1999. - 196 s.

9. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] // Представництво ООН в Україні. - Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> ; Tsili staloho rozvytku 2016-2030 [Elektronnyi resurs] // Predstavnytstvo OON v Ukraini. - Rezhym dostupu : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

10. Sustainable development goals [Electronic resource] // Sustainable Development Goals. - Mode of access : <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

11. Костюченко В. Н. Эколого-экономическая безопасность в контексте национального суверенитета Украины [Електронний ресурс] / В. Н. Костюченко, А. В. Бохан // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. - 2013. - № 1. – С. 260-265. – Режим доступу :

<http://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/2822> ; Kostyuchenko V. N. Ekologo-ekonomicheskaya bezopasnost v kontekste natsionalnogo suvereniteta Ukrainy [Yelektronniy resurs] / V. N. Kostyuchenko, A. V. Bokhan // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky. - 2013. - № 1. – S. 260-265. – Rezhym dostupu : <http://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/2822>

12. Управление устойчивым развитием в условиях переходной экономики : моногр. / ред. кол. М. Шмидт. – Днепропетровск : Коттбус, 2015. - 430 с. ; Upravlenie ustoychivym razvitiem v usloviyakh perekhodnoy ekonomiki : monogr. / red. kol. M. Shmidt. – Dnepropetrovsk : Kottbus, 2015. - 430 s.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2019

О. Нрыbinenko

ENVIRONMENTAL COMPONENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY

The growing role of the impact of non-economic factors on the development of the world economy has led to the need to form a new paradigm for international economic security. In the context of sustainable development, research into the social and environmental component of international economic security is advisable.

The article explores the conceptual basis and defines the role of environmental factor in shaping international economic security. The concepts of sustainable development are considered: "strict sustainability", "weak stability", "critical sustainability" and modern goals of the 21st century. It has been proven that most socio-economic development strategies in countries take into account sustainable development goals and are based on three important imperatives: social, economic and environmental. The content of ecological and economic security in the conditions of sustainable development was synthesized by determining its threats, indicators of assessment, levels and factors of influence.

The basic dimensions (demographic, infrastructural, institutional, sectoral, ecological, energy) of the modern paradigm of international economic security, based on the principles and goals of the concept of sustainable development, are investigated.

It has been determined that ecological and economic security is an integral part of international economic security and should be defined as a state of protection of social, economic and environmental interests of territories, countries, society and the individual from threats arising from the effects of destructive natural forces, technical systems and industries, with forms and methods of prediction of hazards that are characteristic of its provision, enabling them to be eliminated with the least consequences for the environment, economy and human health.

Keywords: *sustainable development, sustainable development imperatives, international economic security, ecological and economic security.*

УДК 334.726:622:338

С.М. Шагоян

БЕЗПЕКОВА КОМПОНЕНТА СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТНК ДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ

Статтю присвячено обґрунтуванню напрямів удосконалення безпекової складової стратегій розвитку транснаціональних корпорацій добувної галузі. Запропоновано модель безпекової стратегії добувних ТНК, яка включає внутрішню (зорієнтована на розвиток внутрішньокорпоративної системи підтримки економічної безпеки) та

зовнішню (передбачає побудову диверсифікованої системи взаємовідносин із широким колом стейкхолдерів) компоненти та містить заходи, спрямовані на забезпечення власної економічної безпеки корпорацій, сприяння забезпеченню економічної безпеки країн базування і приймаючих країн, підтримку безпеки добувної галузі та міжнародної економічної безпеки. Обґрунтовано важливість створення у добувній галузі міжнародних безпекових альянсів. Визначено принципи відповідальної безпекової поведінки на всіх стадіях розробки та реалізації добувних проєктів, яких мають дотримуватися ТНК добувної галузі в рамках реалізації загальної безпекової стратегії.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, добувна галузь, економічна безпека, безпекова стратегія, міжнародні безпекові альянси.

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-18-61-70

Сучасна добувна промисловість є дійсно глобальною галуззю у тому розумінні, що її найбільші компанії походять як з розвинутих країн, так і з країн, що розвиваються. Функціонуючи у глобальній галузі, підприємства добувної промисловості здійснюють вплив не тільки на безпеку добувного сектору, але й на національну економічну безпеку країн базування, приймаючих країн та міжнародну безпеку. З іншого боку, на функціонування корпоративних структур добувної галузі (у тому числі транснаціональних) та реалізацію ними стратегій розвитку у контексті забезпечення економічної безпеки впливає як відповідна політика країн світу, так і чинники гео економічного та геополітичного характеру.

Сучасні наукові дослідження, присвячені розробці та реалізації стратегій розвитку корпоративних структур добувної галузі, концентрують увагу, переважно, на питаннях дотримання корпораціями принципів корпоративної відповідальності [3, 4, 7]. Водночас, розробка відповідних стратегій розвитку, які спрямовані на забезпечення економічної безпеки, вимагає узгодження та одночасного їх впровадження на всіх рівнях: на рівні суб'єкта господарювання, на регіональному, галузевому, національному, міжнародному рівнях. З урахуванням неоднозначного характеру впливу, який здійснюють ТНК добувної галузі на економічну безпеку країн світу, особливо актуальним завданням стає обґрунтування та практичне впровадження безпекової компоненти у стратегіях суб'єктів господарювання як невід'ємної складової їхнього розвитку.

Метою дослідження є обґрунтування напрямів удосконалення безпекової складової стратегій розвитку транснаціональних корпорацій добувної галузі.

Аналіз стратегій у сфері сприяння економічній безпеці, які імплементуються найбільшими добувними ТНК світу, показує, що безпекові стратегії корпоративних структур є до певної міри гомогенними, охоплюючи напрями забезпечення власної економічної безпеки та проблеми дотримання принципу корпоративної відповідальності (екологічної, енергетичної і соціальної), що корелює з Цілями сталого розвитку ООН. Така відносна однорідність стратегій пов'язана, перш за все, з тим, що у добувній промисловості продовжуються процеси консолідації через механізми транскордонних злиттів та поглинань. Триваюча консолідація світової гірничодобувної промисловості потенційно може призвести до подальшого зменшення стратегічної гетерогенності та збільшення ринкового впливу транснаціональних корпорацій. Водночас, найбільші гірничодобувні компанії походять з країн, що мають неоднорідні соціально-економічні умови та різні ресурси. Це генерує певну гетерогенність безпекових стратегій, особливо відносно компаній з деяких країн, що розвиваються, де ринкові інститути є відносно слабкими, а природоохоронне законодавство – не надто жорстким.

Однак, як показують результати проведеного аналізу, вплив добувних корпорацій на економічну безпеку країн не обмежується лише екологічними та соціальними наслідками, а має значно ширший характер. Таким чином, безпекові стратегії корпоративних структур добувної галузі повинні містити заходи, спрямовані на: забезпечення власної економічної безпеки корпорацій, зважаючи на те, що економічна безпека підприємства є елементом у системі національної безпеки держави [1]; сприяння забезпеченню економічної безпеки країн базування і приймаючих країн; підтримку безпеки добувної галузі та міжнародної економічної безпеки.

Беручи до уваги усе вищевказане, пропонується концептуальна модель безпекових стратегій добувних ТНК у контексті забезпечення економічної безпеки країн світу, яку представлено на рис. 1. Внутрішня компонента стратегії має бути зорієнтована на розвиток внутрішньокорпоративної системи підтримки економічної безпеки, зовнішня – на побудову диверсифікованої системи взаємовідносин із широким колом стейкхолдерів. З метою оптимізації управління ризиками і покращення стану безпеки корпорацій добувної промисловості, а також сприяння забезпеченню загальної безпеки галузі та економічної безпеки країн світу, пропонуються наступні заходи, які мають бути враховані відповідними компаніями при розробці безпекових стратегій:

1. Побудова диверсифікованої системи взаємовідносин із стейкхолдерами, створення міжнародних безпекових альянсів.

Як показує досвід роботи багатьох гірничодобувних компаній, створення розгорнутої мережі партнерських відносин (з міжнародними організаціями, урядом, громадянським суспільством, підприємствами та громадськими організаціями, бізнес-асоціаціями тощо) допомагає управляти ризиками шляхом розбудови довіри з боку суспільства, яка може бути використана в кризових ситуаціях для усунення невизначеності. Так, у 2015 році компанія BHP Billiton Trinidad and Tobago спільно з Міжнародною природоохоронною фундацією (Conservation International, CI) та Інститутом природних ресурсів Карибського басейну (CANARI) запустила програму громадянського суспільства в Тринідаді та Тобаго з метою підвищення стійкості місцевих громад до зміни клімату (Climate ACTT program) [3]. Oz Minerals, третя за розміром гірничодобувна компанія Австралії, яка займає друге місце у світі за обсягами виробництва цинку, є членом промислового альянсу Coober Pedy – представницької групи місцевих гірничодобувних компаній та місцевої ради, що дозволяє спільно реалізувати стратегічний підхід до підтримки місцевої громади шляхом досягнення спільних цілей та завдань [6].

Враховуючи те, що корпорації добувної промисловості функціонують у єдиній екосистемі та мають спільні проблеми забезпечення економічної безпеки приймаючих країн, пропонується створення у галузі міжнародних безпекових альянсів. Створення традиційних стратегічних альянсів у добувній промисловості, як правило, розглядається з точки зору укріплення конкурентних позицій підприємств, отримання учасниками альянсу синергетичних переваг при реалізації проектів розвідки та збагачення мінеральних ресурсів за рахунок погодження систем управління, об'єднання ресурсів, виробничих потужностей, обміну технологіями тощо. Співробітництво в межах спеціалізованих безпекових альянсів за участю добувних ТНК може охоплювати: обмін ресурсозберігаючими та екологічно безпечними технологіями; проведення спільних досліджень впливу діяльності учасників альянсу на складові економічної безпеки приймаючих країн; спільну реалізацію великих природоохоронних, соціальних та інших проектів тощо.

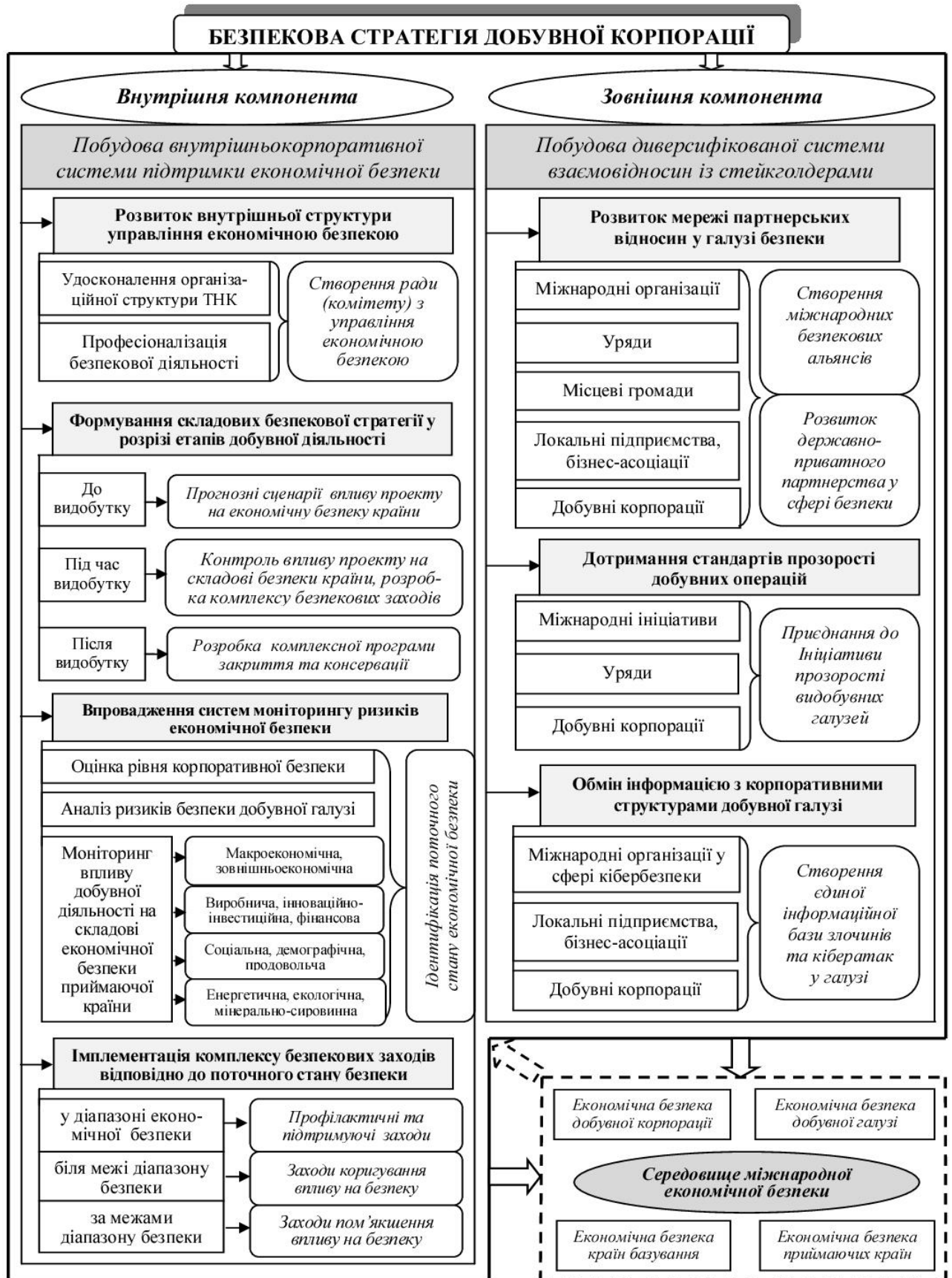

Рис. 1. Модель безпекової стратегії добувної ТНК у контексті забезпечення економічної безпеки країн світу

2. Взаємодія з місцевими громадами, створення та демонстрація цінностей громадянському суспільству.

Соціальну згуртованість сьогодні визнано однією з найважливіших умов забезпечення як національної, так і міжнародної безпеки. Тому від того, як добувні підприємства співпрацюють з громадянським суспільством, залежить можливість підтримки або погіршення ситуації у сфері безпеки. Внесок гірничодобувних підприємств у сталий розвиток може включати податкові платежі, розбудову інфраструктури, надання послуг, участь у закупівельних процедурах на місцевому рівні. Демонстрація того, як компанія допомагає вирішувати проблеми громади, допомагає заслужити повагу, зменшуючи ризик розвитку локальних конфліктів, які можуть завадити операційній діяльності добувного підприємства і потенційно розширитися до більших масштабів.

Взаємодію з місцевими громадами вже визнано найбільшими добувними ТНК важливою складовою їх стратегічного розвитку. Так, компанія Rio Tinto Group має власну історію ефективної взаємодії з місцевими спільнотами, доводячи, що незалежно від того, наскільки великою чи малою є компанія, соціальна відповідальність є дуже важливим елементом стратегічного розвитку всієї галузі. Підтримуючи політику сталого розвитку, компанія зосереджується на таких сферах, як управління природними ресурсами, зміна клімату та місцева зайнятість [3].

Компанія Vedanta (Індія), що посідає 22 місце у рейтингу найбільших добувних компаній світу, у своїй діяльності дотримується власної філософії «Соціальна ліцензія на проведення діяльності» («Social License to Operate»), яка у якості центрального орієнтиру ставить взаємодію з громадами приймаючих країн з метою підвищення якості життя місцевих жителів та розвитку локальної економіки [9].

Компанія Anglo American (Великобританія) навіть у періоди зростання волатильності ринку продукції добувної промисловості продовжувала зосереджувати увагу на значенні взаємодії з місцевими громадами. Під час розробки алмазної шахти Gahcho Kué дочірня компанія De Beers Canada визнала необхідність ефективної взаємодії з місцевими громадами – аборигенами північно-західної частини Канади для вирішення питань функціонування шахти та впливу добувних робіт на місцевий розвиток. У 2014 році компанія провела переговори з представниками приймаючої громади про створення форуму під назвою Ni Hadi Ha, який дає змогу всім зацікавленим сторонам брати участь у природоохоронній діяльності на шахті. Ni Hadi Ha забезпечує додатковий рівень нагляду за реалізацією добувних проєктів, крім нормативних документів, що регулюють операції з видобутку корисних копалин, і є частиною більш широкої взаємодії корпорації Anglo American з корінними громадами [2].

Роль урядів у підвищенні соціальної відповідальності добувних корпорацій може бути посилена за рахунок використання фінансових та економічних інструментів для сприяння відповідальному видобутку. На додаток до традиційних інструментів прямого регулювання та штрафів за недотримання правил, уряди можуть використовувати фінансові та економічні інструменти, що створюють позитивний стимул для компаній дотримуватися нормативно-правових актів та екологічних і соціальних програм [7]. Ці інструменти, які включають облігації, довірчі фонди та компенсаційні кошти, є більш гнучкими, ніж традиційні механізми контролю, і мають додаткові переваги, забезпечуючи фінансування охорони природи чи розвитку громади.

3. Орієнтація на дотримання більшої прозорості та запобігання корупції у галузі.

Деякі добувні підприємства мають позитивний досвід добровільного дотримання більш жорстких стандартів щодо прозорості та заходів з протидії корупції і зловживань, ніж ті, які встановлено відповідними державними вимогами. У цьому

аспекті необхідна більш тісна взаємодія корпоративних структур з приймаючими країнами в межах дотримання вимог Ініціативи прозорості видобувних галузей (The Extractive Industries Transparency Initiative, EITI) – глобального стандарту забезпечення відкритості та прозорості управління видобутком нафти, газу та мінеральних ресурсів. Цей стандарт є незалежним і добровільно підтримується на міжнародному рівні 51 країною [8].

4. Обмін інформацією з іншими корпоративними структурами добувної галузі.

З репутаційних та операційних причин обмін інформацією з підприємствами, які фактично виступають у ролі конкурентів, може бути складним завданням. Однак існують обставини, за яких зусилля щодо створення необхідних спільних механізмів можуть принести користь і самим компаніям, і загальній безпеці галузі. Одним із прикладів цього є боротьба з організованою злочинністю, що є зростаючою проблемою для добувної галузі, особливо у Латинській Америці. Існують успішні приклади того, як гірничодобувні компанії обмінюються інформацією та приймають колективні заходи для узгодження політики та практики протидії злочинності у галузі. Іншим прикладом є необхідність забезпечення кібербезпеки добувних підприємств та галузі в цілому. Високий рівень захищеності галузі може бути досягнуто, лише коли компанії готові об'єднати інформацію про випадки кібератак, щоб інші компанії могли уникнути цього ризику. Це вимагає від корпоративних структур визнання того, що максимізація безпеки галузі в цілому є більш високим пріоритетом, ніж конкурентна перевага. Звісно, це є складним завданням, однак досвід підприємств з інших секторів (авіакомпанії у Північній Америці, фінансові компанії у Нідерландах) продемонстрував, що й у добувній галузі це може бути здійснено [4].

5. Покращення внутрішньої структури управління економічною безпекою, впровадження систем моніторингу індикаторів безпеки.

Добувні ТНК використовують різноманітні внутрішні механізми, які забезпечують моніторинг ризиків економічної безпеки у приймаючих країнах та передачу відповідних даних до головного офісу, де вони інтегруються у загальну оцінку ризиків та безпеки. Так, з метою розуміння змін, які відбуваються у сфері економічної безпеки, деякі добувні підприємства вже використовують інструменти прогнозування та побудови сценаріїв як частину внутрішньої системи оцінки власних ризиків та свого впливу на економічну безпеку приймаючої країни. Корпоративні структури добувної галузі розробили та використовують велику кількість ноу-хау та систем, які дозволяють оцінити геоекономічні ризики безпеки і можуть бути корисними для інших стейкхолдерів. У цьому напрямі великим добувним компаніям рекомендується у якості елемента внутрішньої структури створювати ради (комітети) з управління економічною безпекою, які виконуватимуть функції моніторингу індикаторів безпеки та консультування з питань дотримання оптимального рівня корпоративної безпеки і забезпечення економічної безпеки приймаючих країн.

Невід'ємною складовою стратегії добувної компанії є обґрунтування перспективних проектів розвідки та видобування мінеральних ресурсів. Вже на етапі обґрунтування перспективного добувного проекту компанія має оцінити, які наслідки матиме реалізація проекту для безпеки приймаючої країни, беручи до уваги, що вплив добувної діяльності на економічну безпеку спостерігатиметься на всіх стадіях взаємодії ТНК із приймаючою країною, а саме: до видобутку (передопераційний вплив), під час видобутку та після видобутку. У зв'язку з цим в рамках реалізації загальної безпекової стратегії ТНК добувної галузі мають дотримуватися наступних принципів відповідальної безпекової поведінки на всіх стадіях розробки та реалізації добувних проектів:

1) Проведення комплексної оцінки впливу проекту на екологічну, соціальну та інші складові економічної безпеки країни. Перш ніж розпочати будь-яку діяльність, підприємства добувної галузі та уряди повинні співпрацювати з локальними стейкхолдерами для проведення ретельної оцінки наслідків реалізації проекту, щоб визначити ступінь та діапазон потенційного впливу на безпеку. Ця оцінка може допомогти визначити, чи є видобуток доречним та доцільним у конкретній області.

2) Розробка загальної стратегії сприяння національній економічній безпеці. Кожен проект, що реалізується добувною компанією, повинен включати комплексний план управління для вирішення та пом'якшення потенційних негативних впливів, для підвищення рентабельності операції. Ця стратегія повинна бути розроблена до початку здійснення операції та повинна бути інтегрована в усі аспекти та етапи реалізації відповідного проекту. У поєднанні зі стратегією управління проектами слід проводити екологічний та соціальний моніторинг, щоб забезпечити ефективність та доцільність програм з безпекової точки зору.

3) Пом'якшення наслідків своєї діяльності за рахунок сприяння природоохоронній діяльності та добробуту місцевих громад. Добувні компанії мають включати у свої стратегії програми залучення до місцевих природоохоронних заходів та проектів розвитку (розвиток паркових територій, наукові дослідження, охорона здоров'я, освіта тощо).

4) Професіоналізація безпекової (екологічної, соціальної, енергетичної тощо) діяльності. Розробка та впровадження стратегії управління економічною безпекою повинна забезпечуватися кваліфікованими професіоналами, які займають провідні позиції в компанії та мають повноваження приймати рішення та виконувати відповідні програми.

5) Зменшення масштабів впливу на навколишні екосистеми. Негативний вплив на навколишнє середовище може бути мінімізований шляхом дотримання методів відповідального управління та використання більш ефективних технологій, таких як будівництво меншої кількості доріг, ретельне планування та розміщення інфраструктури або раціонального ставлення до водних ресурсів та викидів. Контроль за відходами через обережне розміщення відвалів гірських порід, моніторинг територій зберігання відходів та очищення забрудненої води або ґрунту також допоможе мінімізувати масштаби та діапазон негативного впливу.

6) Впровадження комплексної програми закриття та консервації. Планування консервації та відновлення після закриття шахти має розпочатися на ранніх етапах операції. Цілі програми консервації повинні включати запобігання забрудненню в майбутньому, мінімізацію екологічних змін і повернення землі до аналогічного стану продуктивності або природності, як це було до початку видобутку. Ретельний моніторинг повинен тривати багато років після закриття шахти, щоб виявляти будь-які потенційні забруднення.

7) Залучення до співпраці та консультування з місцевими стейкхолдерами на всіх етапах операції. Зв'язок з місцевими громадами є важливою частиною успішної реалізації соціальної програми. Консультаційна програма має бути двосторонньою та всеохоплюючою, а громади повинні мати доступ до чіткої та прозорої інформації протягом реалізації проекту. Програма повинна включати тренінги міжкультурної підготовки як для громад, так і для представників добувних компаній, для забезпечення досягнення взаєморозуміння між усіма сторонами.

8) Надання відповідної економічної компенсації та підтримки місцевим громадам. Будь-яка компенсація чи підтримка повинна відповідати ступеню економічного розвитку та соціальній структурі громади. Це може включати підготовку та наймання місцевих жителів або підтримку місцевого бізнесу. Підтримка має здійснюватися у

довгостроковому контексті, щоб залишатися життєздатною після того, як проект (наприклад, шахта) буде закрито.

9) Розробка стратегічних довгострокових планів землекористування. Уряди можуть тісно співпрацювати з компаніями, громадами та іншими зацікавленими сторонами для розробки планів використання земель, які враховують геологічні, екологічні та культурні пріоритети для конкретного регіону або навіть всієї країни. Це планування має включати визначення областей, які є надто вразливими з екологічної точки зору, щоб дозволити розробку мінералів.

На світовому ринку добувної промисловості функціонує велика кількість корпорацій, проте суттєвий вплив на його розвиток спричиняють лише декілька (BHP Billiton Limited, Rio Tinto Limited, Glencore Plc., China Shenhua Energy Company Limited, Vale S.A.), акумулюючи більшу частину активів та значно випереджаючи інші за ринковою капіталізацією. Специфіка ринку добувної промисловості, а також сучасні риси світової економіки впливають на організаційну структуру й стратегії добувних корпорацій. До основних факторів, що змінюють стратегії корпоративних структур добувної галузі, можна віднести інтеграційні процеси, технологічний процес, лібералізацію національних економік, інвестиційну й енергетичну політику країн-виробників мінерально-сировинних ресурсів.

За останні кілька років галузь зіткнулася з низкою проблем при забезпеченні сталого розвитку, які часто проявляються у вигляді штучного уповільнення процесів, соціальних протестів проти великих проектів і труднощів при отриманні фінансування для проектів, які вважаються «брудними». У 2016 році з'явилася нова проблема, пов'язана з найбільш близькими до кінцевого споживача покупцями. Про неї можна дізнатися з заяви компанії Apple, яка закликала підвищити обсяги вторинного використання металів і знизити залежність від видобутку корисних копалин. Отже, гірничодобувним компаніям необхідно діяти на випередження, а саме: вивчати наслідки своєї діяльності, керувати ними, доцільним буде також продаж своїх досягнень. Втрата права на ведення бізнесу є найбільш значним збитком з усіх можливих, і галузь повинна охороняти свій цінний «бренд» силами всіх зацікавлених осіб.

Існує безліч важливих ініціатив з надання даних про сталий розвиток, наприклад, Ініціатива глобальної звітності GRI (надання звітів обов'язково для учасників Міжнародної ради з гірничої справи і металам (ICMM)) та Ініціатива прозорості видобувних галузей (EITI), проте єдиний підхід до складання звітності в галузі досі не сформований. Приблизно 90% компаній зі списку топ-40 надають звітність в рамках GRI, а 40% є учасниками EITI [8] (незважаючи на те, що фактично звітність для EITI використовується в межах країни і може включати дані компаній, які не є учасниками EITI, участь компанії в даній ініціативі свідчить про прагнення до забезпечення прозорості). У 2015 р. з 23 компаній-учасників ICMM дев'ять (39%) направляли свої звіти в рамках GRI незалежним чином (або як інтегрований звіт) [5]. Дотримання формату GRI вимагає надання звіту про широкий спектр показників, включаючи такі розділи, як стандарти корпоративного управління, етика і сумлінність, боротьба з корупцією та закупівлі, енергія, парникові гази і інші викиди, забруднення води, охорона праці та безпека, боротьба з дискримінацією, культурне розмаїття та права корінних народів, місцеві спільноти. Компанії з традиційних гірничодобувних країн набагато частіше дотримуються вимог GRI, в той час як компанії з країн, що розвиваються, використовують інші стандарти або не дотримуються стандартів сталого розвитку.

Таким чином, враховуючи сучасну геоекономічну роль добувної промисловості, зростання глобального впливу транснаціональних корпорацій добувної галузі та масштабні наслідки діяльності корпоративних структур для економічної безпеки країн, необхідно є більш широка інтеграція принципів корпоративної відповідальності у безпекові стратегії добувних корпорацій. Зважаючи на те, що корпорації добувної промисловості функціонують у єдиній екосистемі, а наслідки добувної діяльності знаходяться на перетині інтересів самих ТНК, країн їх базування та приймаючих країн, місцевих громад та локальних підприємств, особливого значення набуває такий напрям стратегічного розвитку, як формування диверсифікованої системи взаємовідносин добувних ТНК з іншими суб'єктами міжнародного безпекового середовища. Розробка механізмів інтеграції запропонованих складових у внутрішню та зовнішню компоненти існуючих безпекових стратегій транснаціональних корпоративних структур добувної галузі може стати предметом подальших досліджень у цьому напрямі.

Список використаної літератури

1. Сталінська О. В. Чинники інституціонального забезпечення економічної безпеки промислових підприємств / О. В. Сталінська // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2015. – № 2. – С. 60-64 ; Stalinska O. V. Chynnyky instyutsionalnoho zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpriumstv / O. V. Stalinska // Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu. – 2015. – № 2. – S. 60-64.
 2. Anglo American: Official Web-Site [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.angloamerican.com/>
 3. Benton D. 10 best examples of Corporate Social Responsibility [Electronic resource] / D. Benton // Mining Global. – 2016. – Mode of access : <http://www.miningglobal.com/top10/10-best-examples-corporate-social-responsibility>
 4. Kaspersen A. Five ways mining and metals companies can improve security and tackle geopolitical uncertainty [Electronic resource] / A. Kaspersen, G. Davidson. – World Economic Forum, 20 July 2016. – Mode of access : <https://www.weforum.org/agenda/2016/07/five-ways-mining-and-metals-companies-can-re-think-responses-to-tackle-geopolitical-uncertainties/>
 5. Member reporting and performance [Electronic resource] // International Council on Mining & Metals. – Mode of access : <https://www.icmm.com/en-gb/members/member-reporting-and-performance>
 6. Oz Minerals: Official Web-Site [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.ozminerals.com/>
 7. Sweeting A. R. Lightening the Lode: A Guide to Responsible Large-scale Mining [Electronic resource] / A. R. Sweeting, A. P. Clark // Conservation International Policy Papers. – 2000. – 111 p. – Mode of access : https://www.conservation.org/publications/Documents/CI_Policy-Center_Lightening-the-Lode-a-Guide-to-Responsible-Large-scale-Mining.pdf
 8. The Extractive Industries Transparency Initiative (EITI): Official Web-Site [Electronic resource]. – Mode of access : <https://eiti.org/>
 9. Vedanta: Official Web-Site [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.vedantaresources.com/>
- Стаття надійшла до редакції 30.08.2019.

S.M. Shagoyan

SECURITY COMPONENT OF DEVELOPMENT STRATEGIES OF MINING TNCs

The article is devoted to reasoning the directions of improving the security component of development strategies of the mining industry transnational corporations. The results of a study of economic security strategies implemented by the world's biggest mining TNCs have shown that corporate security strategies are mostly homogeneous, covering the areas of ensuring company's economic security and problems of compliance with the principle of corporate responsibility (environmental, energy and social), which correlates with the UN Sustainable Development Goals. The model of the security strategy of mining TNC, which includes internal (focused on the development of an internal corporate economic security support system) and external (involves building a diversified system of relationships with a wide range of stakeholders) components and contains measures aimed at ensuring the economic security of corporations, favoring the economic security of countries of origin and host countries, supporting the security of the mining industry and international economic security, is proposed.

An internal component of a security strategy of mining TNCs should include the following constituents: development of an internal structure for managing economic security (it is advisable to establish a council or committee on economic security management); formation of components of a security strategy in terms of stages of mining activity (before, during and after extraction); implementation of economic security risk monitoring systems (corporate, sectoral, national); implementation of a set of security measures in accordance with the current state of security. The external component of a corporate security strategy can be improved in the following areas: establishment of a network of security partnerships (with international organizations, governments, local communities, local enterprises, other mining corporations); development of cooperation in the field of compliance with the standards of transparency of extraction operations (joining the Extractive Industries Transparency Initiative); dissemination of information exchange practices with corporate structures of the mining industry (in particular, creation of a unified information base of crimes and cyber-attacks in the industry). The importance of establishing international security alliances in the mining industry is reasoned. The principles of responsible security behavior at all stages of development and realization of mining projects (which should be adhered to by TNCs of the mining industry in the framework of the implementation of the overall security strategy) are defined.

Key words: TNCs, mining industry, economic security, security strategy, international security alliances.

УДК 504.61

О. М. Пастернак

Х. С. Мітюшкіна

Д. Т. Лазаренко

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ТА СТАН ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОГО РОЗВИТКУ

Сьогодні подальший економічний розвиток неможливий без урахування екологічної складової. За останній рік у сфері екологічної політики Україною було прийнято декілька важливих документів, зокрема, затверджений План заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату; розроблена Стратегія низьковуглецевого розвитку та розпочата робота над законодавством щодо моніторингу викидів парникових газів. Однак цього недостатньо задля досягнення цілей Паризької угоди, а найбільшою проблемою залишається одна з найбільш амбітних цілей щодо скорочення викидів парникових газів.

У статті досліджено сучасний стан забруднення атмосфери в Україні. Проаналізовано основні забруднюючі речовини, їх обсяги, структуру та джерела утворення. Найбільша частка в загальній структурі забруднювачів повітря припадає на чотири найголовніші парникові гази: оксид азоту, оксид вуглецю, діоксид вуглецю та метан. Підтверджено, що основними забруднювачами атмосферного повітря залишаються підприємства чорної металургії, теплової енергетики, вугільної та нафтогазовидобувної промисловості. Виявлено території з найбільшим обсягом забруднень від стаціонарних джерел. Найбільшого забруднення від стаціонарних джерел отримали Донецька, Дніпропетровська, Івано-Франківська та Запорізька області. Визначено чинники, що впливають на процес утворення високої концентрації парникових газів. Виявлено тенденції взаємозв'язку між економічними зрушеннями та станом навколишнього середовища. Підтверджено зменшення екологоємності валового внутрішнього продукту. Проведено оцінку територіального розподілу парникових газів, рівня їх концентрації в Україні та, зокрема, в Донецькій області.

З урахуванням рекомендацій міжнародних інститутів щодо необхідності активізації стратегії низьковуглецевого розвитку України, окреслено подальші пріоритетні напрямки енергетичної та екологічної політики України.

Ключові слова: *навколишнє природне середовище, парникові гази, стаціонарні джерела, атмосферне забруднення, сталий розвиток, екологізація.*

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-18-71-78

Постановка проблеми. В Україні внаслідок домінування протягом багатьох років ресурсо- та енергоємних галузей і технологій, надмірної концентрації виробництва у промислових регіонах сформувалася така структура управління економічним розвитком, яка загалом є неефективною та екологічно небезпечною, що в свою чергу призвело до збільшення викидів парникових газів в атмосферу. Досягнення умов «Паризької конвенції» та зменшення емісії парникових газів на початковому етапі потребує постійного моніторингу забруднення та відповідної інвентаризації структури забруднюючих речовин для оцінки рівня забрудненості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Сучасний стан повітряного басейну України та головні тенденції його змін досліджено в роботах М. Баштанник, Н. Жемера, Е Киптенко, Т. Козленко. Ф. Кіпчач, Н. Блажко, В. Тарасова, О. Гулич. Питанням інвентаризації парникових газів присвятили наукові дослідження вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: С. Шмарін, А. Тимошук, Н. Шервина-Ремез, Ю. Матвеев, А. Пахнюк, J. Petit, O. Schneising, W. Wagner, I. McCallum, C. Schmuilius інші. Суттєве нормативно-регулятивне значення мають доповіді Міжурядової групи експертів з питань змін клімату (IPCC) «Клімат в небезпеці», «Глобальне потепління 1,5 °C», Національне повідомлення України з питань зміни клімату, підготоване Міністерством екології та природних ресурсів України, Проект «Нова енергія – нові можливості для сталого розвитку Донбасу».

Метою даної статті є: дослідження динаміки забруднення атмосфери України в контексті необхідності виконання вимог Паризької угоди та формування напрямків подальшої активізації Стратегії низьковуглецевого розвитку.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день перед світовою спільнотою гостро стоїть проблема збільшення концентрації парникових газів в приземних шарах атмосфери. Вчені всього світу проводять численні дослідження щодо визначення ефективних шляхів впровадження альтернативних джерел енергії, підрахунку кількісних показників емісії парникових газів; розробки різних сценаріїв [1] і алгоритмів боротьби з проблемою негативного впливу діяльності людини на природне середовище.

Провідна роль у зниженні рівня антропогенних викидів парникових газів у національних планах і програмах надається енергетиці, енергозбереженню й підвищенню енергоефективності, розвитку поновлюваних джерел енергії, а в перспективі – заміні використання палива на енергетичних установках, під час горіння якого відбувається виділення великих обсягів діоксиду вуглецю.

Основними джерелами викидів вуглекислого газу є спалювання вуглецевмісних видів палива, його видобування, обробка, зберігання, транспортування та споживання; метану – вирощування рису, видобування вугілля, транспортування та переробка нафти й природного газу, внутрішня ферментація і відходи тваринництва, полігони твердих побутових відходів і спалювання біомаси; оксидів азоту – сільське господарство (використання азотовмісних добрив).

Визначення емісії/стоку парникових газів проводиться за методологією, розробленою Міжурядовою групою експертів з питань змін клімату (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC). Відповідно до переглянутих керівних принципів національної інвентаризації парникових газів (1996 р.) і керівних вказівок IPCC з ефективною практики та обліку факторів невизначеності в національних кадастрах парникових газів, які вказані у документі «Аналіз невизначеності параметрів моделей розрахунку викидів парникових газів, розробка рекомендації з удосконалення процедур контролю та забезпечення якості Національного кадастру викидів джерелами та абсорбції споживачами парникових газів в Україні» відбувається реєстрація емісії/стоку парникових газів на національному рівні.

Україна посіла 18 місце у рейтингу Climate Change Performance Index (CCPI) 2019 запобігання кліматичним змінам, який представила німецька неурядова організація Germanwatch спільно з партнерами під час конференції ООН щодо захисту клімату 24th Conference of the Parties (COP24). До рейтингу було включено 84 країни, що демонстрували досягнення за чотирма категоріями: скорочення викидів парникових газів, розвиток відновлюваної енергетики, зменшення споживання енергії та кліматична політика.

Необхідність дотримання умов сталого розвитку потребує постійного вдосконалення систем споживання ресурсів, екологізації виробництва та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Дослідження антропогенного навантаження на атмосферу України було проведено за період 1993-2018 рр, з відповідним розподілом на три етапи (рис. 1).

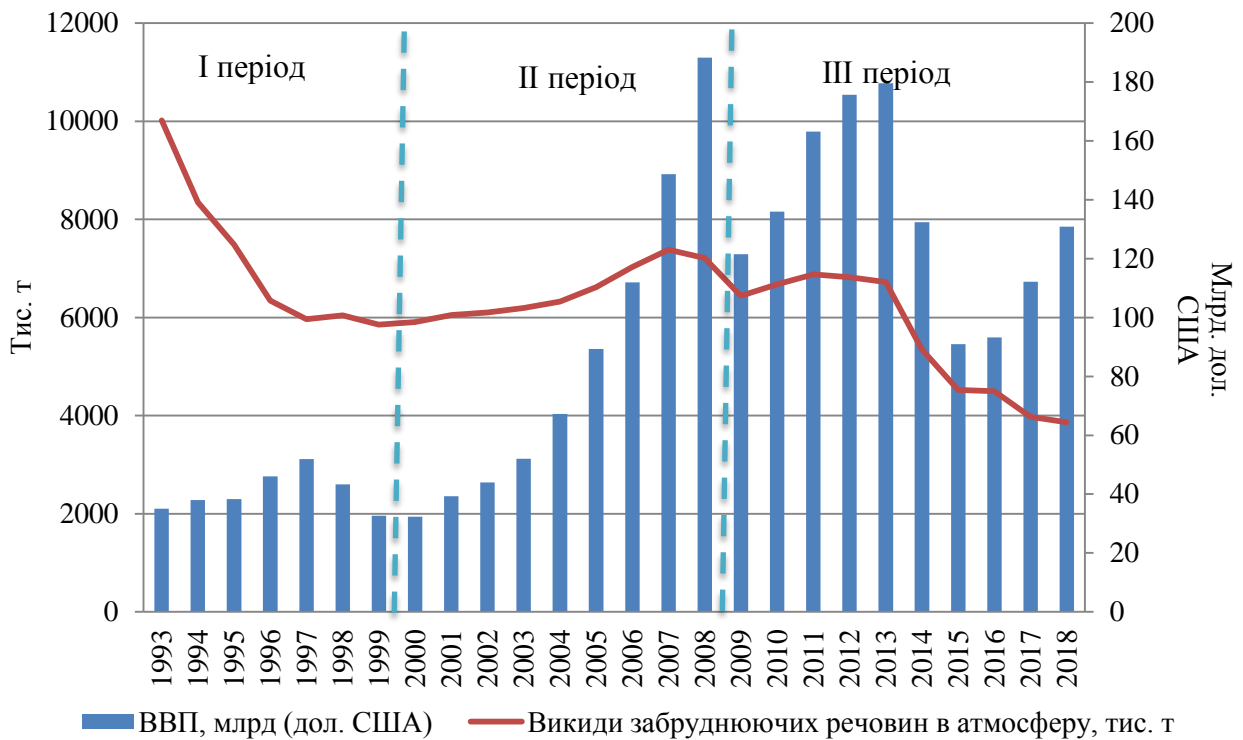

Рис. 1. Динаміка ВВП України та обсягів викидів в атмосферу за 1993-2018 рр.

Так, протягом першого етапу (1993–1999 рр.) спостерігалось поступове зростання основного макроекономічного показника разом зі суттєвим зменшенням викидів в атмосферу з 1993 по 1997 роки з 10 до 6 млн. т., що може бути пов'язано зі зменшенням споживання енергії, й відповідним скороченням викидів парникових газів. Другий етап (2000–2008 рр.) характеризується стрімким зростанням ВВП від 32 до 188 млрд. дол. США й одночасно незначним збільшенням обсягів забруднення повітря. Це свідчить, перш за все, про те, що саме на цьому етапі відбулися основні трансформаційні зрушення у структурі вітчизняної економіки, до того ж почали активізуватися процеси екологізації виробництва. Але, найбільш показовим, з точки зору екологізації, є третій етап (2009-2018 рр.), а особливо останні три роки, коли кореляція між темпами росту ВВП та обсягами викидів має зворотній зв'язок. Це пояснюється не тільки структурними змінами в економіці (збільшенням обсягів торгівлі сільськогосподарською продукцією, послугами), а й активним впровадженням енерго- та ресурсощадних технологій в промисловому та побутовому секторах, що пов'язане із суттєвим підвищенням вартості енергетичних ресурсів. Проте, незважаючи на чинники, що вплинули на процеси екологізації, можна констатувати позитивну тенденцію - зменшення екологоемності ВВП української економіки (з 0,049т/1000 дол. до 0,029т/1000дол.).

Зараз в Україні згідно «Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року» [2], державна політика спирається на національні пріоритети сталого розвитку та чинної стратегії розвитку секторів економіки, а також визначає можливу траєкторію економічного зростання з урахуванням цілей державної політики зі скорочення викидів і збільшення поглинання парникових газів.

Подальше дослідження пов'язане з аналізом галузевої структури забруднення повітря в Україні (рис. 2). Так, слід констатувати, що протягом 2009-2017 рр. змін не відбулося й найбільшими продуцентами викидів залишаються підприємства енергетичного сектору (виробництво теплової електроенергії з використанням вуглецевого палива), підприємства металургійного та гірничодобувного секторів.

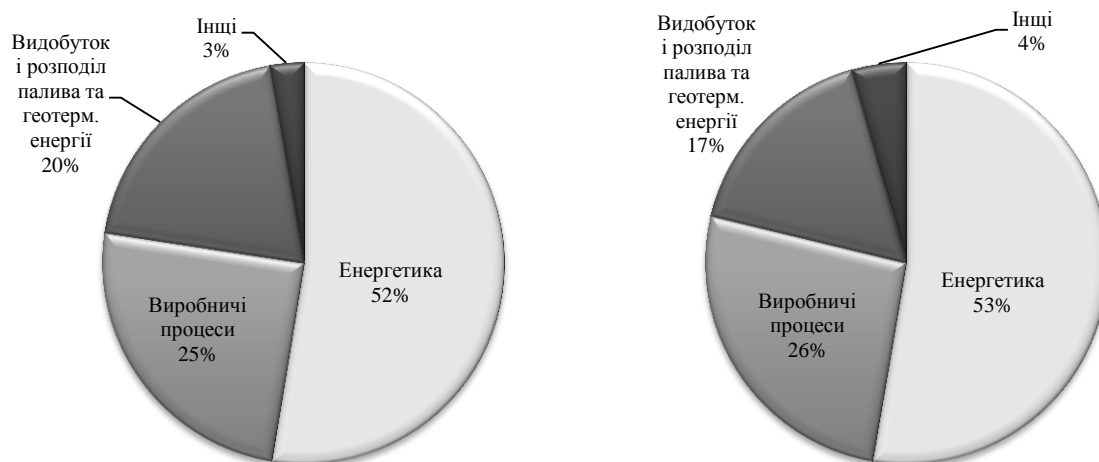

Рис. 2. Галузева структура забруднення атмосфери України за 2009, 2017 рр., %

Позитивним явищем можна вважати відсутність прямого зв'язку між кількістю промислових підприємств в Україні та обсягами викидів в атмосферу шкідливих речовин (рис. 3). Зменшення викидів в атмосферу й одночасне збільшення кількості промислових підприємств підтверджують попередні висновки, й так само, свідчить про зростання екологічної ефективності національної економіки. Отже, можна сподіватися, що нові підприємства використовують сучасні технології, а старі забруднювачі, відповідно, впроваджують ощадні технології, що загалом свідчить про посилення процесів екологізації в країні та покращення якості продукції.

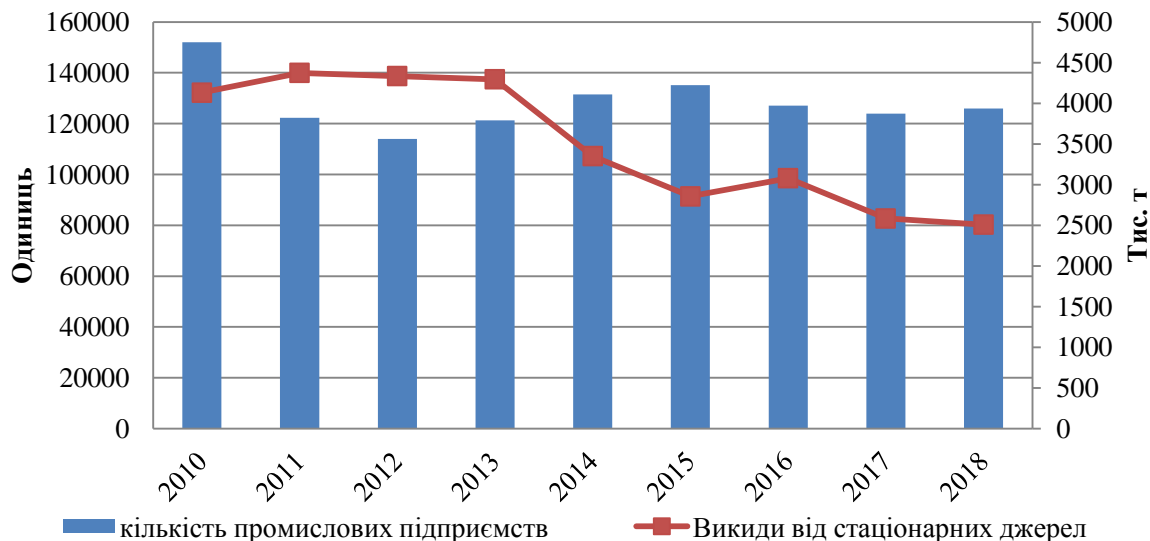

Рис. 3. Динаміка кількості промислових підприємств та обсягів викидів в атмосферу в Україні за 2010-2018 рр.

На підтвердження позитивних зрушень також свідчить отриманий в ході дослідження коефіцієнт розподілу та диференціації територіальних забруднень від стаціонарних джерел. Для отримання показника, було взято площу України в цілому та площу, за винятком тимчасово окупованої території (дані стосовно виробничих процесів та забруднень не надаються) та отримано наступні результати: у 2018 році - 0,4 т/км², що значно менше у порівнянні з 2013 роком – 0,7 т/км².

Щодо коефіцієнту розповсюдження, наприклад, діоксиду вуглецю від пересувних джерел, то він майже не змінився за 2013 та 2015 роки (0,41 т/км² за 2015р. та 0,46 т/км² за

2013р.), в той час, коли площа оцінки змінилася (зменшилася). Та ж саме тенденція спостерігається і у випадку з метаном, оксидом вуглецю та оксидом азоту.

Основними забруднювачами атмосферного повітря залишаються підприємства чорної металургії, теплової енергетики, вугільної, нафтогазовидобувної, цементної промисловості, викиди забруднюючих речовин яких складають майже 90 % від загального обсягу викидів в атмосферне повітря в Україні.

Інвентаризація охоплює викиди шести парникових газів прямої дії: діоксиду вуглецю, метану, оксидів азоту, гідрофторвуглеводнів, перфторвуглеводнів, гексафториду сірки. А також чотирьох парникових газів непрямої дії: оксиду вуглецю, діоксиду азоту, неметанових летких органічних сполук, діоксиду сірки.

Основними хімічними компонентами, які надійшли в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел є діоксид та інші сполуки сірки – 715,7 тис.т, оксид вуглецю – 1761,2 тис. т, метан – 455,6 тис. т, та сполуки азоту – 372,3 тис. т. Найбільші викиди забруднюючих речовин від стаціонарних джерел спостерігались у Донецькій (790,2 тис.т), Дніпропетровській (614,3 тис.т), Івано-Франківській (221,4 тис.т) та Запорізькій (174,7 тис.т) областях (статистичні дані за 2018 р.).

Відповідно до основних джерел емісій та поглиначів парникових газів кількісна оцінка їх викидів і поглинань проводиться за секторами: енергетика; промислові процеси; використання розчинників та інших продуктів; сільське господарство; землекористування, зміни в землекористуванні та лісове господарство; відходи, які, в свою чергу, об'єднують категорії та підкатегорії.

Якщо взяти до уваги вузький спектр забруднюючих атмосферу речовин, а точніше перелік найголовніших парникових газів: оксид азоту, оксид вуглецю, діоксид вуглецю та метан, то можна помітити, що саме на ці чотири сполуки припадає найбільша частка в загальній структурі забруднювачів повітря. Отримані дані про обсяги викидів чотирьох парникових газів з 2008 по 2018 роки представлені у таблиці 1 свідчать про стійку тенденцію до зниження кількості викидів як від стаціонарних так і від пересувних джерел.

Таблиця 1

Середнє значення кількості викидів парникових газів від стаціонарних та пересувних джерел за період 2008-2018 роки, тис. тон

Забруд. речовина Період	Оксид азоту		Оксид вуглецю		Діоксид вуглецю		Метан	
	Стаціонарні джерела	Пересувні джерела	Стаціонарні джерела	Пересувні джерела	Стаціонарні джерела	Пересувні джерела	Стаціонарні джерела	Пересувні джерела
2008-2010	6,5	2,2	1054,8	1917,2	164000	33,6	866,9	8,3
2011-2014	14,6	2	963,4	1746,7	187800	22,1	815,3	7,6
2015-2018	9	0,9	764,8	1078,7	135000	23,1	482,7	4,8

* Джерело: розроблено автором на основі [6].

Результат аналізу середніх значень викидів за три періоди свідчить про те, що статистично кількісний показник було знижено за рахунок сукупності факторів, в числі яких заходи з охорони атмосферного повітря і озонового шару, які здійснювало Міністерство екології та природних ресурсів, а також за рахунок зменшення показника викидів від стаціонарних джерел, які знаходяться на окупованих територіях держави, тобто через відсутність можливостей для моніторингу атмосферного повітря непідконтрольних територій.

Для оцінки регіонального рівня атмосферних забруднень, найбільш показовим є Донецька область. Аналіз стану атмосферного повітря у Донецькій області, свідчить про

стабілізацію та зменшення рівнів забруднення протягом 2012-2015 років, адже багато промислових підприємств знизили свою потужність, а деякі взагалі зупинили роботу.

Протягом 2016-2018 років спостерігається збільшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря по відношенню до попередніх років внаслідок збільшення потужності підприємств. За даними Головного управління статистики у Донецькій області [4], викиди в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення у 2018 році становили 790,2 тис. т (31,5 % від загальних викидів по Україні), що на 0,7 % більше, ніж у 2017 році.

Результати діяльності українського уряду (за звітами Міністерства енергетики та захисту довкілля України та НЕК «Укренерго») щодо реалізації умов «Паризької конвенції 2015р.» свідчать про виконання окремих положень, а саме: розроблено і прийнято проект Національного кадастру антропогенних викидів із джерел і абсорбції поглиначами парникових газів за 1990-2017 роки; розроблено та затверджено стратегію покращення якості атмосферного повітря в рамках Стратегії державної екологічної політики України; розроблено геоінформаційну систему «Відкрите довкілля» (інтерактивна екологічна мапа України, що об'єднає на одній платформі екологічні дані про стан водних ресурсів, атмосферного повітря та фінансів, завдяки проекту «Open Access»).

Збереження та посилення позитивних тенденцій потребує подальшої наполегливої праці й реалізації комплексу заходів, що, зокрема, відображено у «Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року» [2]. Так, заплановано: перехід до енергосистеми, яка передбачає використання джерел енергії з низьким вмістом вуглецю; розбудову джерел чистої електричної та теплової енергії; підвищення енергоефективності й енергозбереження в усіх секторах економіки та на об'єктах житлово-комунальної інфраструктури; стимулювання використання альтернативних нафтопродуктам моторних палив і перехід вантажних та пасажирських перевезень на більш екологічно чисті види транспорту; збільшення обсягів поглинання вуглецю завдяки застосуванню кращих практик ведення сільського та лісового господарства, адаптованих до зміни клімату; скорочення викидів парникових газів, таких як метан та оксид азоту, пов'язаних переважно з переробкою видобувного палива, відходами сільського господарства, побутовими відходами.

Щодо імплементації досвіду прогресивних країн, слід звернути увагу на поради експертної групи ІРСС, яка пропонує такі пункти для підвищення якості національної інвентаризації забруднень:

- розбудова нормативно-правового забезпечення Національної системи інвентаризації викидів та поглинання парникових газів (НСІВППГ);
- підвищення рівня автоматизації розрахунку викидів та формування Національного кадастру за рахунок комплексної автоматизації діяльності НСІВППГ;
- поліпшення національної статистичної бази в контексті підвищення якості проведення національної інвентаризації за рахунок удосконалення існуючих та створення нових форм статистичної звітності;
- удосконалення методичної бази та модельного забезпечення проведення розрахунків обсягів викидів та поглинання парникових газів в Україні.

Отже, національна стратегія боротьби з атмосферним забрудненням та посиленням парникового ефекту [3] полягає у виконанні ряду заходів, а саме: скорочення використання викопних джерел енергії: вугілля, нафти й газу; більш ефективного використання енергії; широке впровадження енергозберігаючих технологій та розвиток альтернативної енергетики (використання поновлюваних джерел енергії); впровадження нових екологічно чистих і низьковуглецевих технологій, зокрема, застосування холодоагентів і спінювачів з низьким (нульовим) потенціалом глобального потепління; боротьба з лісовими пожежами, відновлення лісів – природних поглиначів вуглекислого газу з атмосфери.

Висновки. Дослідження забруднення атмосфери України свідчить на користь позитивних зрушень, а саме зниження емісії парникових газів від стаціонарних та пересувних джерел при одночасному зростанні сукупного виробництва. Навіть збільшення кількості промислових підприємств в останні роки, не призвело до посилення забруднення. Проте, Україна, й надалі, залишається в колі країн з найгіршою екологічною ситуацією в Європі. Рівень забруднення повітря в окремих регіонах та промислових містах набагато перевищує середньостатистичні показники. Відтак, подальшими пріоритетами енергетичної та екологічної політики України повинні залишатися: активізація заходів щодо реалізації стратегії низьковуглецевого розвитку економіки країни та впровадження інноваційних технологій; забезпечення енергетичної безпеки та енергетичної достатності; підвищення енергоефективності та енергозбереження; суттєве розширення використання поновлюваних джерел енергії; зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище; активна міжнародна співпраця та участь у глобальній боротьбі зі зміною клімату.

Список використаної літератури

1. Доклад о разрыве в уровнях выбросов 2018 года [Электронный ресурс] // Программа ООН по окружающей среде.- 2018. – 27 ноября. – Режим доступа : <https://www.unenvironment.org/ru/resources/doklad-o-razryve-v-urovnyakh-vybrosov-2018-goda> ; Doklad o razryve v urovnyakh vybrosov 2018 goda [Elektronnyy resurs] // Programma OON po okruzhayushchey srede.- 2018. – 27 noyabrya. – Rezhim dostupa : <https://www.unenvironment.org/ru/resources/doklad-o-razryve-v-urovnyakh-vybrosov-2018-goda>
2. Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року [Електронний ресурс] // Міністерство енергетики та захисту довкілля України. – Режим доступу : <https://menr.gov.ua/news/31815.html> ; Stratehii nyzkovuhletsevoho rozvytku Ukrainy do 2050 roku [Elektronnyy resurs] // Ministerstvo enerhetyky ta zakhystu dovkillia Ukrainy. – Rezhym dostupu : <https://menr.gov.ua/news/31815.html>
3. Огляд світового досвіду зниження обсягів антропогенних викидів парникових газів на об'єктах енергетики [Електронний ресурс] : підгот. відділом інформ.-аналітич. забезп. зарубіж. інформ. НТЦЕ НЕК «Укренерго». - Київ, 2013.– Режим доступу : <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/5.-Vykydy.pdf> ; Ohliad svitovoho dosvidu znyzhennia obsiahiv antropohennykh vykydiv parnykovykh haziv na obiektakh enerhetyky [Elektronnyy resurs] : pidhot. viddilominform.-analitich. zabezp.zarubizh.inform. NTTsE NEK «Ukrenerho». - Kyiv, 2013.– Rezhym dostupu : <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/5.-Vykydy.pdf>
4. Навколишнє середовище [Електронний ресурс] : статистична інформація // Головне управління статистики у Донецькій області. – Режим доступу : <http://donetskstat.gov.ua/statinform1/environment.php> ; Navkolyshnie seredovyshe [Elektronnyy resurs] : statystychna informatsiia // Holovne upravlinnia statystyky u Donetskii oblasti. – Rezhym dostupu : <http://donetskstat.gov.ua/statinform1/environment.php>
5. Огляд розвитку сектору ВДЕ [Електронний ресурс] : [презентація] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, I квартал 2018, II квартал 2019 // Slideshare. – Режим доступу : <https://www.slideshare.net/NKREKP>; Ohliad rozvytku sektoru VDE / Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh, I kvartal 2018, II kvartal 2019. URL: <https://www.slideshare.net/NKREKP>
6. Викиди забруднюючих речовин і парникових газів у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення [Електронний ресурс] : архів / Держстат України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ns/vzap/arch_vzap_u.htm ; Vykydy zabrudniuiuchykh rehovyn i parnykovykh haziv u atmosferne povitria vid statsionarnykh dzherel

zabrudnennia [Elektronnyi resurs] : arkhiv / Derzhstat Ukrainy. – Rezhym dostupu : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ns/vzap/arch_vzrap_u.htm

7. Падерно Д.Ю. Шляхи виконання Україною зобов'язань по викидах в атмосферу відповідно до Угоди про асоціацію [Електронний ресурс] : [презентація] / Д. Ю. Падерно // Проблеми екології та експлуатації об'єктів енергетики : XXVI Міжнародна конференція, м. Одеса, 21-23 вересня 2016 р. – Режим доступу : http://engecology.com/wp-content/uploads/2015/08/20-paderno_prez_konf_2016_obshch_75_3.pdf ; Paderno D.Iu. Shliakhy vykonannia Ukrainoiu zoboviazan po vykydakh v atmosferu vidpovidno do Uhody pro asotsiatsiiu [Elektronnyi resurs] : [prezentatsiia] / D. Yu. Paderno // Problemy ekolohii ta ekspluatatsii ob'ektiv enerhetyky : KhKhVI Mizhnarodna konferentsiia, m. Odesa, 21-23 veresnia 2016 r. – Rezhym dostupu : http://engecology.com/wp-content/uploads/2015/08/20-paderno_prez_konf_2016_obshch_75_3.pdf

Стаття надійшла до редакції 07.10.2019.

Pasternak O.
Mityushkina K.
Lazarenko D.

ECONOMIC GROWTH AND THE ENVIRONMENTAL STATE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTING THE LOW CARBON DEVELOPMENT STRATEGY

Today, further economic development is impossible without taking into account the environmental component. Over the past year, Ukraine has adopted several important documents in the field of environmental policy, in particular, approved the Plan of Measures for Implementation of the Concept of Implementation of the State Policy on Climate Change; a low carbon development strategy has been developed and legislation on monitoring of greenhouse gas emissions has been started. However, this is not enough to achieve the goals of the Paris Agreement and remains one of the most ambitious targets for reducing greenhouse gas emissions.

The article investigates the current state of atmospheric pollution in Ukraine. The main pollutants, their volumes, structure and sources of formation are analyzed. The major contributors to the overall structure of air pollutants are the four major greenhouse gases: nitrous oxide, carbon monoxide, carbon dioxide and methane. It is confirmed that the main pollutants of the atmosphere are the enterprises of ferrous metallurgy, thermal energy, coal and oil and gas industry. The areas with the highest volume of pollution from stationary sources have been identified. Donetsk, Dnipropetrovsk, Ivano-Frankivsk and Zaporizhzhya regions received the highest pollution from stationary sources. The factors that influence the process of formation of a high concentration of greenhouse gases are identified. Trends in the relationship between economic shifts and the state of the environment have been identified. The reduction of the ecological capacity of the gross domestic product was confirmed. The territorial distribution of greenhouse gases, the level of their concentration in Ukraine and, in particular, in the Donetsk region were evaluated.

Taking into account the recommendations of international institutions regarding the necessity of intensifying Ukraine's low carbon strategy, further priority directions of Ukraine's energy and environmental policy are outlined.

Keywords: environment, greenhouse gases, stationary sources, atmospheric pollution, sustainable development, greening.

T. V. Marena
A. M. Peronko

DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF THE DEBT SECURITY OF UKRAINE

The paper considers the concept of country's debt security and studies approaches to assessing its level. The international and Ukrainian official methods of determining the level of debt security are investigated. The absolute indicators of indebtedness and debt ratios are dwelled on. The integral index of debt security of Ukraine for the period of 2007-2018 is calculated according to the Methodic recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine adopted in 2013. It is found out that the official method has deficiencies and needs to be improved. The method for calculating the debt security index of Ukraine is developed by expanding the list of debt security components. Using a correlation modeling tool, a system of factor indicators that significantly correlates with the dynamics of the debt security index is determined. To confirm the advisability of proposals towards improving the list of debt security indicators and the importance of the proposed indicators, a multi-factor linear regression model is constructed to characterize the influence of the main factors on the level of debt security of Ukraine.

Key words: *public debt, debt security, debt security index, indebtedness, country's solvency, external debt.*

DOI 10.34079/2226-2822-2019-9-18-79-86

In terms of dynamic development of financial relations both on the national and international levels, there is a significant increase in demand for financial resources from all countries of the world. An important source of economic development financing is borrowing in the form of domestic and international loans. Inefficient use of borrowed funds often results in countries' inability to meet their debt repayment obligations. The absence of clear debt service repayment schemes leads to the accumulation of domestic and external debt and the inability to repay it in time, which can result in a debt crisis and a decrease in the level of debt security. The state of public debt today is one of the most important criteria for assessing the level of economic, in particular, financial security of the country.

Issues of state debt formation and management as well as the importance of ensuring an optimal level of debt security are widely discussed in actual scientific studies. The general aspects of determining the level and components of national economic security, the criteria and indicators for assessing the financial security of the country are considered in the scientific works of O. Bendesyuk, Z. Varnaliy, S. Onishchenko and other scholars [1, 3]. The theoretical approaches to assessing the debt security of the state based on the consideration of foreign experience and Ukrainian practices are presented in the studies of such Ukrainian scientists as T. Bogdan, O. Vlasyuk, O. Tymoshenko, I. Chui and others [2, 4, 10, 11]. Alongside it, in terms of aggravation of the problems of internal and external debt in Ukraine there is a growing necessity of permanent monitoring of the state of the debt security. In this regard, there is a need to develop and optimize the existing methods of determining the level of debt security. All the facts mentioned above prove the relevance of this study.

The study is aimed at considering the methods of the debt security evaluation in Ukraine and on this basis identifying the ways to improve scientific and methodical approaches towards assessing the level of country's debt security.

Debt security of the state is considered to be an appropriate level of internal and external indebtedness that takes into account the cost of service and efficiency of internal and external borrowing. It must ensure the state's ability to fulfill debt obligations without increasing debt

burden and eliminating the need of relieving or restructuring of public debt and be enough to meet the overall social and economic needs that do not threaten the state sovereignty and its financial system. Debt security is also characterized as an appropriate level of debt independence, stability and solvency of the country in terms of the impact of risky destabilizing factors of public debt [6]. Proper government policy to ensure the optimal level of internal and external debt security is to be based on the results of monitoring of its current state. The analysis of scientific studies that focus on methods of the debt security assessment, has allowed to identify the following approaches to determine the level of security: determining the level of debt security based on evaluation of its individual indicators; comprehensive assessment of the level of debt security by calculating the integral index of security [1, 2, 6, 7, 8, 10, 11].

The scientific and methodical approach based on assessing individual indicators of the debt security involves monitoring of the main indicators of the indebtedness and the solvency of the country. In international practice, a wide range of relevant indicators is used, but there is no common system of indicators and their marginal values to determine the level of debt security. According to the international experience, the main criterion for assessing debt security is the ratio of public debt to GDP. Other indicators of indebtedness used most often are the following ones: the ratio of the public debt to the state budget revenues; the ratio of the total amount of annual payments on external debt to the state budget revenues; the ratio of the total amount of annual payments on public debt to GDP; and a large number of indicators characterizing the level of external debt. The methodology used by the World Bank anticipates monitoring of the following debt ratios: external debt stocks to exports (%); external debt stocks to GNI (%); debt service to exports (%); short-term to external debt stocks (%); multilateral to external debt stocks (%); reserves to external debt stocks (%) [12].

Evaluation of country's debt security by analyzing of individual indicators of indebtedness and solvency is relatively simple approach, but it has some drawbacks. If various security indicators vary in different directions (some of them indicate an increase in security level and others show security worsening), it may be difficult to conclude what impact will prevail. Moreover, this approach makes it impossible to conduct a comparative analysis of the dynamics of debt security over the years. Taking into account all mentioned above, the scientific and methodic approaches that provide a comprehensive assessment of the level of debt security are considered to be more effective. These techniques are based on the calculation of the integral index of the debt security and allow to determine the change in the level of debt security of the state in dynamics compared to threshold levels.

In Ukraine, there is an official method of calculating the integral index of the debt security, according to which the debt security is a component of financial security of the state. Nowadays, the debt security index is calculated in accordance with the Methodic recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine, approved in 2013 [8]. The Methodic recommendations determine the nine components of economic security (including indicators of debt security) and their thresholds levels. According to this document, the debt security indicators in Ukraine include: the ratio of public and publicly guaranteed debt to GDP; the ratio of gross external debt to GDP; weighted average yield of government bonds on the primary market; Index EMBI (Emerging Markets Bond Index) + Ukraine; the ratio of official international reserves to gross external debt [8].

Integral debt security index is defined as:

$$I_{debt} = \sum_{i=1}^n d_i \times y_i \quad (1)$$

where I_{debt} – integrated (aggregate) index of the debt security;
 d_i – weighting factor that determines the degree of contribution of the i -th indicator in the integral index of debt security;
 y_i – normalized score of i -indicator of debt security [8].

The method of 2013 has certain advantages over the previous technique adopted in 2007 [7]. According to the actual approach, calculation of the debt security index is somewhat simplified by reducing the number of security indicators from nine to five, while for each of the indicators recommendations for its calculation are given. In addition, the relevant recommendations indicate specific sources for receiving input data on the state of debt. Finally, the new method clearly indicates which debt security indicators are stimulators and which are de-stimulators, and provides a more clear and understandable algorithm for the valuation of the appropriate indicators. On the other hand, reduction in the number of the debt security indicators used for the calculation of the integral index can lead to incomplete account of the factors of the country's debt dependence and solvency formation and decrease the degree of objectivity of the integral index of debt security. Thus, the availability of various methods allows to choose the best approaches for assessing the state of debt security, taking into account the available indicators, the purpose of determining the level of debt security, technical, information and analytical capabilities of the individual or body undertaking the assessment.

In order to assess the debt security comprehensively both absolute and relative indicators can be used. Among the absolute figures, there is total value of public and publicly guaranteed debt, amount of foreign debt, the volumes of external and domestic public debt.

The main relative indicators of indebtedness, which are more informative compared to absolute indicators, are:

- the ratio of total public and publicly guaranteed debt to GDP (%). The mentioned indicator is a key factor in the debt assessment and development of measures to strengthen debt security, since its critical value is taken into account in the official method for calculating the debt security of Ukraine;
- the level of external debt per capita. It is used in international practice; the level of this indicator is considered critical if it exceeds 200 US dollars [6]. Some European countries that carry out the restructuring of the economy and ensure economic growth by attracting long-term foreign loans have increased the margin of this indicator to 300 US dollars of debt per capita. In Ukraine, this indicator is not used in the official method of debt security calculating;
- the ratio of external debt to the annual exports of goods and services. This indicator shows the country's potential for repayment of foreign debt at the expense of export-oriented industries and sectors of the domestic economy, i.e. it shows the dependence of the national economy on foreign capital inflows;
- the ratio of official international reserves to the volume of gross external debt shows whether the country can use its reserves to repay external debt.

To calculate the integral index of debt security of Ukraine the Methodic recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine 2013 is used. Taking into account the lack of data on the dynamics of the EMBI+ Ukraine index in open access, it is proposed to exclude this indicator from the calculation of the debt security index, while the weighting factor of this indicator should be proportionally distributed among other indicators. The calculated integral indices of the level of Ukraine's debt security for the analyzed period tend to decrease, which indicates a deterioration of the situation in the field of debt security (table 1).

Table 1

Integral index of debt security of Ukraine in 2007-2018

Indicator	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	The weighting factor
1) The ratio of public and publicly guaranteed debt to GDP, %	0.2670	0.2670	0.3080	0.2671	0.1885	0.2567	0.1594	0.0456	0.0403	0.0396	0.0446	0.0526	0.2670

2) The ratio of gross debt to GDP, %	0.1483	0.1451	0.0427	0.0438	0.0494	0.0494	0.0483	0.0393	0.0288	0.0313	0.0366	0.0430	0.2693
3) The average weighted yield of T-bills in the primary market, %	0.1400	0.0413	0.0401	0.0581	0.0852	0.0378	0.0373	0.0364	0.0375	0.0854	0.0563	0.0275	0.2225
4) The ratio of official international reserves to gross debt, %	0.2940	0.0814	0.0652	0.0768	0.0639	0.0440	0.0347	0.0144	0.0270	0.0333	0.0393	0.0438	0.2412
<i>Integral index of debt security</i>	<i>0.6453</i>	<i>0.5434</i>	<i>0.4585</i>	<i>0.4335</i>	<i>0.3974</i>	<i>0.3977</i>	<i>0.2837</i>	<i>0.1497</i>	<i>0.1282</i>	<i>0.1867</i>	<i>0.1742</i>	<i>0.1669</i>	<i>1.0000</i>

Note. Calculated on the basis of data [5, 9]

The integral index of debt security has always been less than 100%, which is rather normal situation. But if up to 2013 the level of debt security was still in optimal range, in subsequent years the index has exceeded the permissible margins. This is especially true for the period of 2014-2015, when the indicator was nearly 15% and 13% respectively. This is due to the aggravation of political and economic crisis in Ukraine, the national currency depreciation. The ratio of gross external debt to GDP since 2009 and the amount of public and publicly guaranteed debt to GDP in 2014 exceeded the critical limits. Till 2015 the decrease in the ratio of international reserves to gross debt was observed, but from 2016, in contrast, one can see positive trends. Also, since 2016, the level of debt security is gradually increasing, but remains outside the optimal range.

It should be noted that in general the integral index of debt security, calculated on the basis of the official method, rather informatively reflects the level of indebtedness of Ukraine. At the same time, considering the list of indicators (components) of debt security, the official method does not assess the volume of domestic debt, revenues and expenditures of the public budget, as well as exports of the country, which in some way determines the solvency of the state. Consequently, the method for calculating the integral index of debt security needs to be improved. The study of existing methods for assessing the level of debt security and the practical testing of the official method for calculating the integral index of debt security in Ukraine allow to state that the current method is not ideal one and has certain disadvantages.

An important stage in the assessment of security, on which the information content and objectivity of the obtained integral indexes depends, is the selection of indicators for the list of debt security components. Indicators should be selected on the basis of the principles of representativeness, reliability and availability of information, should most fully characterize each of the sub-indices, taking into account the previous accumulated evaluation experience, developments of domestic and foreign scholars in the field of economic, in particular, debt security, as well as indicators of economic security defined by the international organizations [1]. However, as it was noted above, the absence of data on the dynamics of the EMBI+ Ukraine index in open access violates the requirement for the availability of security indicators. In view of this, it is proposed to exclude this indicator from the list of components of the debt security index (the weighting indicator of the indicator should be proportionally distributed among other indicators).

Another way of improvement of the method for determining the integral index of debt security is the revision of the list of indicators used to calculate it. To identify the indicators that potentially can be included in the calculation of the index, a correlation analysis of the relationship between the calculated integral index of debt security and some indicators of Ukraine's indebtedness and solvency has been carried out. For correlation analysis, several factors were chosen, namely, indicators for calculating debt security index in accordance with the Methodic recommendations for calculating the level of economic security in Ukraine (the ratio of public and publicly guaranteed debt to GDP (x_1); the ratio of gross external debt to GDP (x_2); weighted average yield of government bonds on the primary market (x_3); the ratio of official international reserves to the volume of gross external debt (x_4)) and factors that also effect debt security, but are not included in

the current method (the ratio of external debt to exports (x_5); the ratio of public and publicly guaranteed debt to state budget revenues (x_6); level of external debt per capita (x_7)).

According to the results of analysis, Ukraine's debt security have the most noticeable correlation with the ratio of public and publicly guaranteed debt to GDP (correlation coefficient is -0.9296), the ratio of official international reserves to gross external debt (0.9215) and the ratio of gross external debt to GDP (-0.82). Among the indicators that are not used in the official method, such factor as the ratio of the public and publicly guaranteed debt to the state budget revenues has the closest reverse relationship with the debt security index (-0.92). The ratio of external debt to export (-0.8337) and the level of external debt per capita (-0.7333) have a significant reverse correlation with the debt security index too. Such factor as weighted average yield of government bonds on the primary market has a correlation of average force (-0.5226). It should be taken into consideration that a very close direct relationship between the factors x_1 and x_2 , x_2 and x_5 , x_1 and x_6 is found out; the tightness of the correlation is approximately identical. Since factors x_1 and x_5 have a greater correlation with the integral index of debt security, the factor x_2 can be eliminated to simplify the method. As soon as factors x_1 and x_6 have a very close correlation with the debt security index, it is proposed to use both indicators in the method. Thus, taking into account the growth of the national economy dependence on external creditors the use of indicators of external indebtedness within the improved method of the debt security index calculation becomes more significant.

To confirm the advisability of proposals for improving the list of debt security indicators and the significance of the proposed indicators, a multi-factor linear regression model has been developed reflecting the dependence of the debt security index on the selected factor characteristics:

$$I_{debt} = 0.7567 - 0.0091x_1 - 0.0088x_3 + 0.0029x_4 + 0.05652x_5 + 0.0935x_6 - 0.00009x_7 \quad (2)$$

The determination coefficient is 0.99, i.e. the share of variation of factor characteristics accounts for most of the variation of the resultant characteristic compared to the factors that are not considered in the model and influence the change of the resultant characteristic. The proposed multi-factor linear regression equation can be used for additional strengthening of calculations of the integral debt security index, as well as determination of components that have the greatest impact on the level of debt security of the country, when justifying the main directions of reducing the debt burden on the national economy and increasing the solvency of the state.

Thus, in terms of aggravation of the problems of internal and external debt in Ukraine there is a growing necessity of permanent monitoring of the state of debt security. Estimation of the debt security level can be based both on the assessment of its indicators and complex assessment through the calculation of the integral index of debt security. Evaluation of a debt security based on the analysis of indicators of debt is more simple method. However, scientific and methodical approaches that provide a comprehensive assessment of the debt security are more efficient. In Ukraine, the assessment of the debt security is based on the Methodic recommendations for calculating the level of economic security adopted in 2013. Qualitative analysis and practical application of this technique to calculate the debt security index of Ukraine revealed its shortcomings. First, due to the lack of data on the dynamics of the index EMBI+ Ukraine in the open access, which violates the requirement of informational accessibility of security indicators, it is proposed to exclude this indicator from the list of components of the index with a proportional distribution of its weighting among other indicators. Second, taking into account the growing dependence of the national economy on external creditors, the international experience in assessing debt burden, as well as considering the results of the correlation analysis of the relation between the calculated integral debt security index and some indicators of Ukraine's indebtedness and solvency, an improved list of indicators to be used to calculate the debt security index is offered.

It is determined that concurrent use of both approaches towards the assessment of debt security state (monitoring of individual indicators of indebtedness and solvency and calculating the

integral index of debt security with the help of the improved method) will allow to increase the objectivity of the obtained assessments of the level of debt security of Ukraine and to identify the components that have the greatest impact on it, which is extremely necessary for justification of prior ways of reducing the debt burden on the national economy and raising the solvency of the state. The solution to these problems can be the subject of further research in this area.

Список використаної літератури

1. Бендесюк О. О. Критерії і індикатори соціально-економічної безпеки / О. О. Бендесюк // Вісник Хмельницького університету. Економічні науки. – 2010. – № 1, Т. 2. – С. 7-11 ; Bendesiuk O.O. Kryterii i indykatory sotsialno-ekonomichnoi bezpeky / O. O. Bendesiuk // Visnyk Khmelnytskoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2010. – № 1, Т. 2. – С. 7-11.

2. Боргова стійкість державних фінансів / за ред. Т. І. Єфименко, С. А. Єрохіна, Т. П. Богдан. – Київ : ДННУ «Акад. фін. управління», 2014. – 712 с. ; Borhova stiikist derzhavnykh finansiv / za red. T. I. Yefymenko, S. A. Yerokhina, T. P. Bohdan. – Kyiv : DNNU «Akad. fin. upravlinnia», 2014. – 712 s.

3. Варналій З. Сучасні тенденції структурних складових фінансової безпеки України в умовах глобальних перетворень / З. Варналій, С. Онищенко // Формування ринкової економіки в Україні. – 2016. – Вип. 35, Ч. 1. – С. 75-80 ; Varnalii Z. Suchasni tendentsii strukturnykh skladovykh finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalnykh peretvoren / Z. Varnalii, S. Onyshchenko // Formuvannia rynkovoї ekonomiky v Ukraini. – 2016. – Vyp. 35, Ch. 1. – S. 75-80.

4. Власюк О. С. Боргова стійкість як стратегічний напрям підвищення рівня фінансової безпеки [Електронний ресурс] : аналітична доповідь / О. С. Власюк, Л. Г. Шемаєва, Л. П. Лондар. – Київ : НІСД, 2016. – 50 с. – Режим доступу : <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/borg-1fd6c.pdf> ; Vlasiuk O.S. Borhova stiikist yak stratehichnyi napriam pidvyshchennia rivnia finansovoi bezpeky [Elektronnyi resurs] : analitychna dopovid / O. Vlasiuk, L. H. Shemaieva, L. P. Londar. – Kyiv : NISD, 2016. – 50 s.– Rezhym dostupu : <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/borg-1fd6c.pdf>

5. Державний борг та гарантований державою борг [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg> ; Derzhavnyi borh ta harantovanyi derzhavoiu borh [Elektronnyi resurs] // Ministerstvo finansiv Ukrainy. – Rezhym dostupu : <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg>

6. Котіна Г. Боргова безпека України: оцінка, ризики та перспективи / Г. Котіна, М. Степура, П. Кондро // Схід. - 2017. - № 3. - С. 10-15 ; Kotina H. Borhova bezpeka Ukrainy: otsinka, ryzyky ta perspektyvy / H. Kotina, M. Stepura, P. Kondro // Skhid. - 2017. - № 3. - S. 10-15.

7. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07> ; Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Elektronnyi resurs] : Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 02.03.2007 r. № 60. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07>

8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> ; Pro zatverdzhennia Methodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Elektronnyi resurs] :

Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29 zhovtnia 2013 r. № 1277. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>

9. Статистика Національного банку України [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/statistic> ; Statystyka Natsionalnoho banku Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Natsionalnyi bank Ukrainy. – Rezhym dostupu : <https://www.bank.gov.ua/statistic>

10. Тимошенко О. В. Європейські критерії оцінювання боргової безпеки / О.В. Тимошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 7. - С. 366-376 ; Tymoshenko O. V. Yevropeyski kryterii otsiniuvannya borhovoї bezpeky / O.V. Tymoshenko // Aktualni problemy ekonomiky. – 2015. - № 7. - S. 366-376.

11. Чуй І. Методичні підходи до оцінювання боргової безпеки / І. Чуй, О. Мицак // Науковий вісник НЛТУ України. - 2016. - Вип. 26.6. - С. 225-231 ; Chui I. Methodychni pidkhody do otsiniuvannya borhovoї bezpeky / I. Chui, O. Mytsak // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. - 2016. - Vyp. 26.6. - S. 225-231.

12. International Debt Statistics 2020 [Electronic resource] // World Bank Group, 2019. – 174 p. – Mode of access: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32382/9781464814617.pdf>

Стаття надійшла до редакції 25.10.2019

Т. В. Марена
А. М. Перонко

РОЗВИТОК НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню сучасних методик визначення рівня боргової безпеки України і на цій основі ідентифікації шляхів удосконалення науково-методичних підходів до оцінки рівня боргової безпеки національної економіки. Зазначено, що в умовах загострення в Україні ситуації із внутрішньою та зовнішньою заборгованістю зростає необхідність постійного моніторингу стану боргової безпеки держави. Встановлено, що визначення рівня боргової безпеки може здійснюватися на основі як аналізу окремих її показників, так і комплексної оцінки через розрахунок інтегрального індексу безпеки. При цьому більш ефективними є науково-методичні підходи, що дозволяють отримати інтегральну оцінку рівня боргової безпеки.

В Україні розрахунок рівня боргової безпеки здійснюється на основі Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки 2013 р. Якісний аналіз та практичне застосування даної методики для розрахунку індексу боргової безпеки України дозволили виявити її недоліки. По-перше, у зв'язку з відсутністю даних щодо динаміки індексу ЕМВІ+ Україна у відкритому доступі, що порушує вимогу щодо інформаційної доступності показників безпеки, запропоновано виключити цей індикатор із переліку складових індексу із пропорційним розподілом його вагового коефіцієнту між іншими індикаторами. По-друге, беручи до уваги зростання залежності національної економіки від зовнішніх кредиторів, світовий досвід оцінки боргового навантаження, а також враховуючи результати кореляційного аналізу взаємозв'язку розрахованого інтегрального індексу боргової безпеки з окремими показниками заборгованості та платоспроможності України, запропоновано удосконалений перелік індикаторів, що мають використовуватися для обчислення індексу боргової безпеки. Зокрема, зазначено, що при розрахунку інтегрального індексу боргової безпеки доцільно застосовувати у якості індикаторів такі показники, як: відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, відношення офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, відношення зовнішнього боргу до експорту, відношення державного та гарантованого

державною боргу до доходів державного бюджету, рівень зовнішньої заборгованості на одну особу. Визначено, що одночасне застосування методу аналізу окремих індикаторів безпеки та методу розрахунку інтегрального індексу безпеки дозволить підвищити об'єктивність отриманих оцінок рівня боргової безпеки та визначити складові, які мають на неї найбільший вплив, що є необхідним для обґрунтування пріоритетних напрямів зменшення боргового навантаження на національну економіку та підвищення платоспроможності держави.

Ключові слова: державний борг, боргова безпека, індекс боргової безпеки, боргове навантаження, платоспроможність

УДК 349.6

Х. С. Мігюшкіна
А. І. Зарагулова

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

До найбільш гострих протиріч, що мають нині глобальний характер, відносяться проблеми між суспільством і природою. Суть проблем між суспільством і природою визначається постійно зростаючою потребою суспільного виробництва в природних ресурсах і прогресуючому погіршенні умов життєдіяльності людини. Управління природокористуванням є лише одним із зрізів, або аспектів більш широкої проблеми - раціоналізації господарювання, і основним суб'єктом господарювання, на рівні якого повинна вирішуватися ця проблема, є підприємство-природокористувач.

Використання всього спектру інструментів як адміністративного, так і особливо економічного характеру підвищує ефективність державного регулювання в сфері природокористування, і забезпечує досягнення екологічної безпеки регіонального розвитку. Метою екологічного управління є зменшення деструктивного впливу виробничих процесів на навколишнє середовище, зниження ресурсо- та енергоємності продукції, загальне підвищення ефективності використання природних ресурсів. Формування ефективного механізму управління природокористуванням в Україні потребує дослідження зарубіжного досвіду.

Статтю було присвячено вивченню інституційних засад екологічного управління України та Польщі. Досліджено особливості польської системи екологічного управління. Виявлено важливі аспекти екологічного управління Польщі, до яких відносять: нормування якості елементів довкілля; нормування якості палива; нормування викидів шкідливих речовин; ліцензування виробничої діяльності; планування і поділ території на зони. Проведено порівняння систем управління довкіллям та загальні принципи діяльності держави в галузі навколишнього середовища України й Польщі. Розглянуто ринкові регулятори природокористування, які використовуються в Польщі.

Визначено основні пріоритети охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів в Україні. Упорядковано нормативно-правову базу екологічного регулювання за рахунок виділення таких блоків: конституційне, еколого-правове та міжнародне. Існуюча система методів управління природними ресурсами в Україні включає адміністративні, економічні та ринкові методи. В статті систематизовано методи управління природними ресурсами з виокремленням стимулюючих, примусових, підтримуючих та ринкових функцій. Ґрунтуючись на польському досвіді визначено напрямки вдосконалення екологічного управління в Україні.

Ключові слова: природні ресурси, природокористування, державне екологічне управління, механізм управління природними ресурсами, бізнес-адміністрування природокористування.

Актуальність проблеми.

У зв'язку з інтенсивним використанням природних ресурсів, їх виснаженням і деградацією вони стають предметом все більшої уваги багатьох галузей науки: економіки, екології, географії, геології тощо. Комплексне використання природних ресурсів встановлює можливість і необхідність варіантного підходу до їх використання. Надмірна ресурсо- та енергоємність української економіки, переважання важких галузей промисловості призвели до змін якості навколишнього природного середовища. Проблема екологічного управління та необхідність його вдосконалення на сьогодні є пріоритетною. Відповідно, тема, що присвячена вивченню зарубіжного досвіду екологічного управління та можливостей його імплементації в Україні є актуальною і своєчасною.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням формування політики природокористування присвячені праці таких вчених, як: О.О. Мінц, С.В. Макар, М.Ф. Реймерс, В.М. Степанов, В.В. Дергачов. Окремі засади екологічного управління вивчалися у роботах В.Я. Шевчука, П.Д. Біленчука, Ю.М. Саталкіна, Г.О. Білявського, Ю.О. Чирви. Незважаючи на те, що наукові дослідження багатьох авторів висвітлюють теоретичні основи політики природокористування, її основні особливості та інструментарій, окремі аспекти екологічного управління та природокористування потребують подальших розробок, що й зумовило вибір теми статті.

Метою статті є порівняння інституційних засад екологічного управління України та Польщі та визначення інноваційних заходів можливого вдосконалення системи охорони навколишнього природного середовища в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Природні ресурси – це природні компоненти та сили природи, що використовуються або можуть бути використані як засоби виробництва та предмети споживання для задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства, підвищення рівня життя людей[1, с. 112].

Природні ресурси є матеріальною базою виробництва, постійно споживаються ним і вимагають свого повного відновлення у натуральній формі. А відтак для забезпечення безпосереднього суспільного відтворення, процес праці пов'язаний з підготовкою природних елементів до включення у господарський обіг, має бути безперервним і проводиться у сфері як матеріального, так і нематеріального виробництва: капітального будівництва, сільського та лісового господарства, видобувної промисловості, рекреаційного господарства тощо. На базі цього забезпечується зв'язок між суспільством і природою та між окремими підрозділами сфери природокористування.

Природокористування - це експлуатація природи, виробничої сфери і наукової діяльності, яка спрямована на комплексне вивчення, розвиток, експлуатацію, відновлення, поліпшення і захист навколишнього середовища і природних ресурсів з метою розвитку продуктивних сил і сприятливих умов для життя суспільства[2, с. 110].

Термін природокористування поєднує суміжні поняття, такі як «природокористування» і «використання природних ресурсів».

У словнику юридичних термінів це поняття тлумачать таким чином: «використання природних ресурсів» – це отримання різними способами користі від природних об'єктів для задоволення соціально-економічних та інших потреб суспільства і людини; «природокористування» – юридично обумовлена діяльність громадян і юридичних осіб щодо використання об'єктів природи, що здійснюється, як правило, на основі відповідної ліцензії[3].

Відносини у сфері господарського освоєння, експлуатації, використання природних ресурсів базуються на праві власності чи праві користування, які в свою чергу, відображають приналежність природних ресурсів конкретним суб'єктам. Зважаючи на це, можна обґрунтувати тенденцію до розмежування права природокористування як особливого

правового титулу приналежності природних ресурсів певним суб'єктам та використання природних ресурсів як виду господарсько-економічної діяльності, пов'язаної з освоєнням природних ресурсів.

Слід зауважити, що поняття «природокористування», з одного боку підходить для позначення суб'єктивного права особи. З іншого боку, «природокористування», може мати багато значень, зокрема, позначати весь «процес взаємодії людини з природою, в результаті якого відбувається включення природних об'єктів до сфери життєдіяльності людини»[4, с. 36].

Окремої уваги потребує визначення категорії «екологічне управління». Екологічне управління є компонентом загальної системи управління, яке спрямоване на реалізацію екологічної політики та досягнення екологічних цілей, і включає в себе організаційну структуру, планування діяльності, функціональні обов'язки, методи, процедури і ресурси, а також підготовки спеціалізованого персоналу[4, с. 37]. Екологічне управління - це процес підготовки, прийняття рішень і реалізації рішень для досягнення екологічних цілей з використанням різних спеціалізованих і загальносистемних, адміністративних і економічних методів і механізмів[4, с. 39].

В Україні як і в інших країнах існує система методів управління природними ресурсами, що включає адміністративні, економічні та ринкові методи. Вона повинна враховувати взаємовплив людини, виробництва та природи.

Адміністративні методи ґрунтуються на використанні екологічних стандартів, правил та відповідних показників планування для реалізації природоохоронної діяльності, що встановлюються законодавством, а також покарань від догани до позбавлення волі чи сплати штрафів компанії та її керівникам. Однак цей метод дорогий і неефективний, оскільки вимагає постійного моніторингу та великої кількості контролю.

На відміну від адміністративних, економічні механізми екологічного управління є відносно новими в Україні. Економічні методи управління природними ресурсами належать до найпоширеніших у світовій практиці. На сьогодні прийнято виділяти наступні економічні стимули в управлінні природоохоронною діяльністю України: плата за забруднення навколишнього середовища, збори за спеціальне використання природних ресурсів, податки за забруднення навколишнього середовища, екологічне страхування, субсидії.

На відміну від економічних та адміністративних підходів, ринкові методи дають низку переваг для досягнення екологічних цілей. Ці методи, впливають на ціни (за допомогою податків або податкових пільг) та дають підприємствам стимули для впровадження технологічних інновацій, що в подальшому призведе до зниження негативного впливу на навколишнє середовище[5, с. 256]. Доцільним, на наш погляд, є систематизація методів управління за факторами впливу: стимулюючі, примусові, підтримуючі та ринкові (рис. 1).

Економічний механізм екологічного управління в Україні ґрунтується на концепції платності природокористування, охоплює систему економічних інструментів, спрямованих на акумулювання матеріальних ресурсів для реалізації природоохоронних програм та на спонукання товаровиробників до підвищення екологічності застосовуваних технологій і власної продукції. Застосування економічного механізму екологічного управління призвело до впровадження основ платного природокористування та дало можливість забезпечити надходження фінансових ресурсів для ліквідації наслідків забруднення довкілля.

У механізмі платежів реалізований принцип «забруднювач платить», що стимулює підприємця впроваджувати екологічні технології і здійснювати природоохоронні заходи. Але цей принцип поки що погано працює: легше заплатити за забруднення, чим будувати очисні споруди при дефіциті інвестиційних засобів[5, с. 260].

Рис 1. Методи управління природними ресурсами

* Джерело: розроблено автором на основі [5,6,7].

Державно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні та Польщі включає систему органів державної та громадської влади управління, що діють у галузі довкілля та виконують екологічні функції. Саме в цьому дусі поняття охорони навколишнього природного середовища в Польщі сприймається як дія компетентних органів з метою збереження природного балансу, необхідного для надання нинішнім та майбутнім поколінням сприятливих умов життя, права на використання природних ресурсів та для підтримки кількісного балансу й стану якості навколишнього середовища.

Польська система екологічного управління охоплює такі сектори:

2. Охорона та раціональне використання природних ресурсів (землі, ґрунту, води, лісів, рослин і тварин).

Охорона специфічних та цінних елементів довкілля, цінних елементів природи (національних парків, заповідників та природних пам'яток, цінних рослинних та тваринних видів), садівництво у містах, зелений туризм та відпочинок, захист природних парків, курортів та зелених місць в містах і селах.

3. Захист життя та здоров'я людей, які постраждали від процесу, який негативно впливає на навколишнє середовище людини (використання, переробка та безпечне захоронення відходів, захист від шуму, вібрації та радіації)[6].

Що ж стосується основних напрямків охорони навколишнього природного середовища в Україні, то слід відмітити, що у відповідності до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 року [9], до основних пріоритетів охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів належать:

- збереження такого стану кліматичної системи, який унеможливить підвищення ризиків для здоров'я та благополуччя людей і навколишнього природного середовища;
- досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку (ЦСР), які були затверджені на Саміті Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку у 2015 році;
- сприяння збалансованому (сталому) розвитку шляхом досягнення збалансованості складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети збалансованого (сталого) розвитку;
- інтегрування екологічних вимог під час розроблення і затвердження документів державного планування, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку та у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля;
- міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;
- запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, а також комплексного моніторингу стану навколишнього природного середовища;
- забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, підвищення рівня екологічної безпеки в зоні відчуження;
- забезпечення невідворотності відповідальності за порушення природоохоронного законодавства;
- застосування принципів перестороги, превентивності (запобігання), пріоритетності усунення джерел шкоди довкіллю, «забруднювач платить»;
- відповідальність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації;
- стимулювання державою вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють скорочення викидів парникових газів, зниження показників енерго- та ресурсоемності, модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на

навколишнє природне середовище, у тому числі вдосконалення системи екологічного податку за забруднення довкілля та платежів за використання природних ресурсів;

упровадження новітніх засобів і форм комунікацій та ефективної інформаційної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Таким чином, основні напрямки охорони довкілля в Україні, певною мірою, є співзвучними з польськими, оскільки включають в себе охорону та використання довкілля в цілому і його окремих елементів, зокрема: охорону територій та об'єктів екологічної мережі України, а також забезпечення екологічної безпеки та захист життєдіяльності людей.

Можна зробити висновок, що основна сфера охорони навколишнього природного середовища в Україні й Польщі схожі. Зокрема, це охорона територій та об'єктів екологічної мережі України; забезпечення безпеки довкілля та захист життєдіяльності населення.

Основні положення щодо управління навколишнім середовищем та охорони навколишнього середовища викладені в Конституції Польщі від 2 квітня 1997 року [8]. Зокрема, згідно зі ст. 5 Конституції, Республіка Польща зобов'язана берегти довкілля відповідно до принципів сталого розвитку. Окрім цього, відповідно до ст.68 Конституційні державні органи повинні боротися з епідеміями захворювань та запобігати негативним наслідкам для погіршення життя, здоров'я та навколишнього середовища.

Основні принципи діяльності держави у галузі навколишнього середовища викладені у статті 74 Конституції Польщі:

1. Державні органи проводять політику, що забезпечує екологічну безпеку для нинішніх та майбутніх поколінь.
2. За охорону навколишнього середовища покладено відповідальність державних органів.
3. Кожна людина має право бути поінформованою про стан та захист навколишнього середовища.
4. Державні органи влади підтримують діяльність громадян щодо охорони та покращення довкілля[8].

В Конституції України також містяться положення щодо реалізації функцій екологічного управління. Це показує ст. 16 Конституції України, яка встановлює обов'язки держави забезпечити екологічну безпеку, підтримувати екологічну рівновагу на території України та подолати наслідки Чорнобильської катастрофи. Конституція України також закріплює повноваження держави, органів місцевого самоврядування та виконавчих органів щодо навколишнього середовища, це: ст. 85 (п. 6), ст. 92 (п. 5), ст. 106 (п. 21), ст. 116 (п. 3), ст. 119 (п. 3) тощо[10].

Державне екологічне управління у Польщі та Україні є систематичним. Відмінною рисою польського екологічного механізму управління є те, що як член Європейського Союзу – Польща визнає існуючу систему управління навколишнім середовищем на рівні Європейського Співтовариства та має власну систему управління в галузі.

Польща дотримується основного пріоритету екологічної політики, визнаного всіма країнами ЄС, - запобігання забруднення шляхом передбачуваності і обережності. Це ілюструється використанням так званих «найкращих доступних технологій», тобто використанням таких методів виробництва, які забезпечують найвищий рівень екологічної безпеки на сучасному науково-технічному рівні. До ринкових регуляторів природокористування, які використовуються в Польщі належать:

1. Екологічний податок. Концепція оподаткування була розроблена таким чином, що ті компанії, чие виробництво є екологічно чистим, не опинились у не вигідному становищі з конкурентами через зростання цін на продукцію.

2. Податкові пільги і субсидії. Основне завдання - сприяти більш активному використанню сучасних досягнень науки і техніки. Втрата бюджетних ресурсів через запровадження податкових переваг компенсує податкові надходження компаній, які використовують екологічно небезпечні технології або виробляють екологічно шкідливі продукти.

3. Пільгові позики. Це важлива передумова для збереження екологічних інвестицій виробників. У списку бажаних кредитів заслуговують на особливу увагу такі методи, як безвідсоткові або низьковідсоткові позики. Вони включають в себе різні види пільгових кредитів для фінансової підтримки підприємств, які використовують ресурсоефективні і екологічні технології.

4. Платежі за забруднення довкілля: плата за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища та інші види шкідливого впливу на довкілля.

5. Цінова реформа. Згідно з польським досвідом, позитивні результати в зниженні забруднення можуть бути досягнуті завдяки різним цінами на екологічно забруднені та екологічно чисті продукти [11].

Важливим аспектом екологічного управління Польщі є нормування якості елементів довкілля; нормування якості палива; нормування викидів шкідливих речовин; ліцензування виробничої діяльності; планування і поділ території на зони [11].

Польська система органів управління навколишнім середовищем визначається через такі рівні:

- (1) центральний рівень – вищий – загальнодержавний рівень;
- (2) галузевий рівень – основний – галузеві міністерства та відомчий рівень;
- (3) місцевий рівень – рівень воєводств та органів муніципальної влади.

Відповідно до спеціалізації влади, державна система Польщі включає такі типи інститутів:

(4) державні органи, які не спеціалізуються на охороні довкілля, тобто в галузі навколишнього середовища, визначаються, але не обмежуються питаннями охорони довкілля, але застосовуються і до інших сфер суспільного життя (економіка, культура, освіта, військова, соціальна сфера тощо). Це такі установи: Польський Парламент, Міністри Польщі; Президент Польщі, Польські Наглядні офіси, Польський Суд, омбудсмен Польщі, губернатор Польщі; Представники громади в Польщі.

(5) державні органи, що спеціалізуються на охороні навколишнього середовища, тобто їх компетенція полягає в охороні навколишнього середовища, раціональному використанні природних ресурсів та забезпеченні екологічної безпеки. Це такі установи: Міністерство охорони навколишнього середовища, яке очолює Міністр охорони навколишнього середовища; Державна інспекція з охорони навколишнього середовища, яку очолює Головний інспектор охорони навколишнього середовища; Регіональні інспекції з контролю за дотриманням природоохоронного законодавства [7].

Міністерство охорони навколишнього середовища Польщі - це колегіальний урядовий орган, який складається з декількох департаментів, що мають конкретні функції у галузі управління навколишнім середовищем та ресурсами: Департамент природоохоронної політики, Департамент лісового господарства, Департамент охорони природи, Департамент геології, Департамент повітря і поверхні Землі, Департамент геології, Департамент вод, Департамент міжнародних зв'язків, Юридичний департамент тощо.

Місцевим екологічним управлінням керує губернатор та підпорядковані установи на регіональному рівні. Згідно з законом, Міністр охорони навколишнього природного середовища виконує лише консультативні функції з надання допомоги та консультування губернатору щодо реалізації основних принципів екологічної політики.

На місцевому рівні в системі екологічного управління Польщею мають місце регіональні інспекції, які несуть відповідальність за контроль за дотриманням екологічного законодавства, які підпорядковуються діяльності державних екологічних інспекцій та Міністерству охорони навколишнього природного середовища[6].

Прийнятий комплекс основних нормативно-правових актів регулює відносини у сфері реалізації екологічного управління. Екологічне законодавство України містить такі основні блоки нормативно-правового регулювання: конституційне, еколого-правове і міжнародне (рис. 2).

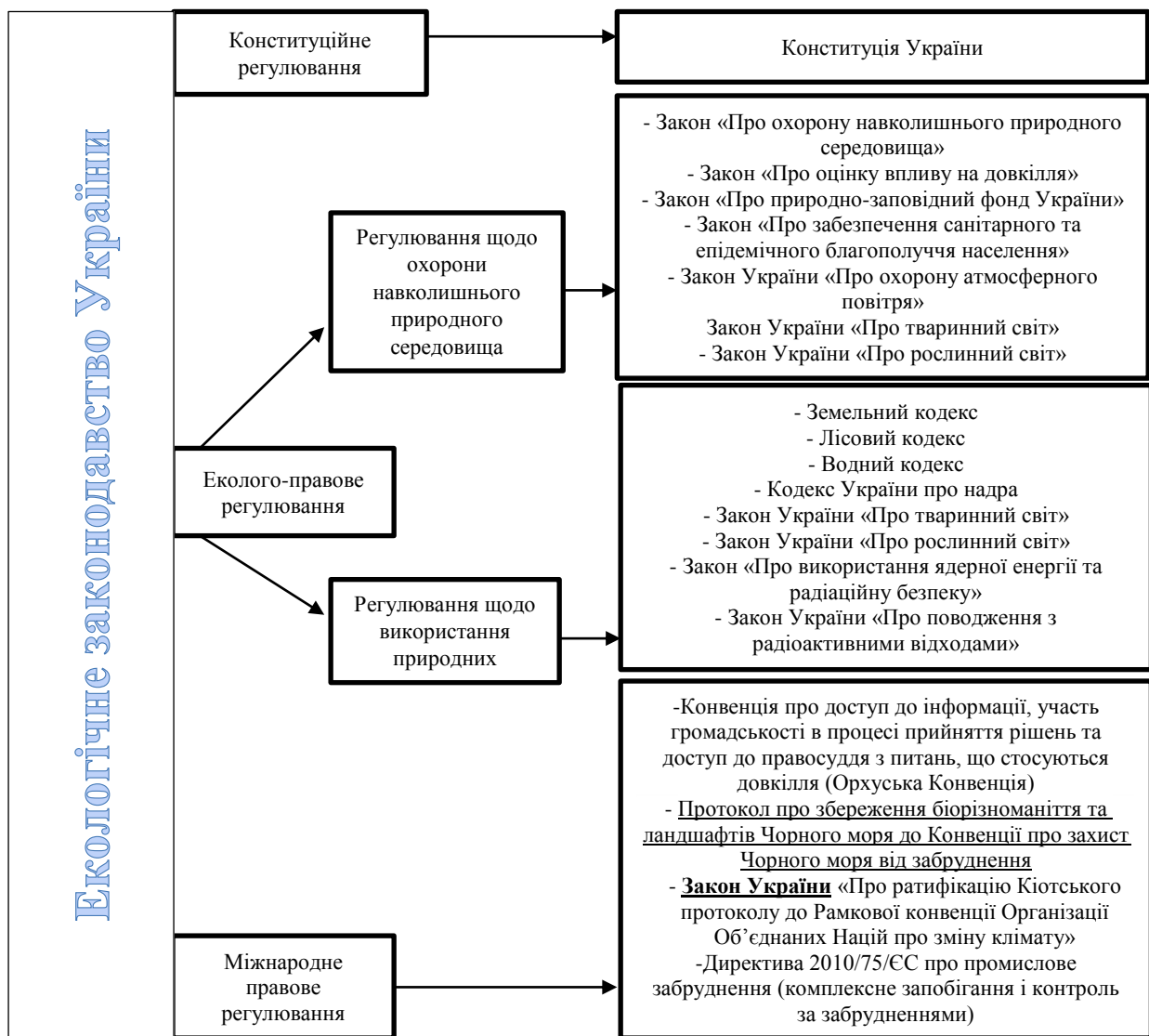

Рис. 2. Нормативно-правова база екологічного регулювання в Україні

У багатьох регіонах функціонують регіональні агентства з технологій та інновацій, які створені за підтримки держави і здійснюють підтримку інноваційної природоохоронної діяльності в регіонах шляхом:

— проведення семінарів для дослідників з питань управління знаннями в сфері охорони довкілля;

- надання допомоги в отриманні патентів та ліцензій;
- фінансування участі інноваційних суб'єктів у міжнародних виставках;
- організації інноваційних форумів та фестивалів;
- надання грантової допомоги для виконання наукових тем студентам;
- координації діяльності університетів та наукових установ [12, с. 42].

Державна система екологічного управління в Україні базується на критеріях спеціалізації компетенцій [13, с. 68]. За цією ознакою державні органи екологічного управління в Україні поділяються на два типи:

1. Загальноправові органи - Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, органи місцевого самоврядування тощо.

2. Спеціальні комітети компетенції:

а) інтегровані об'єкти - Міністерство енергетики та довкілля України;

б) дочірні підприємства - Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство земельних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство рибного господарства України;;

в) функціональні органи – Міністерство охорони здоров'я України [6].

Україна за роки своєї незалежності сформувала, загалом, головні засади державної екологічної політики та визначила довготермінову стратегію вирішення екологічних проблем щодо охорони навколишнього середовища.

Висновки. Отже, система управління довкіллям України та Польщі має багато спільного в організаційному та інституційному механізмі охорони навколишнього середовища. Методи управління є характерною особливістю екологічного управління в Україні порівняно з Республікою Польща. Адміністративно-правові методи управління навколишнім середовищем (наприклад, екологічний контроль, нагляд, юридична відповідальність) продовжують залишатися пріоритетними для України. Одна в Польщі, пріоритетними є економіко-правові (екологічний аудит та контроль, екологічне страхування, екологічний менеджмент) та еколого-правові методи управління (гармонізація якості елементів навколишнього середовища, затвердження виробничої діяльності ліцензіями, планування та поділ території на зони). Поки екологічна політика України полягає в основному для усунення наслідків та врахування природних збитків. В даний час традиційні підходи замінюються на заходи щодо запобігання шкоді навколишньому середовищу.

Аналіз сучасних досліджень свідчить про те, що основними перешкодами для впровадження ефективного механізму екологічного державного управління є недостатня інформаційна та фінансова підтримка, труднощі та невідповідності сучасного законодавства, низьке фінансування екологічних програм, впровадження інноваційних технологій та неврахування світового досвіду у сфері екологічного управління. Аналіз польського досвіду показує, що основними тенденціями розвитку відносин між людиною та довкіллям є застосування правового підходу, науково-обґрунтована взаємодія, екологічна свідомість, громадський екологічний рух та збереження чи відновлення державної власності на природні ресурси. Слід зазначити, що в зарубіжних країнах у процесі екологічно чистого розвитку суспільства залучаються ефективні економічні, адміністративні та правові механізми управління навколишнім середовищем, забезпечується високий рівень фінансування та сприяння захисту навколишнього середовища. Досвід провідних країн також показує, що в галузі охорони навколишнього середовища інноваційна діяльність держави відіграє все більш важливу роль. Отже, для підвищення ефективності екологічного управління в Україні треба:

- реалізовувати масштабні цільові проекти;

- розповсюджувати інновації, створювати сприятливе інноваційне середовище, продовжувати трансформацію економічної структури;
- створити інноваційні агентства, які б організовували семінари, форуми та фестивалі для дослідників з питань екологічного управління та охорони навколишнього середовища.
- проводити конкурси серед інноваторів;
- формувати «екологічну відповідальність» населення.

Іншими словами, збереження довкілля має бути спрямоване не тільки на подолання наслідків екологічної шкоди, що вже було зроблено, а і на впровадження інноваційних технологій для зменшення цієї шкоди та запобігання несприятливим наслідкам антропогенного впливу на навколишнє середовище. З цією метою, необхідно розробити інноваційно-інвестиційні програми розвитку на регіональному та місцевому рівні та децентралізувати функції та повноваження держави щодо підтримки природоохоронної діяльності, підвищити ефективність регуляторної та інформаційної підтримки, при відповідній реалізації та державній підтримці покращити рівень життя населення, що забезпечить стійкий екологічний та економічний розвиток країни в цілому й кожного її окремого регіону та покращить якість навколишнього середовища України.

Список використаної літератури

1. Степановских А. С. Экология : учеб. / А. С. Степановских. – Москва : Юнити-Дана, 2001. - 703 с. ; Stepanovskikh A. S. Ekologiya : ucheb. / A. S. Stepanovskikh. – Moskva : Yuniti-Dana, 2001. - 703 s.
2. Екологія : навч. посіб. / В. А. Андронов и др. – Харків : ХНАДУ, 2008. - 394 с. ; Ekologhiia : navch. posib. / V. A. Andronov y dr. – Kharkiv : KhNADU, 2008. - 394 s.
3. Юридичний словник онлайн. Юридичні терміни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kodeksy.com.ua/dictionary.htm> ; Yurydychnyi slovnyk onlain. Yurydychni termini [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://kodeksy.com.ua/dictionary.htm>
4. Екологічне право : навч.-метод. посіб. / уклад. В. М. Завгородняю. – Суми : УАБС НБУ, 2010. - 120 с. ; Ekologichne pravo : navch.-metod. posib. / uklad. V. M. Zavorodniaiu. – Sumy : UABS NBU, 2010. - 120 s.
5. Денисов В.В. Экологические основы природопользования : учеб. пособие / В. В. Денисов, Е. С. Кулакова, И. А. Денисова. - Ростов н/Д : Феникс, 2014. - 457 с. ; Denisov V.V. Ekologicheskie osnovy prirodopolzovaniya : ucheb. posobie / V. V. Denisov, Ye. S. Kulakova, I. A. Denisova. - Rostov n/D : Feniks, 2014. - 457 s.
6. Антонюк У.В. Державно-правовий механізм охорони довкілля в Україні і Польщі: порівняльний аналіз [Електронний ресурс] / У. В. Антонюк // Університетські наукові записки. - 2011. - № 4. - С. 201-206. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_4_30 ; Antoniuk U.V. Derzhavno-pravovyi mekhanizm okhorony dovkillia v Ukraini i Polshchi: porivnialnyi analiz / U. V. Antoniuk // Universytetski naukovy zapysky. - 2011. - № 4. - S. 201-206. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2011_4_30
7. Гіндес О.Г. Елементи економічного механізму природокористування [Електронний ресурс] / О. Г. Гіндес // Інвестиції: практика та досвід. - 2011. - № 9. - С. 89-92. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_9_26 ; Antoniuk U.V. Derzhavno-pravovyi mekhanizm okhorony Hindes O.H. Elementy ekonomichnoho mekhanizmu pryrodokorystuvannia [Elektronnyi resurs] / O. H. Hindes // Investytsii: praktyka ta dosvid. - 2011. - № 9. - S. 89-92. - Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2011_9_26

8. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Electronic resource] // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1997. – Nr 78. – Poz. 483. – Mode of access : <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>

9. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року [Електронний ресурс] : Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> ; Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 28 liutoho 2019 roku № 2697-VIII. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-1919>

10. Конституція України [Електронний ресурс] : редакція від 21.02.2019, підстава - 2680-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> ; Konstytutsiia Ukrainy [Elektronnyi resurs] : redaktsiia vid 21.02.2019, pidstava - 2680-VIII. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

11. Якушенко Л. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики : аналітична записка [Електронний ресурс] / Л. Якушенко // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу : <http://uz.niss.gov.ua/articles/840/> ; Yakushenko L. Analiz dosvidu Yevropeiskoho spivrobitnytstva shchodo formuvannia i vtilennia instytutsii ta instrumentiv ekolohichnoi polityky : analitychna zapyska [Elektronnyi resurs] / L. Yakushenko // Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. – Rezhym dostupu : <http://uz.niss.gov.ua/articles/840/>

12. Ochrona środowiska 2018 [Electronic resource] / D. Bochenek, M. Dzik, A. Gorska, et al. – Warszawa, 2018. - 217 s. - Mode of access : https://stat.gov.pl/gfx/defaultaktualnosc/ochrona_srodowiska_2018

13. Завгородня Т. Удосконалення інструментів економічного механізму охорони навколишнього природного середовища (На прикладі Донецької області) / Т. Завгородня // Економіка України. - 2000. - № 12. - С. 67-70 ; Zavorodnia T. Udoskonalennia instrumentiv ekonomichnoho mekhanizmu okhorony navkolyshnoho pryrodnogo seredovyschcha (Na prykladi Donetskoï oblasti) / T. Zavorodnia // Ekonomika Ukrainy. - 2000. - № 12. - S. 67-70

14. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085/2010. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010> ; Pro optymizatsiiu systemy tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady [Elektronnyi resurs] : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 9 hrudnia 2010 roku № 1085/2010. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>

Стаття надійшла до редакції 26.10.2019

K. Mitiushkina
A. Zarahulova

INSTITUTIONAL FRAMEWORK OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF UKRAINE AND POLAND

The most pressing contradictions that are now global are problems between society and nature. The essence of problems between society and nature is determined by the ever-increasing need for social production in natural resources and the progressive deterioration

of human life. Environmental management is only one of the sections, or aspects of a broader problem - rationalization of management, and the main entity at which the problem is to be addressed is the environmental enterprise.

The use of the full range of instruments, both administrative and especially economic, enhances the effectiveness of state regulation in the field of environmental management, and ensures the environmental security of regional development.

The purpose of environmental management is to reduce the destructive impact of production processes on the environment, reduce the resource and energy intensity of products, and overall increase in the efficiency of natural resources. The formation of an effective mechanism for environmental management in Ukraine requires the study of foreign experience.

The article was devoted to the study of institutional principles of environmental management of Ukraine and Poland. The features of the Polish system of environmental management have been investigated. Important aspects of environmental management of Poland have been identified, which include: normalization of the quality of environmental elements; standardization of fuel quality; regulation of emissions of harmful substances; licensing of production activities; planning and division of the territory into zones. Comparison of environmental management systems and general principles of state activity in the field of environment of Ukraine and Poland are carried out. The market regulators of nature management used in Poland are considered.

The main priorities of environmental protection and rational use of natural resources in Ukraine are identified. The regulatory framework of environmental regulation has been streamlined at the expense of the allocation of the following blocks: constitutional, environmental and international. The existing system of natural resource management methods in Ukraine includes administrative, economic and market methods. The article systematizes the methods of natural resources management with the separation of stimulating, coercive, supportive and market functions. Based on the Polish experience, the directions of improving environmental management in Ukraine have been identified.

Keywords: natural resources, nature management, state ecological management, mechanism of natural resources management, business administration of nature management.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Балабаниць А. В. – доктор економічних наук, професор, *Маріупольський державний університет*

Балабанова Н. В. – кандидат наук з державного управління, доцент, *Маріупольський державний університет*

Борзенко О. О. – доктор економічних наук, професор, завідувач сектором міжнародних фінансових досліджень, *Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України*

Василенко А. А. – аспірант, *Маріупольський державний університет*

Глазова А. Б. – науковий співробітник сектору міжнародних фінансових досліджень, *ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

Грибіненко О.М. – кандидат економічних наук, доцент, *Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»*

Зарагулова А. І. – здобувач ступеня вищої освіти «Магістр», *Маріупольський державний університет*

Іванова І. М. – здобувач ступеня вищої освіти «Магістр», *Маріупольський державний університет*

Лазаренко Д. Т. – здобувач ступеня вищої освіти «Магістр», *Маріупольський державний університет*

Марена Т. В. – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*

Мітюшкіна Х. С. – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*

Ніколенко Т.І. – кандидат економічних наук, *Маріупольський державний університет*

Пастернак О. М. – кандидат хімічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*

Перонко А. М. – здобувач ступеня вищої освіти «Магістр», *Маріупольський державний університет*

Шагоян С. М. – кандидат економічних наук, *Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»*

Шкурят О. О. – здобувач ступеня вищої освіти «Магістр», *Маріупольський державний університет*

CONTRIBUTORS

Balabanova N. – PhD in Public Administration, Associate professor, *Mariupol State University*

Balabanyts A. – Doctor of Economic Sciences, Professor, *Mariupol State University*

Borzenko O.O. – Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of International Financial Studies, *State Institution «Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine»*

Glazova A.B. - Researcher at the International Financial Research Department, *Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine*

Hrybinenko O. – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Dnipro University of Technology*

Ivanova I. – Master's degree student, *Mariupol State University*

Lazarenko D. – Master's degree student, *Mariupol State University*

Marena T. – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*

Mitiushkina K. – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*

Nikolenko T. – PhD in Economic Sciences, *Mariupol State University*

Pasternak O. – PhD in Chemical Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*

Peronko A. M. – Master's degree student, *Mariupol State University*

Shagoyan S.M. – PhD in Economic Sciences, *Dnipro University of Technology*

Shkurat O. – Master's degree student, *Mariupol State University*

Vasylenko A. — post-graduate student, *Mariupol State University*

Zarahulova A. – Master's degree student, *Mariupol State University*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками

групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України;

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив)

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 10 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком *Список використаної літератури* і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/index.php>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США ([http://shub123.ucoz.ru/Sistema transliterazii.html](http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)) (див. відповідний Зразок);

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

**ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У 1991–2010 РР.**

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст статті

.....

.....

.....

.....

Список використаної літератури

1.
2.
3.

Стаття надійшла до редакції __.__.20__

B. Prishchepa

**MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH
OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010**

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyse the processes of their genesis and development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their

development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: *Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.*

Зразок

Для авторів, що надсилають статті до редакції збірника наукових праць
«Вісник Маріупольського державного університету»

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського
державного університету» статтю

_____ назва статті

Відомості про Автора:

	<i>Українською мовою</i>	<i>Російською мовою</i>	<i>Англійською мовою</i>
Прізвище			
Ім'я			
По-батькові			
Посада			
Назва установи / навчального закладу			
Науковий ступінь			
Вченезвання			
Контактні телефони, E-mail:			
Домашня адреса			

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По-батькові	
Науковий ступінь	
Вченезвання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

**Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати
свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та
ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки
МДУ)**

_____ підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до
опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не
передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну
інформацію.

_____ дата

_____ підпис

_____ П.І.Б.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний
університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА
ВИПУСК 18

Головний редактор к.е.н., доцент І.О. Ліщинський

Засновник Маріупольський державний університет 87500,
м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.:(0629)53-22-59, e-mail: msuj_e@mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення № 070/19

Видавець «Видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015 р.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей